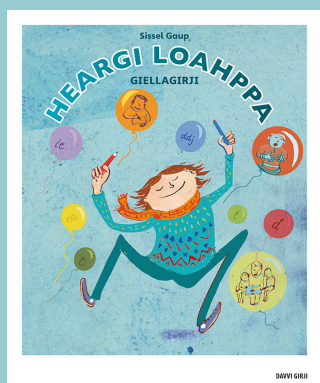

ULUN DULUN HEARGI LOAHPPA

OAHPAHEADJI RÁVAGIRJI

Sissel Gaup

DAVVI GIRJI

Sissel Gaup

ULUN DULUN HEARGI LOAHPPA

OAHPAHEADDI RÁVAGIRJI

Davvi Girji

© Davvi Girji 2017

I. hápmi, I. deaddileapmi

Govat: Siv Marit Ekaas Turi earret; Illustratørene 50, 51, 56, 77 ja 128; Anne Tryti 96; Ingrid Vang Nyman 101–102; Camilla Kuhn 103; Stina Langlo Ørdal 106; Gro Dahle 108; Weldon Owen Inc. 110, 112, 117, 119; Dreamstime 114–115, 133, 135–136; NASA 119; Shutterstock 121; Kristine Agøy Sand 122; Melkeveien 125–126; Marit Alette Utsi 129; Lennart Nilsson Photography AB, Lena Katarina Swanberg and Bonnier Alba AB 132

Gráfalaš hábmejeaddji: Davvi Girji

ISBN 978-82-7374-844-7

Ruhtadan: Sámediggi

www.davvi.no

Dán buktaga ii leat lohpi mánget eará go dan maid lea lohpi vuoignaduodjelága njuolggadusaid mielde dahje šiehtadusaid mielde mat leat dahkkon Kopinorain, vuoignadujiid vuoigatvuodaeaggádiid beroštusorgánain. Jus ii leat dahkkon sierra šiehtadus Davvi Girji AS:in, de lea buot mánge ja daid olámuttodahkan gildojuvvon, ja rihkkun sáhtta mielddisbuktit buhtadusgáibádusa ja buktaga bearrama, ja sáhtta sáhkohallat dahje ránggášuvvot giddagasduomuin.

Ovdasátni

Oahppobuktagat *Ulun Dulun* ja *Heargi loahppa* leat 3. ja 4. cehkiid oahppogirjiit ja gullet seamma oahpponeavvoráidui go *Ánin Dánin-* ja *Táhppán Siun-*oahpponeavvobuktagat. Dán oahpponeavvoráiddu iešguđetge komponeanttat galget veahkehit systemáhtalaččat bargat oahppoplána viđain vuodđogálggain, mat leat oahppama ja fágalaš ovdaneami vuodđoeavttut.

Ulun Dulun lea vuodđuduvvon 2006 sámegeiela vuosttašgeiela oahppoplánii, ja *Heargi loahppa* ges lea vuodđuduvvon 2013 reviderejuvvon sámegeiela vuosttašgeiela oahppoplánii.

3. ceahki buktagis leat

- *Lohkangirji*
- *Lohkangirji bargogirji*
- *Giellagirji*
- *Giellagirji bargogirji*
- *Mun čálán eanet-bargogirji*
- oktasaš oahpaheaddji rávagirji 3.–4. cehkiide

3. ceahki giellagirjiis eai leat lohkanstrategiiat, eaige čállinstrategiiat mielde. Oahpaheaddjirávagirjiis leat lohkanstrategiiat mielddusin, vai 3. ceahkis maid sáhtta strategiiat hárrjehallat. Oahpaheaddji ferte ieš mearridat maid lohkanstrategiiat man teakstagirji lohkanstektii geavaha.

4. ceahki oahppobuktagis leat

- *Giellagirji*
- *Giellagirji bargogirji*
- oktasaš oahpaheaddji rávagirji 3.–4. cehkiide

Teakstagirji bargogirjiin ja riektáčálingirji váilot, ávžžuhuvvo eará teakstagirjiin gávdnat teavsttaid, maid sáhtta 4. ceahki ohppiide geavahit lohkanhárrjehallamis. Oahpaheaddji ferte de ieš ohcat ja heivehit lohkan-teavsttaid maiguin sáhtta viidáseappot bargat lohkanstrategiiiguin vai oahppit daid ohppet.

4. ceahki giellagirji láchá systemáhtalaččat ja molssevtolaččat čállit. Oahpponeavvus leat ovdamearka-teavsttat ja čállinrámmat, main oahpaheaddji ja oahppit besset dutkat mo iešguđetlágán teavsttaid sáhttet čállit seammás go besset guovdilastet teavsttaid dovdomearkkaid.

3. ja 4. ceahki girjiin lea oktasaš oahpaheaddjirávagirji. Rávagirji lea vuodđuduvvon odđasamos lohkan- ja čállindutkosiidda. Rávagirjiis gávdná fágalaš ákkastallama das mo sáhtta lágideit lohkan- ja čállinoahpahusa. Rávagirjiis lea teorijaoassi ja mielddusoassi. Rávagirjiis ii gávno metodalaš oassi.

Sávan lihku sámegeielloahpahusain!

Máhte-Pier-Máhte Sissel /
Sissel Mathisdatter Gaup

Sisdoallu

Oahppoplána 9

Vuodđogálggat 9

- Njálmmálaš gálggat 9
- Máhttit čállit 10
- Máhttit lohkat 10
- Máhttit rehkenastit 11
- Digitála gálggat 11

Oahpahus ja oahpahusoaidnu 12

Njálmmálaš barggut 13

Lohkan 15

Lohkanovdáneami muttut 15

Lohkandoaimmaid organiseren 18

Lohkanbargogohččun 19

Lohkanvuogit 20

- Geardduhanlohkan 20
- Mielde- ja koarralohkan 21
- Bagadallanlohkan 22
- Jurddašanbisáneapmi 23
- Proseassalágán lohkan – muddolohkan 24
- Jitnositlohkan 25
- Iešgudetlágán lohkanvuogit 25

Lohkanstrategiijat 27

- Vuodđogálggat Máhttoloktemis 27
- Oahpaheadji rolla lohkanstrategiijaid modelleremis 27
- Lohkanstrategiijaid oahpahus 28
- Lohkanstrategiijaid váldokategoriijat 29
- Lohkanstrategiijaid oppalaš govva 3. ja 4. cehkiid girjjiin 30
- Teavsttaid lohkat 31
- Fágateavsttaid lohkat 32
- Lohkat čáppagirjjálašvuoda 33

Lohkanjuvla 36

Oahppanstrategiijat 37

Muttut 37

Lohkan buot fágain

– fágateakstalohkan 38

Iešgudetlágán oahppanstrategiijat 39

- GÁLBE-geahčastat: govat, álggahus, bajilčállagat ja erenomáš sániit 39
- DÁL-skovvi 40
- Jurddakártta 40
- Guovtte- dahje máŋggakolonnanotáhtta 41
- Álkes ja spontána «dás ja dál»-ságastallan 41
- OGAVÁ – Oktavuohka Gažaldat Vástádus – ráhkadit gažaldagaid tekstii 42
- Buohtastahttinskovvi 43

Sátnegelbbolašvuohka ja doabaáddejupmi 45

Amas sániid merken 45

- Oahpahallat odda sániid 46
- Strategiijat mo doahpajiiguin bargat 47

Čállin 52

Čállinovdáneami muttut 52

Čállinproseassa 53

Čállima doaimmat 54

Čállinvuogit 55

- Jurddašančállin 55
- Ovdanbuktinčállin 56
- Bagadallančállin 57
- Oktasaš teakstabuvttadeapmi 58
- Ovttasčállin 59
- Fridnjačállin 60
- Proseassačállin/POČ 61

Čállinoahpahusa vihtta prinsihpa 62

Čállinstrategiijat 64

- Čállinproseassastrategiijat 64
- Čállinstrategiijaid modelleret 65

Ovdamearka-/modeallateavsttat ja

čállinrámmat 66

- Ovdamearka-/modeallateavsttaid vuodul čállit 66
- Čállinrámmat 68

Čállineavttuid ja ohppiid

čállinárvoštallan 69

- Čállinmodeallat 70
- Mo sáhtta ovdamearka-/modeallateaksta oidnot oahppiid teavstaiguin? 74
- Mo geavahit ovdamearka-/modeallateavsttaid? 74
- Ovdamearka-/modeallateavsttat bildan 76
- Ovdamearka-/modeallateakstageavaheami vihtta rávvaga 77

Giellaoahppa ja riektačállin 78

Stávvalat 78

- Stávvaljuohkin geavaheapmi 79

Morfemat 80

Riektačállin 82

Čiknodanoahppan 86

Árvvoštallan 87

Oahppanovddidanárvoštallan 87

Njeallje prinsihpa 87

Oahppanulbmil 87

- Metakognišuvdna – didolašvuohka iežas oahppama birra 88

Árvvoštallanvuogit 88

- Oahppi ieš árvvoštallá iežas barggu čálalaččat 88

Gáldut 94

Kopiijaoriginálat 95

Oahppoplána

Sámegiela oahppoplána lea juhkojuvvon golmma váldooassái, main leat iešguđet gelbbolašvuodamihttomearit.

- **Njálmmáš gulahallan** giedahallá guldaleami ja ságastallama. Njálmmáš gulahallamis lea laga oktavuoha njálmmáš gálggaide.
- **Čálalaš gulahallan** giedahallá ohppiid lohkan- ja čállinoahppama. Gelbbolašvuoda ulbmilat

gokčojuvvojit lohkanstrategiijaid, šáŋŋeriid ja gielalaš fáttáid bokte. Čálalaš gulahallamis lea laga oktavuoha lohkamii ja čállimii.

- **Giella, girjjálašvuoha ja kultuvra** giedahallá mo ovddidit ohppiid áddejumi ja gelbbolašvuoda giela ja teakstakultuvrra birra. Oahpponeavvu áimmahušša gelbbolašvuodamihttomeriid barggadettiin šáŋŋeriiguin, sátneriggodagain ja gielalaš fáttáiguin.

Vuodđogálggat

Njálmmáš gálggat, rehkenastingálggat, digitála gálggat ja máhttít lohkat ja čállit leat vuodđogálggat mat leat oassin Máhttoloktema gelbbolašvuodamihttomeriin ja sámegielfága. Vuodđogálggat leat dehálaš oahppan- ja ovdáneapmereaidut buot fágain buot cehkiin. Sámegielfágas galget vuodđogálggat leat guovddá-

žis, ja fágas lea erenoamáš ovddasvástádus čatnat vuodđogálggaid lohkamii, čállimii ja njálmmáš gálggaide.

Lohkan ja čállin leat buot fágaid guovddáš gálggat. Muhto almmatge lea sámegielfágas váldoovddasvástádus ja fágas lea váldosisdoallu mo daid gálggaid viidáseappot ovddidit. Lohkama ja čállima gelbbolašvuodamihttomearit leat čálalaš gulahallama vuolde sámegieloahppoplánas.

Njálmmáš gálggat

Njálmmáš gálggat sámegielas lea ovddidit áddejumi guldaleami, ságastallama ja hállama bokte. Oahppit galget hálldašit mánggalágán njálmmáš gulahallanvugiid ja dilálašvuodaid. Sii galget máhttít mitalit, čilget, ovdanbuktit, reflekteret, ákkastallat ja guldalit. Sii galget ságastallat ja ovtastallat earáiguin ja oaiviliiddis ovdanbuktit nugo teakstalohkamis. Njálmmáš gálga eaktuda ohppiid oassálastit ságastallamiin, main oahppit hárjehallet guldalit, sáni váldit ja

mutalit iežaset vásáhusaid birra. Sii galget maid geahččaladdat njálmmáš dilálašvuodaid drámá ja stoahkama bokte. Buorre njálmmáš giella lea sihke aiddolaš ja mánggabealálaš, ja sátneddejummi lea dehálaš. Sátneddejummi ja sátneráđu ovdána systemáhtalaš sátn- ja doaimmaid bokte.

Sámegiel fágas lea erenomáš ovdasvástádus ovddidit oahppiid njálmmáš gálggaid.

Máhttit čállit

Máhttit čállit lea máhttit ulbmillaččat albmanahhtit ja máhttit gulahallat earáiguin čállima bokte. Gulahallat mielddisbuktá máhttit oaiviliid albmanahhtit, ságaškušsat čuołmmaid, juogadit gelbbolašvuoda ja vásáhusaid iežas teavsttaid heivehit vuostáiváldái, sisdoallui ja ulbmilii. Čállin, reflekterema ja árvvoštallama bokte, lea maid reaidu dasa ahte oahppit ovddidit iežaset jurdagiid ja oahppama.

Oahpponeavvu láhčá systemáhtalaš čállinbarggaid ja deattuha iešgudetlágán čállinstrategiijaid modellerema. Oahppit besset bargat mánggalágán šánjeriiguin, čállinstrategiijaiguin ja čállingoansttaiguin. Ovdamearka-teavsttaiguin ja modellerema bokte besset oahppit plánet, giedahallat ja hábmet teavsttaid heivehuvvon ulbmilii ja vuostáiváldái iešheanalaččat ja ovttasbarggu bokte.

Máhttit lohkat

Máhttit lohkat lea máhttit oaivila oažžut iešgudetlágán šánjerteavsttain. Goalmmát ja njealját cehkiid girjjiin deaivvadit oahppit mánggalágán teakstamálliiguin ja šánjervásihemiiiguin, vai áddejit ja ohppet. Lohkanádejupmi ovdána buoremusat teakstasisdoaluid jeavddalaš ságastallamiid bokte ja go árvvoštallet lohkojuvvon teavsttaid kritihkalaččat ja iešheanalaččat.

Oahpponeavvus galget oahppit hárjehallat geavahit iežaset máhtu ja vásáhusaid áddet ja kommenteret teavsttaid sisdoalu ja hárjehallat tulkot, reflekteret ja árvvoštallat maid lohket. Oahpponeavvu maid deattuha lohkanhálu ja lohkanmovtta ovdan-

Dát oahpponeavvobuvtta gokčá váldosurggiid gelbbolašvuodamihtomeriid iešgudet teakstabarggaid, čállinstrategiijaid, šánjeriid, čálalaš fáttáid ja riehtačállinfáttáid.

Čállima bokte besset oahppit ovdánahttit teakstaubmil-, sisdoallo- ja hábmedidolašvuoda. Gielalaš fáttáid bokte ožžot oahppit dađistaga stuorát riehtačállindidolašvuoda ja mo gielaga geavahit iežaset čállon teavsttain.

Čálalaš vuodđogálga hábmen mearkkaša hálldašit ja geavahišgoahtit riehtačállima, grammatihka, cealkkahuksehusa ja teakstačatnama báhpiris ja šearpmas eará ovdanbuktینگaskaomiiguin, dego govat, govvosat ja symbolat, heivvolaš láhkái. Plánet ja giedahallat mearkkaša geavahišgoahtit iešgudetlágán strategiijaid ja gállduid čállinráhkkanepmái, ja máhttit revideret teavsttaid iešárvoštallama ja earáid ruovttoluottadieđuid vuodul.

buvttedettiin iešgudetlágán šánjerteavsttaid vássán ja dálá áiggis. Oahppit deaivvadit áššeprosa teavsttaiguin ja teavsttaiguin main oahpásmuvvet eará olbmuid jurdagiidda, vásáhusaide ja hutkkálašvuhtii. Oahpponeavvu deattuha systemáhtalaš lohkan- ja čállinstrategiijaid barggu, mat leat heivehuvvon lohkama ja čállima ulbmilii ja iešgudetlágán teavsttaide. Lohkan- ja čállinstrategiijaoahpahusa bokte galget oahppit oahpásmuvvat ja oahppat hálldašit ja geavahit lohkan- ja čállinstrategiijaid, mat láidestit mo iešgudetlágán teavsttaiguin bargat ja mo áddet teavsttaid sisdoalu.

Máhttit rehkenastit

Máhttit rehkenastit lea tulkot, áddet ja geavahit dieđuid ovtastuvvon teavsttain, nugo tabealla, diagrátma ja bagadusa, mat sisttisdoallet loguid, sturrodagaid ja geometralaš hámiiid. 3. ja 4. ceahkiid girjjiiin deaivvadit oahppit ovtastuvvon teavsttaiguin, main leat logut, tabeallat ja diagrátmat. Oahppit besset hárjehallat teavsttain dieđuid gávdnat ja tulkot, reflektaret ja duddjot oaiviliid dieđuid vuodul.

Digitála gálggat

Sámegielfágaplánas daddjo ahte digitála gálggaid ovdánahttin lea oassi sámegielfága lohkan- ja čállinoahpaheamis ja mearkkaša oahat, geavahit ja dađi mielde árvvoštallat digitála gállduid geavaheami čálalaš ja njálmmálaš teavsttain ja oahppat čujuhit digitála gállduide.

Oahppit galget maid oahppat geavahit digitála reaidduid buvttadit iežas teavsttaid iešguđet formáhtain. Viidáseappot galget oahppit oahppat teavsttaid dahkkivuoigatvuoda ja persovdnasuodjalusa birra, ja atnit kritihkalaš ja iešheanalaš guottuid iešguđetlágán digitála gállduide.

Giellagirjjiiid bargobihtáin sáhttet oahpaheaddji ja oahppit válljet áigot go čállit teavsttaid (divttaid, máidnasiid, muitalusaid, fáktáteavsttaid, girjjážiid jna.) čállingirjái dahje dihtoriin. Muhtun barggut leat evttohuvvon dihtoriin čállit. Nášunala iskosat gáibidit ahte 5. ceahki oahppit máhttet šearbmateavsttaid lohkat go iskosat leat digitálahámis.

Lea dehálaš ahte 4. ceahki oahppit besset hárjehallat lohkat šearbma-/digitálateavsttaid, go digitála teakstaloahkanhálddašeapmi lea dehálaš oassi oahppiid lohkan gálggaid ovdáneamis. Dálá servodat eaktuda ahte álbmot hálddaša digitála lohka.

pit ovtastuvvon teavsttaiguin, main leat logut, tabeallat ja diagrátmat. Oahppit besset hárjehallat teavsttain dieđuid gávdnat ja tulkot, reflektaret ja duddjot oaiviliid dieđuid vuodul.

Digitála gálggat leat máhttit geavahit digitála reaidduid, mediaid ja resurssaid ulbmillaččat ja dohkálaččat čovudit geavatlaš bargguit, čohkket ja giedahallat dieđuid, buvttadit digitála buktagiid ja gulahallat.

Oahppoplána eksplisihtta mihtomeriin namuhuvvo dihtorgeavaheapmi, ja implisihtta mihtomeriid sáhtta duohtandahkat digitála reaidduid geavaheami bokte.

4. ceahki eksplisihtta gelbbolašvuodamihttomearit:

- oahat dieđuid ovtastuvvon teavsttain sihke šearpmas ja báhpis
- ráhkadit teavsttaid mat kombinereit sániid, jietnadagaid ja gova, digitála reaidduiguin ja daid haga oahat dieđuid, ráhkadit, vurket ja fas viežžat teavsttaid digitála reaidduid geavahemiin
- geavahit girjerádjosa ja Internetta oahat fáttáid iežas lohka mii ja čállimii.

4. ceahki implisihtta mihttomearreovdamearka:

- lohkat iešguđetlágán teavsttaid njuovžilit ja oktilaččat ja fáhtet sisdoalu

Oahpahus ja oahpahusoaidnu

Dán oahpaheaddjibagadusa lohkan-oahpahus lea huksejuvvon sosiála konstruktiivvalaš oainnu ala. Oahppan, sosiála konstruktiivvalaš oainnu mielde, dáhpáhuvvá ovtta ja ovttasdoaimmadettiin earáiguin, ja dan oainnu mielde giella hábme jurdagiid. Oahppit ovdánit go besset ovtta bargat earáiguin, geain lea eanet máhtolašvuhta go sis. Dat mearkkaša ja eaktuda, ahte galgá movttiidahttit oahppiid árijalašvuhtii, geat besset sihke lohkamiin ja čállimiin bargat, ja reflekteret iežaset oahppama.

Kognitiivaváikkukhus čalmmustahttojuvvon das ahte oahppanávnnas

- deattuha ahte oahppit galget leat iežaset oahppanproseassas árijalaš oasseváldit
- ávkkástallá lohkanstrategiija- ja strategiijaoahpahusjurddašeami dutkama

- fátmmasta lohka ja oahppama metakognitiiva jurddašeami, dárkkisteami ja regulerema
- leat vuodđuduvvon ollislaš lohkanáddejumi ala

Sosiokultuvrralaš perspektiiva oainnusmahttojuvvon das ahte oahppanávnnas ee.:

- deattuha giella medierenreaidun oahppamis
- deattasta oahppanságastallama reaidun oahppamii ovtta doaimmanproseassaid sosiálalaš searvevuodain
- geavaha heivehuvvon bagadeami strategiijaoahpahusa rámmán, hukse ja ávkkástallá «bilda» oahppiid ovdáneami ja oahppama «lagamus ovdánan avádat» doarjjan

Njálmmálaš barggut

Oahppoplána dadjá e.e. ahte oahppit galget njálmmálaš gulahallamis

- guldalit, ođđasis mitalit, čilget ja reflekteret njálmmálaš teavsttaid sisdoalu
- hálddašit dan meari sátneriggodaga ahte sáhtta albmanahttit máhtu, vásáhusaid, dovdduid ja iežas oaiviliid
- ovttasdoaibmat earáiguin stoahkama, dramatiserema, ságastallama ja digaštallama bokte
- čuovvulit earáid mearkkašumiid fágalaš ságastallamiin ja jearrat čielggadeaddji ja čilgejeaddji gažaldagaid
- rievdadallat jiena ja intonašuvnna teavsttaid ovdanbuktimis

Manimuš njálmmálaš gelbbolašvuodamihttomeari lassin, árbevirolaš jitnosit teakstalohkama lassin, galget oahppit maiddái oahpahallat ovttasdoaibmat earáiguin mánggalágán ságastallanoktavuodain, nugo fágalaš ságastallamiin ja digaštallamiin, ja maiddái ovdanbuktinrollain ja hállat eanet monologalaččat, nugo čilget, reflekteret ja ovdanbuktit oaiviliiddis.

Lassin leat vel giella, girjjálašvuohka ja kultuvrra váldooasis gelbbolašvuodamihttomearit main oahppit galget

- ságastallat luodi, lávlagiid, hoahkamiid, máidnasiid ja mitalusaid birra
- albmanahttit iežas jurdagiid ja vásáhusaid mánáidgirjjálašvuoda, teáhtera, filmmaid, dihtorspealuid ja TV-prográmmaid birra
- guldalit árbevirolaš mitalusaid, ságastallat sámii mitalanárbevieru birra ja geavahit dakkár mitalusaid inspirašuvdnan iežas barggus

Dát ulbmilat gullet girjjálašvuoda-ságastallamii. Dákkár ságastallama ulbmil sáhtta leat ovddidit ohppiid teakstaávkkástallama, teakstaáddedjumi ja vásáhusaid, ja seammás maid giedahallat daid fáttáid ja čuolmmaid, mat teavsttas leat, ja hárbhallat earáid perspektiivva váldit.

Njálmmálaš oahpahus gáibida sierra hárbhallama das mat leat buorit njálmmálaš gálggat, vai ii šatta dušše oahpahus njálmmálaččat. Dán barggu sáhtta eará doaimmaiguin lotnolasat bargat. Lea dehálaš oanehaččat ja jeavddalaččat hárbhallat – muhtumin páraid mielde ja eará háviid joavkkuin ja maiddái ceahkkságastallamiin.

Muhtun njálmmálaš oahpahusa prinsihpat:

- Čielga ja álkes ságastallankriteriat, sihke sutnje gii hállat galgá ja sutnje guldala. Eaktoovdamearkkat sáhttet leat: *Hállat jitnosit ja čielgasit, dadjat juoidá mii čájeha ahte áddet maid oahppanalmái ovdanbuktá, dahje vuoduštit maid oaivvildit.*

Go lea guldaleamis sáhka, de sáhttet eaktoovdamearkkat leat: *Geahča sutnje gii hállá, ja nivkkut dahje čájjet smávittlágán jienahis signálain ahte áddet ja guldalat.*

- Modelleret buori njálmmálaš ovdanbuktima ja guldaleami: Geavat iežat ovdamearkan go ovdagihtii čájehat oahppiide. Jurddaš jitnosit: «Mun oaivvildan

ahte buohkat galget sihkkela-
stit. Dan ferten vuodushit. Mun
oaivvildan dan danne go ...»
jna. Divtte oahppiid härjehallat
páraid mielde.

- Mánnggalágán ságastallanstruk-
tuvrrat. Bearráigeahča ahte
buohkat šaddet maid nu dad-
jat guovttis ovttas dahje joavk-
kus. Lea buorre mánnga smávva
ságastallama čadahit stuorra
ságastallamis. Bearráigeahča
ahte buohkat váldet sáni ja
ságastallet muhtumiin jámma.
- Árvvoštallat njálmmálaš ovdan-
buktimiid. Maŋná ságastallamiid:
váldde ovdan kriteriaid maiguin
álggaheiddet ja árvvoštallet daid
oahppiiguin ovttas.

- Mánnga oanehis tematiserema
njálmmálaš ovdanbuktimiin.
Oahpaheaddji berre ávkkástal-
lat skuvlabeaivvi ja oahpahusa
dilálašvuoda ságastallanvejolaš-
vuodaid ja seammás maid här-
jehallet berre dan njálmmálaš
ovdanbuktima. Muhtun kriteriaid
bidjat, modelleret oahppiide
mo muitalit ja seammás árv-
voštallat oanehis áiggis. Muđui
sáhtta oahpahus šaddat suivat,
ja oahppiid guovdilastin sáhtta
sirdašuvvat fáttás ja teavsttas.

Lohkan

Sátne dekodengálggain ja lohkamis lea nana oktavuoha, erenoamážit árra skuvlaagis. Buot oahpaheddiin, buot fágain, lea ovddasvástádus sihkkarastit ahte oahppiin leat adekváhta kodengálggat, vaikko vel sámegielfágas lea erenoamáš ovddasvástádus ovddidit kodengálggaid. Buot fágain deaivvadit oahppit váttis sániiguin, maid lea váttis dekodet¹ go leat guhkit, goallostuvvon, amas bustávaovttasteami jna. Lea ávkkálaš ja ulbmillaš juohkit sániid morfemaide, ruohtasmorfemaide dahje prefivssaide ja suffivssaide, go galgá deattuhit oavilaspeavtta kodenbarggus (*Lesinger* ..., 2008).

Oahppat johtilit dovdat allafrekveanta sániid ja daid erenoamážit hárbhallat lea muhtun oahppiide ávkkálaš šaddat njuovžilis lohkin. Dalle sáhtta oahppi teavsttain lohkat sániid maid sáhtta geavahit ortografalaš lohkanstrategiija. Sátne dekodena sániin, maid ovdal leat hárbhallan, sáhtta mángasiidda álkidahttit lohka. Muhtun oahppiide gal ferte fuomášuhttit ahte «dát leat sáni maid mii leat oahpahallan» go lohket daid teavsttain. Hárbhallat allafrekveanta sániid lea maid ávkkálaš čállinoahpahussii.

Mo bargat:

- Ráhkadit sátnekoarttaid allafrekveanta sániiguin ja ovdanbuktit beaivválaččat muhtun sániid. Ovtta njálmmálaččat ráhkadit cealkagiid main geavaha daid sániid. Diktat oahppit gilvvohallat man johtilit sii nagodit iežaset sátnelána lohkat.
- Oahppit lohket allafrekveanta sániid áigemearis. Dan sáhtta maid bargat čállima oktavuodas.
- Speallat sátnebingo.
- Ohcat allafrekveanta sániid iešgudet teavsttain. Oahppit oktagaslaččat lohket galle iešgudet allafrekveanta sáni teavsttas gávdne.
- Allafrekveanta sániid geavahit geardduhanlohkamis.

Lohkanovdáneami muttut

- **Pseudolohkan:** Álggos mánná lohka sáni konteavstta vuodul bustávamáhtu haga. Dađi mielde dovdaohtá muhtun bustávaid.
- **Logografalaš lohkan:** Oahppi dovda muhtun sátnegovaid, omd. namaid ja ollu geavahuvvon logoid, ja lohka daid. Oahppis ii leat vel jietnadagaid ja bustávaid oktavuodaid diđolašvuoha.
- **Fonologalaš lohkan:** Oahppi lea čoavdán alfabehtalaš koda. Dál diehtá bustávaid ja jietnadagaid oktavuodaid, ja máhtta jietnadagaid geassit oktii sátnin.
- **Ortografalaš lohkan:** Oahppi lea automatiseren dábalamos bustávaovttastumiid ja sániid visulalaš gova, nu ahte lohka sániid ortografalaš sátnegovvan. Sisdoal-

¹ avkode

loáddejummi šaddá buoret ahte buoret. Ortográfalaš muddu lea lohka bajimus dássi.

Lohkanovdáneami muttut eai leat loahpalaččat ja oahppit sáhttet muttuid mielde njuikut. Muhtun sáni darvánit árrat ortográfalaš govvan vaikko oahppi ain lohka fonologalaččat, ja muhtumin fertejit logográfalaš lohkit lohkat váttes dahje amas sániid fonologalaččat.

Eanaš 3. ceahki oahppit leat čoavdán alfabehtalaš lohkanoda ja máhttet lohkat, muhto lea dárbu ollu hárbhallat, go lohkanálggat rievddadallet sakka. Muhto leat ain muhtun oahppit, geat eai vel loga fonologalaččat. Dát oahppit geavahit ollu áiggi ja návccaid dekodeprosessii, ja geavahit sátniejtnadeami dovdat sáni maid lohket, jitenlohkama bokte dahje aktiviseret sáni jietnadeami iežaset siste. Ná lohkat lea jietnadit. Jietnadeapmi sáhtta ráhkadit ollu jienaid, muhto dát lohkanovdáneami lađas lea dehálaš. Hárbáhan lohkit geavahit dán vuogi go galget lohkat ođđa ja amas sániid. Mii vurket siskit gova sáni stávenvuogis dađi mielde go lohkat sáni mángii. Go mángá lohkat seamma sáni, de dovdat dan dalán, eatge dárbbáš geavahit jietnadeami (Høyen ja Lundberg, 1997).

Eanaš 4. ceahki oahppit leat hálldašigohtán ortográfalaš lohka. Dat mearkkaša ahte oahppit leat automatiseren dábalaš bustávasekveanssaid ja sániid visuálalaš gova, ja lohket sániid ortográfalaš sátnegovan. Ortográfalaš strategiihan ovdána oahppiid sisdoalloáddejummi, muhto lea ain dárbu ollu hárbhallat.

Dađistaga go oahppit lohket eanet sániid ortográfalaččat, de fertejit maid hárbhallat automatiserema ja njuovžilvuoda. Automatiseren lea gálga mii veahážiid mielde ovdána ja man hárbhallá lohka bokte.

Go muhtun sáni lea mángii lohkan ja iešguđet oktavuođain, de ovdána vejolašvuoda lohkat sáni sátnegovan automáhtalaččat. Muhtumat dárbbášit guhkit áiggi go earát ovdal go hálldašit ollásit automatiserema. Klinkenberg (2005) dadjá ahte bustávva-, sátn- ja cealkkageardduhanlohkan čuohta oahppiid automatiserengálggaide.

Lohkanáddejummi:

- Struktureret teavsta dieđuid
- Ráhkadit gažaldagaid tekstii
- Bájuhit teavsta sisdoalu
- Teavsta govahallat
- Árvvoštallat teavsta hámi ja sisdoalu

Lea dehálaš, sátn- ja cealkkaautomatiserema lassin, addit oahppiide vejolašvuoda lohkat mánggalágán teakstamálliid. Skuvllas berrejit oahppit lohkat 15 minuhta beaivválaččat. Dákkár lohkanáigi addá oahpaheadjái vejolašvuoda vázzit oahppiid mielde guldalit sin lohka. Dán láhkái sáhtta oahppiid bagadit oktagaslaččat dárbbu mielde. Muhtumat dárbbášit veahki mo dekodet muhtun váttes sáni, earát ges lohket sániid maid eai ádde, ja muhtumat ges hálidit sággastallat girji birra.

Lohkat njuovžilvuodain lea ealáskahttit teavsta. Lohkannjuovžilvuoda mearkkaša ahte oahppit hálldašit golbma gálgga seamma áiggi: dárkilvuoda, leavttu ja prosodii. Dárkilvuoda eaktuda ahte oahppit lohket sániid ja cealkagiid riektá. Leaktu eaktuda ahte oahppit lohket leavttuin mas frásat ja cealkkaladđasat heivejit oktii, ja váldet bottuid gaskamearkkaid bokte. Prosodii eaktuda, ahte oahppit geavahit hálannuoda², jietnadatgeavaheami, hálannritmma ja gaskamearkkaid deattuhit teavsta áigumuša. Lohkannjuovžilvuodas ja lohkanáddejumis lea lagaš okta-

² tonefall

vuolta. Go oahppit lohket njuovžilit, de lea álkít sidjiide guovdilastit teakstasisdoalu.

Lea dábálaš defineret lohka guovtteoasat proseassan, mii sisttisdoallá dekodema ja áddejumi, mas guktot oasit leat seammá dehálaččat. Eatnat 3. ceahki lohkkiide mearkkaša dát lávki vuosttaš lohkanpahusas nuppi lohkanpahussii ja eatnat 4. ceahki lohkkiide lea dát nuppi lohka álgu. Vuosttaš lohkanpahus lea vuosttažettiin dan birra mo hálddašit dekodema, ja ása hit buriid ortográfalaš lohka gálggaid, ja nubbi lohkanpahus lea dasa lassín hálldašit ja geavahit lohka- ja oahppanstrategiijaid teavsttaid. Lea ain dárbbalaš ja dehálaš bargat dekodemiin. Lohka ja čállin lea oahppiide deháelos reaidu viidáset oahppamii ja ovdáneapmái.

Lohkanpahusa viidáset bargu lea ahte oahppit ohppet lohka strategiijaid ja ovddidit lohka áddejumi. Lea dehálaš čuovvut oahppiide lohka dási kártemiid ja áicamiid bokte, ja doarjut sin lohka me dárbbu mielde. Girjiide lohka teavstta berrejit leat eanet go hárjehallamat, main oahppit oktagaslaččat barget. Lohka teavstta leat ovttasbargogaskaoamit sihke lohka ja sisdoalloáddejumi okta vuodas.

Lohka lea oaivilohcci doaibma, ja lohka áddejume bargu eaktuda lohka ja giedahallat teavsttaid mángga láhkái. Máhttit lohka lea vuodđogálga ja lea oassin buot fágaid oahppoplánain. Lohka vuodđogálgan mearkkaša, ahte oahppi máhtta háhka dieđuide, áddet ja árvvoštallat iešguđet fágaid teavsttaid ja teaksta málliid. Oahppit fertetit oahppat ahte iešguđetlágán bargobihtát gáibidit iešguđetlágán lohka vuogiid. Muhtumin galgá oahppi lohka ohka vástádusa teavsttas, eará háviid galgá tulkot, suokkardallat ja/dahje árv-

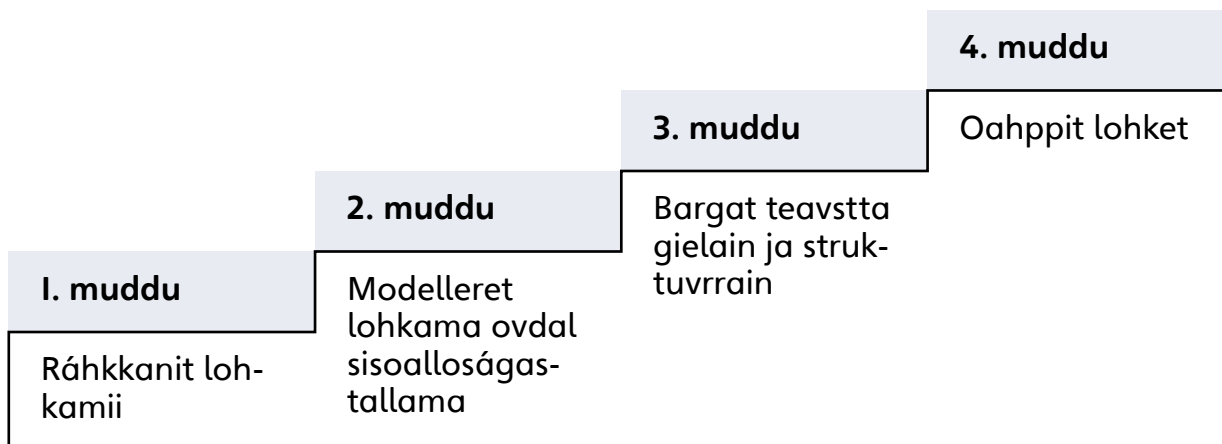
voštallat teavstta. Lohka áddejumi sáhtta juohkit čuovvovaš aspeavttaide:

- **ohka teavsttas – gávdnat:** Ohka dieđu teavsttas mearkkaša, ahte lohka ohka dieđuide teavsttas mat leat čállon njuolga, čielgasit dahje eksplisihhta vuogiin. Oaivil dahje vástádus gávdno ovttas cealkagis.
- **linnjáid gaskkas lohka – tulkot:** Tulkot lea viiddis oassi lohka me mii eaktuda, ahte oahppit hálldašit ohka vástádusa mángga cealkaga sisdoaluin dahje muhtun dadjanvuogi sisdoalus. Linnjáid gaskkas lohka okta ovda mearka lea ahte lohka ahte lohka 1700-logu mearkkaša jahkelogu 1798, iige 1700, jus dát guokte vejo lašvuoda leat vástádusmolssa eaktun. Jus galgá teavstta áddet, de ferte oahppi oažžut ollislaš gova teavstta sisdoalus ja oaivilis. OGAVÁ-oahppanstrategiija sáhtta leat reaidu dasa mo oahppit sáhttet oahpahallat linnjáid gaskkas lohka.
- **jurddašit viidáseappot – reflekteret:** Reflekteret mearkkaša, ahte oahppi máhtta iešheanalachčat jurddašit viidábut teavstta sisdoalu ja háme birra. Suokkardallat gáibida vásáhusaid ja láddama. Dat gáibida, ahte oahppit máhttet dadjat juoida teavstta sisdoalu birra iežaset oaiviliid vuodul, oppalaččat geahččat teavstta sisdoalu, ja vuohkkasit ja áššáigullevaččat vuodustit iežaset oaiviliid dahje árvvoštallamiid. Oahppit galget maid máhttit dábálaš teakstadome mearkkaid, nugo vuostálasvuodaid dahje mearridit lea go teaksta muitaleaddji vai čilgejeaddji. Oahppit galget maid logadettiin máhttit geavahit giellaoahpa ja teaksta oahpa, mii lea dehálaš lávki bargus šaddat iešheanalachčat ja kritihkalaš lohka.

Lohkandoaimmaid organiseren

Lohkanproseassa lea juhkkojuvvon njealji oassái: *ovdal lohka muddu*, *logadettiin muddu*, *maŋŋá lohka muddu* ja *loahpahanmuddu*. Lohkandoaimmaid sáhtta organiseret mánggaláhkái. Beroškeahttá mo lohka organiseren, de lohkandoaimmat leat láhččojuvvon njealji muddui.

modelleret lohka ja jitnosit jurddašit maid logat. Teavsta berre hiljit lohkat seammás go suorbma čuovvu teavsta. Maŋŋá lohka galgá ovtas oahppiiguin ságastallat man birra lohkan lei.

Sáhtta guovtti láhkái lohkandoaimmaid organiseret.

- 1.–4. muttuid čadahit olles ceahkis.
- 1.–2. muttuid čadahit olles ceahkis, ja 3.–4. muttuid čadahit lohkanjoavkkuin oahppiid lohkađásiid vuodul.

Ovdal lohka muddu:

Dán muttus berre ráhkkanahit oahppiid lohkamii. Dás galgá guorahallat teavstaid govaid ja illustarašuvnnaid ja ohppiid ovdamáhtu aktiviseret. Oahppit berrejit maidái oahppat mo ovdanbuktit teavsta dáhpáhusa.

Logadettiin muddu:

Dán muttus lohka oahpaheaddji teavsta jitnosit, vai oahppit ožžot jietnagova das mo teavsta galgá dahje sáhtta lohkat. Lea dehálaš

Maŋŋá lohka muddu:

Dán muttus galget oahppit bargat teavsta gielain ja struktuvrrain.

Olles ceahkis: Dás lea oahppiid heivehuvvon teaksta vuolggasadjin.

Dásseheivehuvvon lohkanjoavkkut: Dás lea joavku heivehuvvon teaksta vuolggasadjin.

Loahpahanmuddu:

Dán muttus galget oahppit hárjehallat teavsta automatiseret. Dál sáhtta juohkehaš lohkat teavsta iežas máhtu vuodul beroškeahttá organiserenvuogis. Lea vuogas rievddadallat lohkanvugiid. Lohkanvugiid ovda-mearkkat sáhttet leat koarralohkan ovtas oahpaheddjiin dahje joavkkus lohkat. Mángasat fertetit earáiguin ovtas hárjehallat ovdal go iehčanassii lohket. Dán muttus lea maid dehálaš áicat maiguin sániiguin oahppit rahčet ja maid lohket njuovžilit.

Lohkanbargogohččun

Lohkanbargogohččun mearkkaša ahte teaksta lohikko dihto áigumušain. Lohkanbargogohččun maid mearkkaša ahte oahppit šaddet eanet guovdilas-tit maid teaksta muitala go lea dihto bargu maid galget bargat lohka-ma oktavuodas. Lohkanbargogohččun sáhtá maid leat lohkanbargogohččun doaibma, omd. lohkat mearriduvvon leavttuin dahje lohkat dovduiguin dahje ahte galget reflekteret maid leat lohkan. Sáhtá maidá guoskat riektáčállin- dahje giellaoahppafát-táide.

Lohkanbargogohččun ovdameark-kat:

- Geavat GÁLBE-geahčastaga tekstii mii lea lohkanbargogohččun. Čále bajilčál-laga ja unnimusat ovtta cealkaga mii muitala maid govas oainnat. Loga álggahusa ollesolbmui.
- Ráhkát jurddakártta mas lea okta bulljaras guovdu ja guhtta bull-jarasa birra. Guovddášbulljaras-sii čálát fáttá bajilčállaga, omd. geatki. Logadettiin: Čále dehálaš sániid daid eará bulljarasaid sisa.
- Loga (teavstta namma) teavstta. Álggos loga jávoheamit ja de jit-nosit muhtun ollesolbmui. Bisán juohke teakstaoasi maŋŋá ja bájut maid leat lohkan.
- Don galggat bájuhit teavstta (teavstta namma) birra. Loga teavstta golbmii ovdal go báju-hat ollesolbmui. Logadettiin: maid barggat muitit teavstta sisdoalu buorebut.
- Loga teavstta ... nu mo lea. Boahhte háve galggat lonuhit vuolláisárgojuvvon sániid synony-maiguin. Loga teavstta oahppan-albmái. Buohtastahti: Leahppi go seamma synonymaid geavahan, ja lea go dudno teavsttain seamma miellaláhki? Jus ii, manne?
- Jurddaš logadettiin: Lea go teaksta čáppagirjjálašvuoda- dahje fáktá-teaksta?
- Jurddaš logadettiin: Manne teaksta lea fáktáteaksta?
- Jurddaš logadettiin: Maid beassat diehtit ... birra?
- Loga ... ja ... Goappá teavstta lii-kojit buoremusat lohkat?
- Loga muhtun divttaid ja oahpa-hala daid bajil. Geahččal lohkat divttaid jitnosit mánggaláhkái: vuollegaččat, johtilit, hiljit, alla jie-nain jna. Man lohkanvuohkáii liiko-jit buoremusat?
- Loga ... unnimusat guktii. Čále juohke cealkaga/teakstaoasi dehá-leamos sáni.
- Loga ... unnimusat golbmii (riehta-čállinfáttáid teavsttat). Čále buot sániid main logat diftonggá eara-láhkái go čállit galgá / main it loga diftonggá. Hárjehala dáid sániid.
- Loga ... unnimusat golbmii ollesol-bmuid dahje oahppanolbmái (giel-laoahppafáttáid teavsttat). Čále buot vearbaid, ja vállje golbma vearbba maiguin čálát ođđa ceal-kagiid.

Lohkanvuogit

Geardduhanlohkan

Geardduhanlohkan lea okta dain buoremus lohkanvuogiin go galgá hárehallat lohkat njuovžilit, ja lea buorre lohkanvuohki oahppiide, geat eai vel loga njuovžilit ja jođánit. Geardduhanlohkan ovddida dekodengálgaid ja njuovžilvuoda. Oahppit lohket oanehis ja álkes teavsttaid mángii dahje dassázii go olahit šiehtaduvvon dárkilvuoda ja leavttu. Geardduhan-

lohkama sáhtttá geavahit mánggaláhkái, sihke joavkkus, luohkás dahje eankil oahppiin.

Geardduhanlohkan doaibmá buoremusat go vuogi geavaha beaivválaččat guhkit áiggi badjel, sihke ruovttus ja skuvllas. Lohkanávdnasat galget leat álkít, ja teavsttaid galgá sáhttit lohkat viehka riehta. Jus geardduhuvvonlohkamis galgá leat sávahahtti boadus, de galgá oahppi riehta lohkat birrasii 90–95 % sániin.

Muhtun geardduhanlohkama prinsihpat:

- Lohkat oanehis ja álkes teavsttaid
- Oahppit galget ieža čállit lohkanulbmiliid
- Oahppit galget ieža fievrridit lohkanstatistihka
- Oahpaheaddji addá ruovttoluottadieđu dasa mo oahppit lohket
- Lohkanhárjehallanboddu ii galgga leat guhkit go 15 minuhta, oktan mihtidemiin ja ruovttoluottadieđuin

Geardduhanlohkan sáhtttá fátmastit:

- Geardduhanlohkat teavstta: Oanehis ja álkes oktilisteavsttat leat lohkanvuogi guovddášis.
- Geardduhanlohkat allafrekveanta sániid. Birrasii 100 sáni dahket buot 50 % sáni maid

mánát lohket. 500 eanemus allafrekveanta sáni dahket 60 % buot aviisateavsttain. Lea dehálaš oahppi ovddida nu olu go vejolaš allafrekveanta sániid ortográfalaš kodan, vai daid máhtttá identifiseret dárkilit, johtilit ja automáhtalaččat. Hárehallat ovttaskas sániid lea dábalaš geardduhanlohkamis.

- Geardduhanlohkat bustávaid: Lea nana oktavuoha gaskal máhttit johtilit bustávaid jietnadit ja hálddašit dekodema ja lohkanjuovžilvuoda ja lohkanáddejumi gálggaid.
- Geardduhanlohkat ortográfalaš ovttadagaid: Muhtun ráddjejuvvon bustávaminstarat, mat vástidit riimmaid, stávvaliid, sátneruohhtasiid, sátneghečosiid sojahanminstariid ja morfemaid, leat ollu sániin. Geardduhanlohkat dakkáraš ovttadagaid ja sátnebearrašiid ovddidit dekodema ja lohkanjuovžilvuoda.

Dutkan čájeha ahte lea beaktilamos hárehallat geardduhit sihke oktilisteavstta ja ovttaskas sániid, bustávaid ja ortográfalaš osiid. Berre sániid joh-

tilit lohkgaohtit lunddolaš teakstaktavuodain manná go lea hárehallan geardduhanlohkat ovttaskas sániid.

Muhtun geardduhanlohkanvugiid ovdamearkkat luohkás:

- Diktalohkan: Lágiduvvo vahkko-saččat, ja juohke oahppi ovdanbuktá álkes divtta maid máhttá bajil.
- Lohkanteáhter: Lohkanteáhter lea joavkodoaibma ja oahppit galget jitnosit lohkat teavstta. Teavsttat sáhttet leat oanehis muihtalusat, árvádusat, vitsat maid oahppit hárjehallet ja ovdanbuktet. Oahppit ožžot iešguđet rollaid teavsttas. Rollaid ja replihkaid ferte oahpaheaddji heivehit oktagaslaš oahppi lohkanhássái. Lohkanteáhtera

bokte besset oahppit hárjehallat ja oahppat jietnageavaheami ja intonašuvvna ealáskahttit teakstaovdanbuktima.

- Johtilislohkan: Oahppit ožžot teavstta maid galget minuhtas lohkat ja dasto merket man guhkás ollejit. Dan maŋŋá oahppit mearridit man guhkás sii gáddet iežaset ollet lohkat go nuppes teavstta lohket, maŋŋá go leat hárjehallan.

Sáhtát lohkat eambbo lohkanvugiid birra Jan Erik Klinkenbergga girjiis *Å bedre barns leseflyt. 27 varianter av repetert lesing.*

Mielde- ja koarralohkan

Mieldelohkan dahje koarralohkan lea dehálaš bargovuohki. Dát vuohki sáhtta leat doarjjan daidda oahppiide, geat eai leat nu nana lohkkat. Lea maid buore vuohki hárjehallat njuovžilvuoda.

Koarralohkan oahpaha oahppiid mo lohkat njuovžilit go oahpaheaddji dahje mieloahppi jodiha lohkama. Ná besset oahppit, geat eai leat hárjánan lohkat, leat oassin teavsttas. Sii ožžot doarjaga lohkat váttes sániid ja lohkat lunddolaš bottuiguin. Koarralohkan addá doarjaga mo ealáskahttit teavstta, jus son gii jodiha lohkama, lohka dovdduiguin ja imitašuvnnain. Koarralohkan sáhtta maid leat buorre veahkki go lohkanhárjánan oahppit galget lohkat ja bargat hástaleaddji teavsttaiguin. Oahpaheaddji berre čilget koarralohkamis manne koarralohkan lea buorre lohkanvuohki.

- Mii koarralohkat go teaksta lea nu hástaleaddji ahte dárbbášuvvo lohkanjoarjja vuosttaš geardde go dán teavstta lohka.

Lea dasto dárbu čielga bagadeapmái.

- Dii galgabehtet čuovvut mu lohkanleavttu. Mun logan bajilčállagis bajilčállagii teakstaosiid mielde, ja bisánan dárkkistit lohkanleavttu, vai beassabehtet ságastallat dan birra maid mii leat lohkan. Buohkat galget mielde ...

Koarralohkama ovdamunni lea ahte buohkat ožžot seamma teakstavásáhusa. Koarralohkama berre geahččalit eará fágain maid, oahppit fertejit oažžut vásáhusaid ja beassat ságastallat ovdamuniid ja hehttehusaid birra.

Muhtun miieldelohkama prinsihpat:

- Ovdagihtii ohcat teavsttas dehálaš sániid ja/dahje váttés sániid.
- Gávdnat teakstastruktuvrraid oahppiiguin ovttas ja daidda darvehit fuomášumi/daid dutkat. Sáhttet leat sánit mat leat mángga sajis teavsttas, riimmat ja geardduheamit ja eará elemeanttat, mat tekstii addet ritmma.
- Geahččet dan seamma teavstta stuorra šearpmas, smartboardas, távvalis dahje overheadas.
- Oahpaheaddji ovttas lohka oahppiiguin, seammás go oahpaheaddji čujuha teavsttas sániid.
- Oahppit ieža lohket vuos smávva joavkkuin ja de iehčanassii.
- Maŋŋá lohkama bargat sisdoalloáddejumiin ja gažaldagaiguin mat tekstii gullet.

Bagadallanlohkan

Bagadallanlohkan lea bargovuohki mii boahká Aotearoa / New Zealandas. Goalmmát ja njealljáváhtne lohkanleat lunddolaš bargat lohkanáddejumiin, ja sisdoallu oázžu dál eanet fuomášumi go lohkanfihkkas. Ferte maid gávdnat heivvolaš lohkanmateriálaid. Bargovuogi sáhtta geavahit oahpogirjiid teavsttaide, čáppagirjjálašvuoda girjiide jna.

Vuogi jurdda lea bargat konstruktiivvalaččat – ahte oahppi ieš hukse iežas gelbbolašvuoda, ja ahte dat mii lea gaskkal dan maid oahppi ieš hálldaša okto, ja maid nagoda veaháš vehkiin, addá stuoramus oahppanvejolašvuoda. Oahpaheaddji bargu lea leat bilda, mii veahkeha máná hálldašit dahje nákcet čoadit hástalusaid.

Oahpahus lea heterogena joavkkuin bargat teavsttaiguin mat leat mutátagat ja heivvolaš váddásat. Oahpaheaddji bargu lea doarjut lohkama ja struktureret barggu ovttas oahppiiguin, vai nagodit barggu čoadit.

Bagadallanlohkan addá oahpaheaddjái ja jovkui/ceahkkái vejolašvuoda ságastallat, lohkat ja jurddašit teavstta birra. Oahpaheaddji modellere, doarju ja bagada oahppiid teavstta čada, vai oahppit ohppet

buriid lohkanjuonaid, maid sáhttet geavahit eará lohkanfihkkas. Bagadallan lea sorjabaš oahppiin, lohkanfihkkas, oahppanulbmiliin ja spesi-fihkkas teavsttain, maid lohkat galget.

Oahpaheaddji hábme ovttas oahppiiguin lohkanulbmila: «Mii galgat áddet ja muitit dan mii lea čállon lottiid birra luonddufágagirjiis». Dasto lohket oahppit joavkkuin. Oahpaheaddji doarju vuogiiguin mat leat čilgejuvvon miieldelohkamis, proseasalohkamis ja lohkanstrategiijain. Oahpaheaddji áicá oahppiid logadettiin ja bagada dárbbu mielde.

Bagadallanlohkan lea lohkanvuohki mas oahpaheaddji fuomášuhtta oahppiide lohkanstrategiijaid geavaheami ja ovddida sin kritihkalaš áicama. Bagadallanlohkanvugiin sáhtta oahppái heivehit ja struktureret lohkan-oahpahusa. Oahpaheaddji doarju ja veahkeha oahppi lohkanovdáneamis iešguđet strategiijaid geavahemiin teavstta sisdoalu áddet. Oahppit galget háhkat oahppanstrategiijaid maid sáhttet eará teakstallohkamis maid geavahit.

Bagadallanlohkama ja dábbalaš lohkama erohus lea ahte bagadallanlohkamis «bisána» reflekteret teakstasidoalu ja tekstii ráhkadit gažaldagaid.

Čoahkkáigeassu:

- 1 Teavsttat maid geavaha galget leat heivehuvvon oahppi gelbbolašvuodadássái.
- 2 Bagadallanlohkamis galget oahppit oažžut doarjaga maid dárbbasit teavsttaid lohkat.
- 3 Lohkanávkkástallan lassána, jus oahppit ožžot vejolašvuoda teavsttaid digaštallat, sihke sisdoalu ja hámi ektui, danne bagadallanlohkan deattuha oahppandoarjaga ovdánanságastallamiid (metakognitiiva ságastallamiid).
- 4 Oahppiid lohkama ja sin barggu galgá áicat ovdal lohkama, maŋŋá lohkama ja logadettiin, vai oahpaheaddjit sáhttet lágidity oahppiid sin lagamus ovdánanavádahkii.

Muhtun bagadallanlohkama prinsihpat:

- lohkat teavsttaid smávva jovkkožiin mas oahpaheaddji lea lohkanbagadeaddji
- modelleret sihke lohkanstrategiijaid ja ieš teakstallohkama
- oahpásmuvvat lohkama ulbmiliiguin
- teavsttat galget leat heivehuvvon oahppiid sátneriggodahkii, fágalaš áddejupmái ja lohkan-gálgadássái
- oahpaheaddji sáhtta doaibmat mieldelohkkin ja/dahje guldaleaddjin, ja sáhtta maidái jitnosit lohkat iešguđetlágán teavsttaid njuovžilis lohkama modelleret
- aktiveret ovdamáhtu ja vásáhusaid
- identifiseret ja suokkardallat teavstta sániid
- gávdnat teavstta oaivila
- reflekteret iežas áddejumi

Bagadallanlohkan – ná sáhtta bargat:

- hábmet čielga oahppanulbmila – lohkaningojumi dahje lohkanbargogohččuma
- teakstabargu mas oahppanulbmil deattuhuvvo
- teavstta lohkat oktagaslaččat. Buot oahppiin seamma lohkanjoavkkus lea seamma teaksta dahje giri
- ságastallat joavkkus
- čoahkkáigeassit ja reflekteret: Leat go juksan ulbmila?

Jurddašانبisáneapmi

Jurddašانبisáneapmi strategiija máinnaša metakognitiivvalaš proseassaide, mat leat doaimmas ovdal lohkama, logadettiin ja maŋŋá lohkama. Oahpahit oahppiid bisánit jurddašallat das maid lohkan leat, iežaset lohkanproseassas dárkkistit leat go

ádden jus fuomášit ahte eai ádde, ja muddejit iežaset jáhku teavstta birra maŋŋá go leat lohkan.

Metakognitiivvalaš gálggat leat dehálaččat oahppamii. Lea dehálaš čilget oahppiide ahte teakstallohkama váldoulbmil lea áddet dan mii lea čállon ja go jurddašallat maid lohkan

leat, de veahkeha vuoinjamaččaid áddet. Gažadit iežas lea guovddáš-doaibma:

- Leago mihkkege maid in ádde?
- Leago mihkkege mii lea gelddolaš?
- Leatgo sánit mat leat váddásat?

- Leago mihkkege/juoga mii lea somá dahje imašlaš?
- Muittuha go dát mu juoga?
- Leago dás mihkkege maid ovdalis in diehtán?
- Leago juoga maid imaštalan?
- Leango oahppan juoga ođđa/eanet das man birra teaksta lea?

Proseassalágán lohkan – muddolohkan

Proseassalohkan lea máhttit mielde lohkat. Juohkit lohka doaima-bijuide maid bargat ovdal lohka, logadettiin ja manjá lohka, de sáhtta oahppiiguin ovtta bargat

teakstasisdoaluin, seammás go addá sidjiide strategiijaid ieža hálddašit lohka.

Ná sáhtta ovtta oahppiiguin bargat ovdal lohka, logadettiin ja manjá lohka:

Ovdal lohka muddu:

- ráhkkanahhtit oahppiid geahčadettiin govaid, illustrašuvnnaid ja bajilčállagiid
- ságastallat maid dát muitalit teavsta sisdoalu birra
- aktiveret ovdamáhtu ságastallama dahje notáhtaid (jurdda-kártta jna.) bokte
- njálmmálaš barggut

Logadettiin muddu:

- lohkat osiid ovtta oahppiiguin: ovttain oahppiin, joavkkus dahje olles ceahkiin, jus lea dárbu
- oahppit bargat guoktásiid-guoktásiid dahje iehčanassii

- evttohit oahppiide maid sáhttet geavahit logadettiin: čállit dahje merket sániid maid eai ádde, govaid ja bajilčállagiid geavahit veahkkiin jna.
- muittuhit oahppon lohkanstrategiijaid, maid sáhttet geavahit
- lohkat oahppiiguin ovtta teakstaosiid – oktagaslaččat, joavkkuin dahje olles ceahkiin – jus dárbu

Manjá lohka muddu:

Diktit oahppiid:

- ovdanbuktit teavsta nuppiide dahje olles ceahkkái
- ságastallat teavsta birra ja geavahit iežaset vásáhusaid, mat heivejit sisdollui
- geardduhit lohka ruovttubihtán

Teavsttaid sáhttet lohkat ruovttubihtán, muhto dalle berre bures skuvllas ráhkkanahhtit lohka. Lea maid dehálaš váhnemiidda čilget mo sii sáhttet veahkehit. Ovdamearkka

dihtii geardduhanlohkát áiggi: Loga teavsta golbmii juohke beaivvi. Mihtit áiggi vuosttaš lohkamis ja manimus lohkamis. Teavsta galgá čielgasit ja riektá lohkat, vaikko vel áiggi mihtida.

Jitnositlohkan

Oahpaheaddji jitnositlohkan lea áige-guovdilis ja buorre lohkanvuohki goalmát ja njealját cehkiin addit oahppiide alit dási vásáhusaid maid ieža eai nákce háhkat. Lea dehálaš lohkat jitnosit váttis, moalkás ja guhkes teavsttaid, dábuhit oahppiide teavstta maidda ieža livčče geava-

hit ollu návccaid dekodet, vai ožžot vejolašvuoda guovdilastit teakstasisdoalu. Lea maid dehálaš jitnosit lohkat modelleret, ovddidit ja stimuleret lohkanjuovžilvuoda. Ii oktage sáhte lohkat njuovžilit jus hárve lea gullan earáid lohkanin njuovžilit.

Muhtun jitnositlohkama prinsihpat ja rávvagat:

- Ságastallat bajilčállagiid ja govaid birra.
- Aktiveret fáttá ovdamáhtu ságastallama bokte.
- Muitalit oahppiide maid berrejit guovdilastit dahje guldalit jitnositlogadettiin – addit oahppiide guldalantingojumi.
- Lohkat teavstta, geavahit távvalgirji jus leaš, vai oahppit besset čuovvut lohkama. Muhtumin lea vuogas dušše guldalit.
- Bisánit logadettiin ja diktat oahppiid ráhkadit lohkaniteoriija das mii boahká dahpáhuvvat. Oahppit sáhttet guoktásiid-guoktásiid

ságastallat oahpaheaddji addin gažaldagaid birra, dahje jurddašit mii viidáseappot sáhtá dahpáhuvvat.

- Modelleret teakstareflekšuvnna jitnosit jurddašemi bokte. Sáhtá geavahit cealkagiid dego: «Mun jurddašan sus lea váivi, go dien dajai».
- Dakka manjá lohkama ovdanbuktat teoriiid ja jurdagiid, mat oahppiin leat bohccihan logadettiin ja ságastallat mo dat heivejit ja mat ovdamearkka dihtii rivde.
- Geavahit mieldelohkama dahje bidjat oahppiid páraid mielde lohkat dakka manjá jitnositlohkama.

lešguđetlágán lohkanvuogit

Jurddašallat jitnosit	Jurddašallat jitnosit ovtas. Dát strategii, bisánit logadettiin, deattuha áddejumi. Dás galgá lohkat oanehis osiid, bisánit ja jurddašit jitnosit das maid leat lohkan. Lohkki bággejuvvo njoazibut lohkat ja jurddašallat lohkan sisdoalus. Bisánit logadettiin
Johtilislohkan	Johtilislohkan lea beaktisvuohki geardduheami oktavuodas. dás galgá bajilgova/oppalašvuoda ráhkadit teavstta struktuvrras ja sisdoalus. Dás čalmmat livket johtilabbot go maksimála lohkanleavttus, iige darvet fuomášumi buot sániide, muhto áicá oažžut oppalaš gova. Johtilislohkan lea beaktis vuohki geardduheami oktavuodas.

Ohcanlohkan	Ohcanlohkama geavahat go galgat ohcat detálja dahje dihto ášši teavsttas. Ohcanlohkan ii atte ollislaš áddejumi, muhto lea heivvolaš go ulbmil lea gávdnat vástádusa konkrehta gažaldahkii.
Geahčastatlohkan	Geahčastatlohkamis galgá johtilit oppalaš gova ráhkadit teakstahábmemis. Geahčastatlohkan lea geahčastallat siidduide girjji dahje teavstta bládedettiin. Dán láhkái fidne teakstahuksehusa ja sisdoalu oppalašvuoda: bajilčállagat, govat, illustrašuvnnat jna. Lea buorre ovdal lohkama strategiijan.
Dárkilislohkan	Dárkilislohkan lea seamma go reflekterenlohkan. Lea áddet ja jurddašallat maid logat. Lea ohcat dehálemos cealkagiid, čoavddasániid jna. Dárkilislohkki geavaha strategiijaid mat aktiverejit ovdamáhtu, bargá amas sániiguin, áddet ja dárkkistit iežas lohkama.
Lohkalastin	Lohkalastin lea lohkat nu johtilit ahte illá fáhte buot sániid, iige dárbbas áddet buot sániid maid lea lohkan. Lea strategiija maid sáhtta geavahit vuosttaš fágateakstalohkamii, sáhtta maid geavahit geardduheapmái.
Jávohislohkan	Jávohislohkan lea jávohaga lohkat, ja lea várra dábálamos lohkanvuohki astoáiggelohkamis ja lohkamis skuvllas. Lohkanvuohki ii leat ovtto dat beaktihamos lohkanvuohki. Juohke ceahkkilanjas leat muhtun oahppit geat eai ádde teakstasisdoalu go jávohaga lohket. Jus oahppi vállje jávohis lohkanvuogi, de ferte oahpaheaddji čuovvulit lohkama ságastallamiiguin, loggačállimin dahje bargogirjjiiguin, mat addet oahppiide vejolašvuoda čájehit maid oahppan leat.
Vásáhuslohkan	Vásáhuslohkan leat vuoruhuvvon lohkanvuohki ja lea lohkanvuohki maid oahppit dávjjimusat geavahit friddjalohkamis skuvllas dahje ruovttus. Lea dehálaš vuoruhit vásáhus- ja návddašanlohkama go lohkan gáibida duháhiid mielde siidduid lohkat, vai oahppit šaddet hárvánan lohkin. Luohkás/skuvllas berrejit leat rutiinnat mat vuoruhit vásáhuslohkat. Berre beaivvi álggahit 15 minuhta friddjalohkamiin.
Jitnositlohkan	Jitnositlohkan geavahuvvo go oahpaheaddji lohka čuodjalit oahppiide. Ollu oahppiide lea stuorra ávki ná gaskkustit girjjálašvuoda, vai besset návccaid geavahit sisdollui. Jitnositlohkan sáhtta ovddidit lohkanmovtta ja movttiidahttit viidáset lohkat, ja maid modelleret buorre lohkama ja lohkanjuovžilvuoda. Jitnositlohkama bokte lea buot oahppiide teakstasisdoallu olahannamuttus, ja ná lohkat muhtun teavsttaid, nugo fágateavsttaid ja fágaávdnasiid, sáhtta leat ávkkálaš oahppiide, geat dárbbasit čeahpes gaskkusteadjiid.

Ná sáhtta oahpahit oahppiide mo lohkanvuogi välljet:

- Beaivválaš ja fágalaš lohkanpahusas sáhtta oahppiid várvešvuoda njulget lohkanvuohkeválljijupmái reflekšuvna bokte:
 - *Sáhttet go dán jávohislohkat vai leat go sorjavaš ruovttoluottadieđu oažžut das mo lohket, mo sániid jitnositlohket?*
 - *Nagodit go oaivila oažžut teavsttas main ii leat oktavuohta?*
 - *Dihtet go ahte ii leat ávkkálaš lohkat fágateavsttaid seamma vuogi mielde go čáppagirjjálašvuoda?*
 - *Dihtet go goas galget dárkilit lohkat, goas lea doarvái govvidit teavstta ohcandihtii erenoamáš diedu?*

Lohkanstrategiijat

Mii lohkat teavsttaid iešguđetláhkáii ja iešguđet leavttuin. Lea lohkanangelbbolašvuoda ja lohkanulbmila duohen mo oahppit lohket.

Buorre sátnedekoden oktan rikkes sátneriggodagain lea lohkanáddjumi dehálaš geađejuolggit, muhto ii dattetge doarvái šaddat čeahpes ja njuovžilis lohkin. Oahppit fertjit ollu lohkat, lohkat molsašuddi teavsttaid,

lohkat iešguđet vugiid mielde ja iešguđet ulbmiliiguin, jus galget šaddat doaibmi lohkin, geat áddejit ja geavahit maid lohket. Oahppit dárbbasit lassin iešguđetlágán lohkan- ja oahppanstrategiijaid gelbbolašvuoda, vai sáhttet välljet heivvolaš strategiija, go galget lohkat ja áddet iešguđetlágán teavsttaid.

Vuodđogálggat Máhttoloktemis

Lohkangálggaid ovdánahttimii sáme-gielfágas mielldisbuktá bargat systemáhtalaččat lohkanstrategiijaiguin, mat leat heivehuvvon lohka ulbmili ja iešguđetlágán teavsttaide fágas.

Lohkanstrategiija lea bargovuohki mo diđolaččat sáhtta plánat mo teavstta giedahallat ja lohkat. Lohkat strategalaččat lea ávkkástallat diđolaš bargovugiin joksat buoret oahppanbohtosiid. Lohkanstrategiijat sáhttet leat feara mat vuogit das ahte lohkat ja oahppat odđa sániid teakstasisdoalu organiseremii ja reflekteremii. Muhtun lohkanstrategiijat leat DÁL-skovvi, buohtastahttinskovvi,

nannennotáhtta dahje teaksta- ja jurddagažaldagat (OGAVÁ). Muhto lohkanstrategiijat sáhttet maid leat iešmeroštallon lohkanvuogit ja teakstagiedahallamat.

Lohkanstrategiijaid oahpahallama ulbmil lea, ahte dat automatiserejuvvojit, vai oahppit sáhttet daid geavahišgoahtit eará lohkanoktavuodain. Muhto jus nu galggaš dáhpáhuvvat, de ferte jámma hárjehallat. Lohkanstrategiijaid geavaheami ulbmil lea, ahte oahppit galget leat árijalaččat iežaset oahppama hárrái.

Oahpaheaddji rolla lohkanstrategiijaid modelleremis

Go lea lohkanstrategiijaid ovdanbuktán ja daid hárjehallan, de berre oahppiid hástalit ja daid geavahit. Ferte váruhit, ahte strategiijat vásihuv-

vojit ávkkálažžan. Lea dehálaš, ahte oahpaheaddji ieš lea čielggas ja ángiruššá modellerema oktavuodas.

Oahpaheaddji galgá:

- Leat gelbbolaš lohkki
- Leat lohkanmodealla, mii čájeha maid oahppit galget bargat
- Áicat oahppiid gelbbolašvuoda ja analyseret oahppiid oahppanávk-kástallama

Lohkanstrategiija válljen lea válljet rivttes lohkanvuogi iešguðetlágán teavsttaid lohkamii. Dávjá lohkan-ulbmil dat mearrida man strategiija heive geavahit. Lea danne dehálaš, ahte oahppit hálldašit mánggalá-gán strategiijaid, maid sáhttet geava-hit iešguðet teakstašánjeris (diedut, breava, mitalus, bagadus, máinnas), teavstta struktuvrras ja lohkanulbmilis.

Lohkanstrategiijaid oahpahus

1 *Modelleret ja čilget*

Oahpaheaddji modellere, čilge ja válddahallá čálalaš ja njálmmálaš bargovugiid ja mo daid sáhtta ávk-kástallat teakstabarggus fágalaš oahppanulbmiliidda heivehuvvon. Modellerema bokte oahpahead-dji addá oahppiide minstariid mo oahppit sáhttet jurddašallat ja ságastallat barggadettiin teavst-tain.

Modellerenmuttu berre loahpa-hit refleksuvnnain:

- Maid bargaen?
- Manne ná bargaen?
- Mo sáhttibehtet ságastallat ja bargat ovtta go ieža galga-behtet bargat?

Oahpaheaddji ferte bearráigeahč-čat váldet go oahppit atnui model-lerjuvvon minstariid. Berre maid guldalit sin dialogaid ja áicat sin go čállet vejolaš notáhtaid.

2 *Oktalaččat heivehit doarjaga*

Dán muttus barget oahppit ovt-tas, guokte gitta guhtta oahppi joavkkus, ja ožžot bagadeami dárbbu mielde. Oahppit ožžot bagadeami ja doarjaga oahpa-headjis ja mieloahppiin. Oahp-piid galgá hástalit iešheanalaččat geavahit heivvolaš bargovugiid. Ná ožžot sii máhtu dađistaga oktagas-láččat bargat.

3 *Viiddis geahččaleapmi ođđa okta-vuodain*

Dán muttus barget oahppit ieš-heanalaččat iešguðetge fágaid ođđa teavsttaiguin. Guovddázis lea oahpahit oahppiide oaidnit mo bargovugiid sáhtta nuppástuhttit ja heivehit iešguðet fágaid teavst-taide. Oahpaheaddji ferte ain bagadit dárbbuid mielde. Oahppit sáhttet válljet mo háliidit lohkat, jurddašit ja bargat juksat iešguðet fágaid oahppanulbmiliid go leat háhkan repertoára iešguðet bar-govugiin. Oahpaheaddji doarju, hástala ja jodiha oahppiid per-sovnalaš oaivilhábmemei ja movt-tiidahhtá sin digašallat teavstta sisdoalu ja ieža sáddejumi.

4 *Metakognitiivvalaš refleksuvdna ságastallan*

Oahppit fertejit oažžut vejolaš-vuoda oassálastit oahppansága-stallamiin, gos sáhttet reflekeret iežaset áddejumi, ulbmilolahusa ja árjjalašvuoda ja ávkkálašvuoda oktavuoda. Dákkáraš ságastalla-miid sáhtta geavahit oahpahusas, sihke go oahpaheaddji modellere ja addá heivehuvvon doarjaga ja go oahppit geahččaladdet okta-gaslaččat ođđa teavsttain.

Lohkanstrategiijaid váldokategoriijat

Lohkanstrategiijaid sáhhtá juohkit guovtti váldojovkui: bajildusstrategiijat ja čiknodatstrategiijat. Bajildusstrategiijat geavahuvvojit geardduhit teavstta dieđuid ja veahkehit oahppiid mo geardduhit dahje ođđasit hábmet oahppanávdnasa.

Čiknodatstrategiijat veahkehit oahppiid organiseret, plánet ja ráhkkanit lohkamii, giedahallat, struktureret ja hábmet ja dárkkistit ja reflekteret iežaset áddejumi.

Lohkanstrategiijataksonomiias leat njeallje kategoriija (Bråten, 2007; Engen ja Helgevold, 2017): muto-, organiseren-, čiekñudan- ja gozihanstrategiijat.

muitostrategiijat, organiserenstrategiijat, čiekñudanstrategiijat ja gozihanstrategiijat.

Bajildusstrategiija	1 Muitinstrategiijat	• geardduhit teavstta dieđuid • čoahkkáigeassit • bájuhit iežas sániiguin • lohkat teavstta dahje teakstaoasi oktii dahje mánggii, merket sániid dahje cealkagiid, dahje njuolgačállit osiid teavsttas dahje transkriberet sisdoalu muitit	• čoavddasánit • jurddakárta • čoahkkáigeassu • bájuhit • referáhta
Čiknodatstrategiijat	2 Organiserenstrategiijat	• organiseret teakstasisdoalu mas duddjo ovtastusa iešguđet teakstaosiide dahje mánggaid teavsttaid dieđuide • sirret dehálaš dieđuid joavkkuid mielde • visualiseret teavstta	• jurddakárta • guovtte- dahje mángga-kolonna-/ráidonotáhta • áigelinnjá • iešguđetlágán illustrašuvnat
	3 Čiekñudanstrategiijat	• čielggadit • gávdnat oktavuođaid • čatnat teavsttaid ođđa teakstadieđuid ovddeš dieđuide/máhttui	• strukturerejuvvon ságastallamat • gažaldagaid ráhkadit • reflekšuvdnalogga • buohtastahttindiagramma (VENN-diagramma)
	4 Dárkkistan- ja gozihanstrategiijat	• gozihit ja gávnnahit maid máhtá ja maid ii máhte	• jitnosit jurddašit • gažaldagaid alcces ráhkadit • merket sániid maid ii dovdda • reflekšuvdnalogga

Lesing er ..., Lesesenteret 2008

Lohkanáddejummi lea eanet go aivve hálddašit strategiiid muihtima várás, dat lea giedahallat oahppanávdnasa ja oaivila ávdnet das maid lea lohkan čiknodatstrategiiid geavaheami vuodul.

Čiekŋudan-, organiseren- ja gozihanstrategiiat leat čiknodatstrategiiat. Lohkki geahččala aktiivvalaš oahppanávdnasa giedahallamiin oaivila gávdnat ja teavstta áddet.

Čiekŋudanstrategiiat giedahallet mo lea dan birra mo oahppanávdnasiid dahje sisdoalu galgá čatnat dasa maid lohkki máhttá ovddežis oaivila ávdnet odđa teavstta sisdoalus.

Lea dehálaš váldit atnui sihke bajildusstrategiiid, mat veahkehit oahppiid gávdnat dieđuid ja bájuhit, maid muihtit dušše oanehat áigodaga ja čiknodatstrategiiid, mat dorjot ahte oahppit áddejit ja háhket odđa máhtu.

Bajildusstrategiiat giedahallet sátnedásis bargat mo dieđuid viežžat, mat teavsttas leat oidnosis. Čiknodatstrategiiat giedahallet jurddaboh-tosa, ovttahttit ja tulkot dieđuid.

Lohkanstrategiiid oppalaš govva 3. ja 4. ceahkiid girjiin

3. ceahki lohkanstrategiiat:

Máŋggus nr.	Lohkanstrategiiat	Kategoriijat
1	Ráhkadit gažaldagaid tekstii	
2	Ráhkadit gažaldagaid tekstii	
3	Bájuhit go lea lohkan	
4	Čállit lohkanlogga	
5	Ohcat dehálaš sániid teavsttas	
6	Maid ovdalis dieđán – DÁL-skovvi	
7	Maid ovdalis dieđán – Jurddakárta	
8	Jurddakárta	
9	Dárkkistit bajilčállagiid ja govaid	
10	DÁL-skovvi	
11	Geahččat buot teakstaosiid	
12	Oza ja gávnna-gažaldagat ja jurddaš ieš-gažaldagat	
13	Čoahkkáigeassit	

4. ceahki lohkanstrategiijat:

Giellagirjji kap.	Lohkanstrategiijat	Kategoriijat
1	Ráhkkaniid lohkat	Goziheapmi
2	Geavat govaid ja bajilčállagiid	Organiseren
3	Čále čoavddasániid ja bájut teavstta	Organiseren ja čieknudeapmi
4	DÁL-skovvi	Organiseren
5	Jurddakárta	Muitin
6	Ráhkadiid hypotesaid tekstii	Čieknudeapmi
7	Ráhkadiid gažaldagaid tekstii	Čieknudeapmi
8	Jurddakártta dahje čoavddasániid	Organiseren ja muitin
9	Loga ja ovdanbuvttu	Čieknudeapmi
10	Lonut šáŋŋera	Čieknudeapmi
11	Čoahkkáigeassu čoavddasániiguin	Čieknudeapmi
12	Lohkan ja lohkanvuogit	

Giellagirjjiis lohket oahppit iešguđet šáŋŋeriid lohkanstrategiiguin. Dáid teavsttaid ulbmilin lea ahte oahppit galget oahpásmuvvat iešguđet šáŋŋeriidda. Dát teavsttat leat jurddašuvvon oktasálohkama várás. Oktasálohkamis galgá oahpaheaddji modelleret iešguđet lohkanstrategiijaid oahppiide ovdal lohkama, logadettiin ja maŋŋá lohkama. Modelleren mearkkaša ahte oahpaheaddji jurddaša jitnosit ja kommentere sihke teknihkalaš beliid ja hámi ja teavsttaid

sisdoalu. Oahppiide lea dehálaš oahpahallat mo teavsttain ohcat dieđuid, mo teavsttaid tulkot ja áddet, ja reflekteret ja árvvoštallat teavstta hámi ja sisdoalu, vai šaddet njuovžilis ja buorren lohkin.

Dutkan čájeha ahte oahppit sihke áddejit ja muitet buorebut teavstta sisdoalu go leat beassan teavstta rievddadallat ja ovdanbuktet. Rievddadallan ja ovdanbuktin sáhtta dáhpáhuvvat sihke njálmmálaččat ja čálaččat.

Teavsttaid lohkat

Lea ávkkálaš lohkanpahusa pedagogalaš barggu juohkit lohkanproseassa golmma muddui: ovdal lohkanmuddu, lohkanmuddu ja maŋŋá lohkanmuddu.

Ovdal lohkanmutter galgá ráhkkanahhtit oahppiid lohkamii, lohkanmutter galgá aktiviseret kognitiivvalaš proseassaid muitit ja áddet man birra teaksta lea. Maŋŋá lohkanmutter galgá reflekteret das maid oahppan leat, ja mo oahppat.

Fágateavsttaid lohkat

I Ovdal lohkama muddu

Ulbmil lea boktit oahppiid beroštumi ja movtta, ja veahkehit sin ieža máhttit teavsttain bargat.

- Jurddašit mii lohkama ulbmil lea
- Árvvoštallat masa fuomášumi galgá giddet / maid oahppat galggat
 - Man birra lea?
 - Maid diedán ovddežis?
 - Mo galggan lohkat?
 - Maid sáhtán jearrat?
 - Maid gáttán dáhpáhuvvat?
 - Sáhtán go skovi geavahit?
- Teavsttain oahpásmuvvat, geavahit GÁLBE-geahčastaga (Govat, Álggahus, Bajilčállagat)
 - Dutkat sisdoallolisttu, fáktabovssaid, govaid, illustašuvnnaid, siidorávda-teavsttaid
 - Dutkat bajilčállagiid, vuolitbajilčállagiid
 - Mearkkašit sániid mat leat dihto vuogi mielde čállon
- Geahčadit šánjeriid erenomaš dovdomearkkaid
- Muittuhit maid máhttet ovddežis, aktiviseret ovdamáhtu
- Válljet lohkanstrategiija lohkama ulbmila vuodul
 - jurddašallat, ságastallat, čállit čoavddasániid
 - ráhkadit jurdda- dahje struktuvrakártta, tevdnet jna.

2 Lohkanmuddu

Oahppit galget logadettiin jurddašallat ja suokkardallat.

- Oahpaheaddji modellere mo lohkat váttes sániid, sániid lohkat stávvaliid dahje morfemaid mielde, kommenteret rihku, čuoggá, replihkasárgáid, duppalčuoggá, gažaldatmearkka, gohččunmearkka.
- Bisánit lunddolaš sajiin
 - Jurddašallat, gažaldagaid ráhkadit, earáiguin ságastallat
- Bisánit sániid ja dajaldagaid/dadjanvugiid bokte maid eai ádde
 - Ohcat sániide čilgehusaid (teavsttas ja/dahje sátnelisttus)
- Čielggadit lea go mihkkege eahpečielggas
- Árvvoštallat lohkanstrategiija maid lea välljen, heive go ulbmilii
- Lohkat bliánttain giedas
 - Vuolláisárgut sániid, noteret, ráhkadit jurddakártta
- Čoahkkáigeassit jurdagiid (logga, struktuvra- ja jurddakártta jna.)
- Čoahkkáigeassit teakstaosi ovttain cealkagiin

3 Manjá lohkama muddu

Oahppit besset čájehit maid leat oahppan.

- Jitnosit oahppiiguin jurddašallat lohkama ulbmila birra ja maid das leat oahppan
- Jearrat alddis lei go teaksta dan birra maid ovdagihtii jurddašii
- Bargat teavsttain čájehit maid lea oahppan

- čállit/sárgut (ráporttaid, notáhtaid, loggaid, tevn-negiid)
- bájuhit teavstta
- čoahkkáigeassit sisdoalu (jurdda- dahje struktuvra-kárta)

- nuppiiguin ságastallat (čoahkkáigeassit, refereret, árvvoštallat, reflektaret, ráhkadit gažaldagaid)
- Čájehit ahte máhtta guovddáš čoavddasániid/doahpagiid geavahit

Lesing er ..., Lesesenteret 2008

Lohkat čáppagirjjálašvuoda

Skuvllas lohket čáppagirjjálašvuoda guovtti vuogi mielde: lohkat návddašeami ja vásáhusaid dihtii, vásáhuslohkan dahje lohkat árrjalaččat geavahit girjjálašvuoda oahppama vuolggasadjin. Dán guovtti lohkanvuogis ii leat čielga rádjá, muhto buorre lohkanvásáhus lea dattege sihkkaris vuolggasadji buori ja molsašuddi oahppamii.

Ovdal lohkamamuddu

Dán muttus galgá ráhkkanahhtit oahppiid lohkamii. Dás galgá vuoruhit lohkanmotivašuvnna ja vuordámušaid girjái hukset leaš dal oahppi mii okto lohka dahje girjelohkan lea oassi stuorát prošeavttas. Oahpaheaddji fertet bokit sáhkkiivuoda, mitalit veaháš das mii girjjis dáhpáhuvvá, hástalit ja hálahit muhtumin, muhto ii sáhte menddo ollu mitalit. Oahpaheaddji sáhtta mánget muhtun govaid mat girjjis leat, ja daid čájehit oahppiide bokit beroštumi girjái. Sáhtta maid ovdanbuktit girjji «rollas». Oahpaheaddji sáhtta coggat badjelii juoga mii tekstii heive dahje váldit mielde áđaid mat govvidit teavstta sisdoalu.

Gealboulbmil Máhttoloktemis

4.ceahki:

albmanahhtit iežas jurdagiid ja muosáhusaid mánáidgirjjálašvuoda, teáhtera, filmmaid, dihtorspealuid ja TV-programmaid birra

Muhtumin galget oahppit lohkat teavstta maid galget analyseret dihto vuogi mielde, nugo geavahit guovttekolonnanotáhtaid «čuoččuhus – duođaštus». Dákkár lohkanbargogohččun lihkestuvvá buoremusat jus oahppit leat bures ráhkkanan ovdal lohkan álggahuvvo.

Buorre girjjálašvuodta doalvu lohka ovdasgavlui, dan botta go lohkanbargogohččumat leat mielde ovddideames lohkanáddejumi.

Gealboulbmil Máhttoloktemis

4.ceahki:

dovdát ja geavahit gielalaš váikkuhangaskaomiid, nu mo gearduma, kontrásttaid, vásáhusaid, muosáhusaid, dovdduid ja iežas oaiviliidda

Lohkanmuddu

Dán muttus sáhtta oahpaheaddji lohkat teavstta jitnosit, vai oahppit ožžot gova das mo teavstta galgá dahje sáhtta lohkat. Lea dehálaš modellet lohka ja jitnosit jurddašit maid logat. Teavstta berre hiljit lohkat dan seammás go suorbma čuovvu teavstta.

Oahppi lohket teavsttaid iešguđet vugiid mielde. Sii sáhttet teavstta jávohislohkat, čuođalit lohkat párain dahje joavkkuin, guldalit jitnositlohkamii dahje jietnagirjji okto dahje earáiguin ovtas. Beroškeahhtá teavsttas dahje lohkanvuogis fertet oahppit

ovttas oahpaheaddjiin, mieloahppiin dahje oktagaslaččat, logadettiin bisá- nit sihkkarastit ahte ádde sisdoalu ja ságastallat man birra lohkan leat.

Čáppagirjjálašvuoda teavsttain lea stuorra oassi dáhpáhusas linjnáid gaskkas, ja lohkki sáhtta gamus dovdat mii dáhpáhuvvat galgá. Vuordámušat dasa mii galgá dáhpáhuvvat, bokta motivašuvnna ja áŋgiruššama. Dollet go mu gáttut deaivása vai lean go beare sakka fantaseren?

Lohkangohččumat galget ovddidit oahppiid lohkanvásáhusa, sisdoalloáddejumi, ja lohkangohččuma oahppoulbmiliid. Lea dehálaš deatuhit, ahte go lohkat čáppagirjjálašvuoda, de ii sáhte teavstta giedahallan bilidit lohkanvásáhusaid

Gealboulbmil Máhttoloktemis

4.ceahki:

ságastallat luodi, lávlagiid, hoahkamiid, máidnasiid ja mitalusaid birra albmanahttit iežas jurdagiid ja muosáhusaid mánáidgirjjálašvuoda, teáhtera, filmmaid, dihtorspealuid ja TV-programmaid birra

Manjá lohkanmuddu

Dán muttus galget dahje sáhttet oahppit bargat teavstta gielain ja struktuvrrain.

Olles luohkás: Dás lea oahppiid heivehuvvon teaksta vuolggasadji.

Dásseheivehuvvon lohkanjoavkkut: Dás lea joavkku heivehuvvon teaksta vuolggasadji.

Muhto ii leat nu ahte oahppit ovttogalget viidáset giedahallat teavstta dahje girjji, maid leat lohkan. Muhumin galget oahppit ieža návddašit lohkanvásáhusaid, earret go reflekteret sisdoalu birra goas nu heive. Geavahit čáppagirjjálašvuoda ja oktasaš lohkanvásáhusa lea lohkanmovtta,

lohkan stimulerema, lohkanbargogohččuma vuolggasadjin ja addá buriid vejolašvuodaid ovddidit lohkan- galggaid ja lohkanáddejumi.

Loahpahanbarggut eai dárbbas leat stuorra prošeavttat dahje čállinbarggut. Earkilis ságastallamat girjjiid birra leat seamma dehálaččat, ja daid bokte sáhttet oahppit ovddidit áddejumi ja lohkanvásáhusaid.

Ságastallamiin lea oahppanávkká- stallan sorjavaš das mo gažaldagat leat hábmejuvvon. Teakstagažaldagat rahpet vástádusaide maid girjjiis sáhtta vástádusa viežžat. Jus beare dákkáraš gažaldagaid geavaha, de ohppet oahppit vástádusaid ohcat maid «linnjáin»/cealkagiin gávdnet. Dalle masset girjji dehálamos áigumuša, mii dávjá lea «linnjáid gaskkas».

Oahpaheaddji ferte oahpahit oahppiid gažaldagaid ráhkadit mat gáibidit ahte oahppit reflekteret ja ieža jurddabohtosiid gávnnaht, jurddašangažaldagaid. Dákkár gažaldagat leat dávjá vuodđuduvvon navdui dahje jáhkku. Dain lea rabas hápmi ja hás- talit lohkki jáhkit, jurddašit, imaštallat: *Dás mii lohkat ahte ..., muhto man birra bat teaksta lea? Manne gáttát don ... vállji ...? Livččet go don válljen seamma?*

Oahppit galget dávjá geavahit reflekšuvnna ja odđa gealbbu loahpahanbargguid vuolggasadjin. Máhttolokten deattuha, ahte sihke čáppagirjjálašvuodta ja fágagirjjálašvuodta galgá movttiidahttit oahppiid sin oahppanbarggus. Oahppit galget ovdamearkka dihtii beassat geavahit minsttar- dahje ovdamearkateavsttaid minstariin sin čállinbargguide, dahje galget sáhttit geavahit girjjálašvuoda vuolggasadjin ovdanbuktimiidda, logaldallamiidda dahje dramatisemiidda.

Gealboulbmil Máhttoloktemis

4. ceahki:

*lohkat iešguđetlágán teavsttaid
njuovžilit ja oktilaččat ja fáhttet sis-
doalu*

Loahpahan muddu

Dán muttus galget oahppit hárjehallat teavstta automatiseret. Dál sáhtta juohkehaš lohkat teavstta su máhtu mielde, beroškeahhtá organiseren-vuogis. Lea vuogas rievdadallat lohkanvugiid. Lohkanvugiid ovdamearkkat sáhttet leat koaralohkan ovtta oahpaheaddjin, jitnositlohkan joavkus dahje molssalohkan. Mángasat dárbbasit earáiguin ovtta hárjehallat ovdal go iehčanassii lohket. Dán muttus lea maid dehálaš áicat maid sániiguin oahppit rahčet ja maid lohket njuovžilit.

Oktasaš lohkama bokte besset oahppit fuomášit ja oahppat ahte lohkan lea vásáhusa ja gelbbolašvuoda gáldu. Oahppit besset ná oaidnit ahte teavsttain leat šánjerspesifihkka dovdomearkkat ja leat ordnejuvvon dihto

vugiige doaimmaid vuodul. Oahppit ovddidit metagiela teavsttaid birra go besset dutkat teavsttaid dovdomearkkaid, ja dát gelbbolašvuota lea ávkin viidáset lohkamis ja čállimis.

Lea dehálaš, ahte oahpaheaddji modellerema bokte čájeha, mat lohkanstrategiijat heivejit man tekstii/šánjerii. Go oahppit leat mángii oaidnán ja gullan oahpaheaddji modelleremin teakstabarggu strategiijaválljejuumiid, de lea buorre vuoddu oahppiide ieža välljet buriid lohkan- ja bargovugiid.

Go oahpaheaddji ja oahppit leat ovttaoavilis lohkama ulbmiliin, de sáhttet välljet mo teavstta lohkat, ja mat strategiijat buoremusat heivejit lohkamii.

Oahpaheaddji ferte čilget oahppiide maid strategiija-sátni mearkkaša, ahte lea bargovuohki mii veahkeha áddet teavstta sisdoalu ja oahppat juoidá teavsttas. Oahpaheaddji ferte muitalit ahte go galget oahppat, de lea dehálaš jurddašallat das mo oahppat:

- maid diedát áššis ovdagihtii
- maid sáhtát bargat muitit buorebut
- maid sáhtát bargat go it ádde

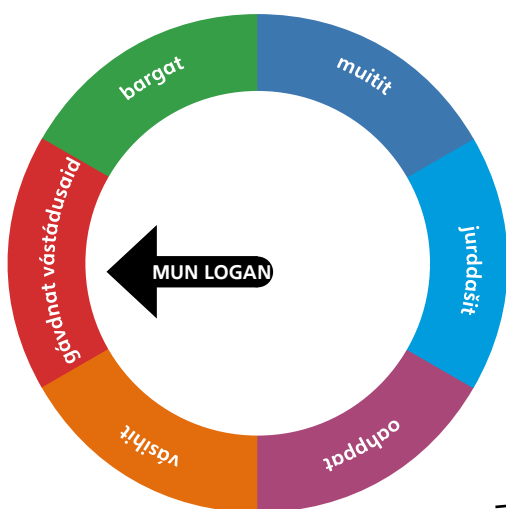
Ná sáhtta bargat lohkanstrategiijaoahpahusain:

- Lea buorre bargat unna jovkkožiin, main leat sullii vihtta oahppi ja vel oahpaheaddji.
- Jus oahpaheaddji vällje ahte oahppit girjiis lohket, de ferte váruiht amas oahppit áddet man birra strategiija lea. Molssaeaktu lea modelleret kapihtala lohkanstrategiija.
- Girjiis: guovdilastit teakstaele-meanttaid – goas, mo, bovssat ja njuolat teavsttas – mat galget čilget mo lohkanstrategiijain bargat.

- Modelleret lohkanstrategiija. Jurddaš jitnosit: «Mun áiggun dán teakstaoasis rievdadit ceal-kagiid. Dalle ferten muhtun oasi välljet. Mun jurddašan ahte dát lea dehálaš, ja ahte dat ferte leat mielde ...» jna.
- Oahppit ieža geahččalit. Sii hárjehallet ovtta.
- Čoahkkáigeassit maid leat bargan, ja maid oahppit leat oahpan. «Mii leat hárjehallan geavahit teavsttas govaid ja daid bokte árvádallan man birra teaksta lea.»

Lohkanjuvla

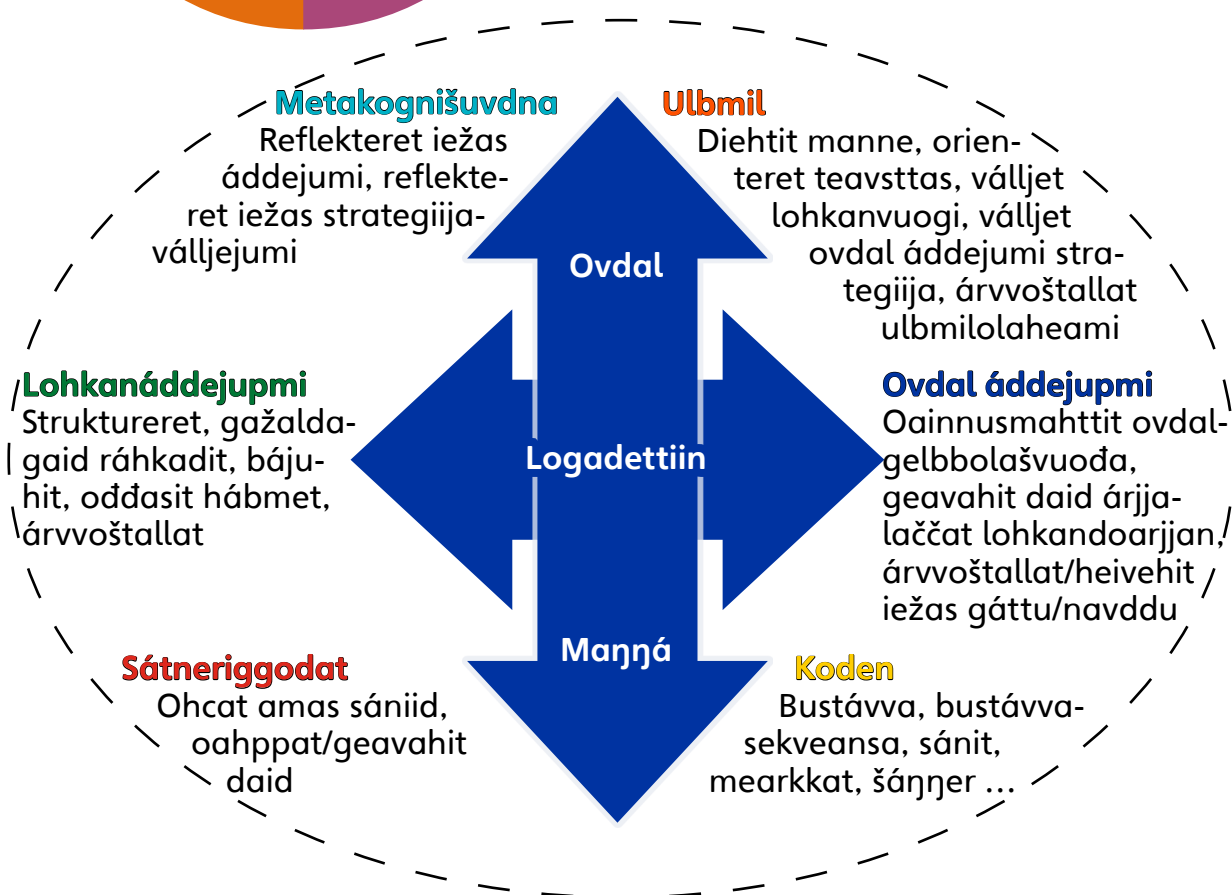
Lohkanjuvla lea reaidu mii sáhtta oahppiid veahkehit guovdilastit lohka ulbmila, vai buorebut dihtet man láhkái teavstta galget dahje sáhttet lohkat. Lohkanjuvllas leat guhtta iešgudetlágán lohkanulbmila: muitit, reflekteeret, oahppat, vásihit (omd. čáppagirjjálašvuolta), vástádu-said gávdnat (omd. ohcat dihto dieđuid) ja bargat (omd. bagadusat ja bargočilgehusat).

Lohkanjuvlla jurdda lea ahte lohkanulbmil mearrida mo teavstta lohkat. Lohkanjuvla galgá oahppi veahkehit mearridit manne teavstta áigu lohkat:

- Mun logan: muitit, bargat, jurddašit, oahppat, vásihit, ohcat vástádusa.

Lohkanjuvlla sáhtta maid geavahit metakognitiivvalaš ságastallamiidda lohka birra: *Manne galgat dán teavstta lohkat? Manne lea ávkkálaš dán teavstta lohkat? Maid gáttát oahppat teavsttas? Sáhttet go lohka mis leat máŋga ulbmila? Sáhtta go ovddidit oahppama ja addit buriid lohkanvásáhusaid?*

Oahppanstrategiijat

Dan botta go lohkanstrategiijat leat čadnon oppalaš teakstabargui, de oahppanstrategiijat giddejit fuomášumi oahppamii. Oahppanstrategiija lea bargovuohki das mo struktureret, organiseret ja giedahallat teakstasisdoalu maid oahppit lohket áddet teavstta ja vai oahppanávkkástallan lea buot buoremus.

Oahppanstrategiijat leat dehálaččat oahppamii ja fágalaš ovdáneapmái. Oahppanstrategiijaid ulbmil lea ahte ovttaskas oahppis galgá leat strategiijarepertoára, mas sáhtta válljet dan oahppanstrategiija, mii buoremusat heive oahppi ulbmiliidda ja bargobihtáide. Strategiijaid ferte hárjehallat guhkit áiggiid badjel, geardduhit mángii ja hárjehallat fágaáššiid oahppama oktavuodas.

Muttut

Vuosttaš muddu – Introduseren ja modelleren

Leat ollu oahppit, geat eai dieđe maid galget bargat olahit oahppanulbmiliid. Oahpaheaddji ferte modelleret strategiijaid oahppanbarggus ja oahpahit oahppiide buot muttuid, ja ulbmil lea ahte oahppit máhttet iešheanaláččat geavahit muhtun lohkanstrategiijaid.

Nubbi muddu – Aktiivvalaš geavaheapmi ovtta oahpaheddjiin

Oahppit fertejit oahppat mánggalágán strategiijaid vai šaddet čeahpes strategiijageavaheaddjin, ja vai sis leat mánggalágán strategiijat iešgudetlágán áigumušaide. Go hálldašit mánggalágán strategiijaid ja máhttet reflekteret daid, de leat iešmuddemii jođus.

Goalmmat muddu – Iešheanaláš geavaheapmi

Vai oahppit šaddet buorit strategiija-geavaheaddjin, de ferte strategiijaid geavahit árrjalaččat buot fágain. Oahpaheaddji deháleamos bargu lea ovdanbuktit, modelleret ja čilget mo ja manne daid iešgudetlágán strategiijaid galgá geavahit. Ja ná besset oahppit váldit ovddasvástádusa iežaset oahppamii.

Njealját muddu – Proseassa ja oahppanbohtosa árvvoštallan

Jus galgá sáhttit strategiijaid beaktilit geavahit, de lea dehálaš ahte oahppit leat oadjebasat dasa maid bargat galget ja ahte áddejit iešgudetlágán strategiijaid doaimmaid.

Lohkan buot fágain – fágateakstalohkan

Ovdal lohka muđu – plánat ja ráhkkanit

Lohkanstrategiijat	Oahppanstrategiijat – muhtun vejolašvuodát
Ulbmillašvuohda	- Lohkama ulbmil - Lohkanvuohki lohkanulbmila vuodul - Oahppanulbmil ja kriteriat (áddet maid oahppat galget ja mii sis vurdo)
Oahpásmuvvat teavsttain	- Geahčadit teavstta – manlágán teaksta? Man guhkki? - GÁLBE-geahčastat – GÁB: geahččat govaidd/álggahusa/bajilčálalliid
Duogášdieđuidd ovdanbuktii/viežžat	- Ságastallanvuorru «álggaheddjiiguin»: <i>Go dán oainnán, de jurddašan ... Dát muittuha mu ...</i> - Ráhkadit jurddakártta: maid ovdalis diedán áššis? - DÁL-skovi geavahit (<i>D: diedán ovddežis, Á: áiggošin diehtit</i>) - Čállit logga
Sirret teavstta – ráhkadit čálalaš bajilgova	- Jurddakártta iešguđet dási bajilčálalliin - Nannennotáhta – sisdoallolistu dásseerohusain ja ivdnekođain
Ođđa sánit – ja daidd mearkkašumi	- Ođđa sániid birra ságastallat - Skovvi/listu ođđa sániiguin ja mearkkašumiiguin (guovtte- dahje golmmakolonnat skovvi) - Strukturerejuvvon jurddakártta

Logadettiin-muđu – rievdadit ja buoredit

Lohkanstrategiijat	Oahppanstrategiijat – muhtun vejolašvuodát
Lohkat olles kapihttala bisánkeahttá	- Koarralohkan - Oahpaheaddji jitnositlohká lohkanbisánemiiguin
Lohkat teakstaosiid mielde. Rievdadit ja giedahallat teavstta dieđuidd	- Oahppanságastallan - Lohkanjoavkkut rollaiguin – rollakoarttat - Cealkkaálggaheddjiit («Starters») - Lohkat ja bliánta giedas - Merkentušša - Jurddakártta - Čoavddasánit ja čoavddacealkagat - Mun diedán-cealkagat ja Mun diedán-teavsttat - Ráhkadit gažaldagaid – OGAVÁ-strategiija - Ođđa sánit – jurddakártta / sátnekoarta / guovtte- dahje golmmakolonnat skovvi - Logga čállit

Manjá lohkama muddu – dárkkistit ja árvvoštallat

Lohkanstrategiijat	Oahppanstrategiijat – muhtun vejolašvuodat
Njálmmálaš čoahkkáigeassu	• Ságastallan guvttješjoavkkuin/joavkkuin/oktasaččat • Oahppanságastallan • Dramatiseren • Logaldallat/Ovdanbuktit
Čálalaš čoahk- káigeassu	• Čoahkkáigeassu • Nannennotáhta • Strukturerejuvvon jurddakárta • Seaidneaviisa (PowerPoint-ovdanbuktin) • Fágateavstta čállit
Reflekšuvdna • Mo lean bar- gan? • Maid lean oahppan?	• Reflekšuvdnaságastallan/iešárvvoštallan/ustitárvvoštallan • Oahppanságastallan • Reflekšuvdnalogga – DÁL (L: lean oahppan)

Dán skovi sáhtta maid váhnemiidda addit vai oidnet maid skuvllas barget ja mo sii sáhttet doarjut mánáid.

Iešguđetlágán oahppanstrategiijat

GÁLBE-geahčastat: govat, álggahus, bajilčállagat ja erenomáš sánit

GÁLBE-geahčastat mearkkaša ráhkkanit ja ovdošit lohkama. Teaksta-geahčadeapmi addá oahppiide vejolašvuoda oažžut bajilgova ja ráhkadit hypotesaid dasa man birra teaksta sáhtta leat. Teavstta visuála ovdanbuktin ja huksehus, govat, tevnnegat, govvateavsttat ja bajilčállagat sáhttet oahppiid veahkehit jurddašit man birra teaksta sáhtta leat.

Jus oahppit galget hálldašit dán strategiija, de fertejit áddet ahte teaksta lea eanet go sánit, ja ahte čálli geavaha govaid ja struktuvrra reaidun veahkehit lohkkiid áddet man birra galget lohket.

GÁLBE-geahčastat das mo teaksta lea huksejuvvon, sáhtta leat vuolgga-sadjin mearridit mo lea heivvolaš teavsttain bargat.

Sáhtta čuoovvovaš gažaldagaid oahppiin jearrat teavstta guorahala-dettiin:

- Gehččet teavstta bajilčállagiid, govaid ja govvateavsttaid: maid oaidnibehtet?
- Man birra gáddibehtet teaksta lea?
- Maid gáddibehtet čálli háliida dainna teavsttain muitalit?
- Maid lea čálli bargan vai mii teavstta áddet?
- Man lohkanvuogi áigubehtet teavstta lohkat?

G – Govat ja govvateavsttat

Dás galgá dárkkistit govaid ja illustrašuvnnaid, tabeallaid ja skoviid ja lohkat govvateavsttaid.

ÁL – Álggahus

Dás galgá lohkat teavstta álggahusa. Álggahus lea vuosttaš teakstaossi. Dasa čállá čállá veaháš das man birra teaksta lea.

DÁL-skovvi

DÁL-skovvi veahkeha oahpaheaddji ja oahppiid jurddašallat buot maid oahppi diehtá dihto áššis.

DÁL-skovvi dán dásis lea vuosttažettiin jurddašuvvon oahpaheaddjái reaidun maid geavaha modelleret ovtas oahppiiguin ovdal ja manná odđa oahppanášši. Ovdal go lohka goahtá, de ferte deavdit skovi D-ruvttá ja sáhtta maid deavdit Á-ruvttá. Manná go lea lohkan, de deavdá L-ruvttá.

Duogášdieđuid ávkkástallan ii leat čadnon dušše fáttá/ášši máhttui ja eallinvásáhusaide, muhto maiddái

B – Bajilčállagat

Dás galgá lohkat buot teavstta bajilčállagiid. Guhkes teaksta lea dávjá juhkkjuuvvon unnit teakstaosiide, main leat sierra bajilčállagat.

giella- ja teakstagelbbolašvuoda ávkkástallamii. Ahte oahppit dovdet ahte teaksta lea dikta, bagadus dahje máinnas, lea ovdamunni dasa mo oahppit teavsttain barget, ja maid oahppi vuordá teavstta áigumušas.

Oahpaheaddji sáhtta oahppiid duogášdieđuid aktiviseret ovdamearkka dihtii dáiguin gažaldagaiguin:

- Maid dieđat dán fáttás ovddežis?
- Dát teaksta lea (šáŋŋernamma): maid dieđat dán (šáŋŋernama) birra ovddežis?

Diedán	Áiggošin diehtit	Lean oahppan
Dása čállá oanehaččat maid fáttás ovddežis diehtá. Dan čállá OVDAL go lohka goahtá teavstta.	Dása čállá oanehaččat maid imašta ja áiggošii diehtit. Dan čállá OVDAL go lohka goahtá teavstta.	Dása čállá oanehaččat maid lea oahppan. Dan čállá MANŊÁ go teavstta lea lohkan.

Jurddakárta

Jurddakárta lea ávkkálaš sihke ovdal lohka, logadettiin ja manná lohka. Jurddakárta veahkeha oahppiid gávdnat teavsttas dehálaš sániid ja dasto reflekteret, mat sánit ožžot ovdan teavstta sisdoalu. Jurddakárta sáhtta buot fágain geavahit. Dán strategiija vehkiin sáhttet oahppit visualiseret iežaset máhtu, nugo ovdal lohka doaimmain, oahppanproseassas, dahje manná go leat lohkan muhtun fáttá.

Jurddakárta sáhtta maid geavahit go galgá čohkket dihto fáttás dieđuid, mat leat mángga sajis teavsttas. Strategiija lea maid vuogas reaidun organiseret dieđuid, go oahppit galget raporttaid čállit. Čállima oktavuodas sáhtta jurddakárta geavahit ovdal čállima veahkehit oahppiid disponeret teavstta ja guovdilastit dan maid lea dehálaš mielde váldit ja manne.

Jurddakárta sáhtta maid geavahit viiddidit sátneráju ja doabaáddejumi amas sániid relateret oahpes sániide ja iežas duogášmáhttui.

Guovtte- dahje mánggakolonnanotáhtta

Guovttekolonnanotáhttavuohki doaimá buoremusat jus čilgejeddji teaksta lea bures strukturerejuvvon ja das lea čielga váldojurddašeapmi ja detáljat. Jus detáljat leat hiluid háluid teavsttas, de ii leat guovttekolonnanotáhtta buorre strategiija geavahit. Galgá ráhkadit rámma mas leat guokte kolonna, mas váldojurdaga galgá čállit gurut beallái ja detáljaid olgeš beallái. Váldočuoggáid sáhtá čállit gažaldahkan dahje čoavddasátnin.

Oahppit sáhttet geavahit guovttekolonna-notáhta dieđuid organiseret go leat teavstta lohkan. Dán bargovuogi sáhtá geavahit:

- 1 Oažžut ovdan váldojurddašeami ja detáljaid
- 2 Gažaldat – vástádus
- 3 Namma – dieđut
- 4 Čuoččuhus – duodaštus

Fáktá/sátni	Čilgehus
albbas	boraelli bussábearaš gávdno Norggas

Gažaldat	Reflekšuvnnat ja kommentárat

Čuoččuhus	Duodaštus
Oahppit galget sáhttit márkaniš fitnat boradanbottuin.	Oahppit ohppet ovdasvástádusa váldit. Oahppit besset borramuša oastit jus niesti lea báhcán.
Oahppit eai galgga sáhttit márkaniš fitnat boradanbottuin.	Sáhttet boahtit maŋjit tiibmii. Sáhtá šaddat beare divrras. Sáhttet borrat njálgáid ja eará herskuid.

Čuoččuhus- ja duodaštusnotáhtta lea vuogas vuolggasadji digaštallanbarguide.

Álkes ja spontána «dás ja dál»-ságastallan

Oahppanságastallan geavahuvvo oanehis ja fokuserejuvvon reflekšuvdnii muhtun fáttá dahje konkrehta čulbmii. Strategiija sáhtá geavahit

jurdda- dahje čoahkkáigeassin-muttus. Strategiija ferte bures sajáiduhittit, vai doaimá áigumušaid vuodul.

Dás ja dál-ságastallan – mo čadahit sáhtta:

- Oahppit fertjit hárrjánt ahte oanehis ságastallamat leat oasit dábbalaš oahpahustiimmas.
- Ságastallanbottu galgá leat álki organiseret – jorgal kránnjaoahppi/oahppanalbmá guvlui oahpahustiimmas ja digaštalli.
- Bargobihtta galgá leat formule-rejuvvon nu ahte oahppit dihtet man birra hállat galget álggaheaddji modeallacealkagiid vehkiin: Diet ášši oazžu mu jurd-

dašit ..., Mun jáhkán ahte ..., Mii du mielas lea deháleamos? Mun lean oahppan ...

- Ságastallamis lea čielga áigerádjá (1–2 minuhta). Lea buoret ahte lea oanehis áigi go beare guhkes. Lea buoret oahppiid gaskkalduhttit gelddolaš ságastallamis ovdal go suivvastuvvet ja hállagohtet eará áššiid birra.
- Oahppit sáhttet iehčanassii áinnas ráhkkanit oahppanságastallamii ja geavahit jurddakártta, notáhtaid jna. ráhkkaneamis.

OGAVÁ – Oktavuohta Gažaldat Vástáduš – ráhkadit gažaldagaid tekstii

OGAVÁ³ lea strategiija oahpahit oahppiide mo teavsttaide ráhkadit buriid gažaldagaid. OGAVÁ hárrjehallá lohka njealji dásis. Digaštallan gažaldatmálet ja jurddašeapmi gažaldagaid birra lea deháleamos, iige man kategorijai gažaldat gullá.

Strategiija ovddida oahppiid gálgga tulkot ja reflekteret olámutto dieđuid, ja OGAVÁ-strategiija reflekterejeaddji gažaldagat ovddidit oahppiid gelbbolašvuoda linnjaid gaska lohkat. Oahppit, geat leat čeahpit ráhkadit gažaldagaid tekstii, leat maid čeahpit gažaldagaid vástidit.

Mii geavahat OGAVÁ go iešguđetlágán gažaldagat gáibidit iešguđetlágán vástádusaid.

OGAVÁ-vuogis leat guokte váldokategoriija gažaldatmálla, mat leat juhkojuvvon guovtti vuolitkategorijai.

Girje-gažaldagat

- 1 Justa dál-gažaldagat
- 2 Jurddaš ja oza-gažaldagat

Girjjiš (reproduserengažaldat):

- Justa dás: Vástáduš lea teavsttas
- Jurddaš ja oza: Vástáduš lea mángga sajis teavsttas, oahppi ferte ohcat vástádusa

Mu oaivvis-gažaldagat

- 3 Girječálli ja mun-gažaldat
- 4 Ieš okto-gažaldat

Oaivvis (reflekušvudnagažaldat)

- Girječálli ja mun: Vástáduš ii gávno njuolggat teavsttas. Oahppi ferte jurddašit.
- Ieš okto / iešheanalaččat: Dás ferte geavahit buot dan gelbbolašvuoda mii lea ovdalis ja ohcat vástádusa.

³ OGAVÁ – FoSS: Forholdet Spørsmål Svar

OGAVÁ – lohkan njealji dásis

Oaivvis-gažaldat (reflekšuvdnagažaldagat):

Girjegažaldagat (reproduserengažaldagat):

DÁSSI 4 – Ieš okto-gažaldat

Teaksta ii muitat maidige áššis. Don ferte ieš jurddašallat.

DÁSSI 3 – Girječálli ja mun-gažaldat

Don it gávnna vástádusa njuolgga teavsttas. Don ferte geavahit dan maid ovddežis dieđát áššis JA maid teaksta muitala.

DÁSSI 2 – Jurddaš ja oza-gažaldagat

Vástádusat gávdnojit mángga sajis teavsttas.

DÁSSI 1 – Justa dál-gažaldagat

Vástádusat leat seamma sajis teavsttas. Don sáhtát dan čujuhit.

Ovdamearkateaksta:

Márjá vuodjá biillain. Sus lea hoahppu. Son ferte finadit ruovttus beatnaga ja Biggá viežžalastimin ja doalvulit Biggá idjaguossái. Son ferte vel juksat buvdda ovdal go vuodjá mearragáttbartii. Márjá áigu moadde beaivvi barttas orrut vai beassá málet bartta.

Gažaldatovdamearkkat:

- 1 málle gažaldat: Geas lea biila?
- 2 málle gažaldat: Manne Márjás lea hoahppu?
- 3 málle gažaldat: Manne Márjá doalvu Biggá idjaguossái?
- 4 málle gažaldat: Mii sáhttá dáh-páhuvvat go biillain vuodjá go olbmos lea hoahppu?

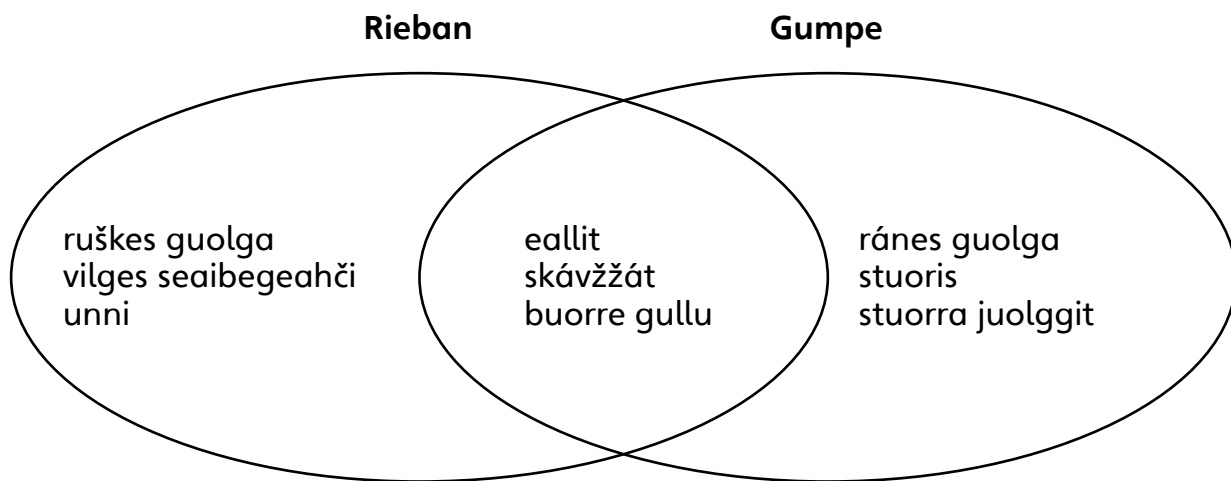
Buohtastahttinskovi⁴

Buohtastahttinskovi geavahuvvo buohtastahttit dáhpáhusaid, áđaid ja persovnnaid. Leat guokte rieggá, mat belohakkii latnjalastet ja maid sisa galgá čállit áššáigullelaš čoavddasániid go buohtastahttit. Goappáge beallái čállá daid áššiid mat earuhit ja gasku, gos rieggát belohakkii latnjalastet rihkku vel lohppii čállá ges daid áššiid, mat leat ovttalágánat.

Ná geavahat buohtastahttinskovi:

- Maid áiggut buohtastahttit? Čále goabbatge rieggáid bajábeallái bajilčálan maid buohtastahtát.
- Guovddážii galggat čállit daid mat leat ovttalágánat/sullasaččat daiguin áššiiguin maid buohtastahtát. Geavat čoavddasániid.
- Goabbat beallái galggat čállit daid áššiid mat earuhit daid maid buohtastahtát. Geavat čoavddasániid.

⁴ VENN-diagram

Oahppanstrategiijat	1	2	3	4
GÁLBE-geahčastat (G ovat, govvateavsttat, Á lggahus ja B ajil- čállagat)				x
Geavahit govaid ja govvateavsttaid, álggahusaid ja bajilčál- lagiid				x
Čoahkkáigeassu				x
Čoavddasánit				x
Bájuheapmi				x
Guovttekolonna-notáhtta				x
Ráhkkanit lohkamii				x
Teoriija ráhkadit				x
Čoahkkáigeassit teavstta				x
Buohtastahttinskovvi				x
Jurddakárta				x
OGAVÁ				x

Sátnegelbbolašvuohta ja doabaáddejupmi

Buot fágain, nu maiddái sámegiel-fágas, lea doabaoahpahus dehálaš. Sátneráju ovddideapmi lea okta dain fáktoriin, mas lea stuorámus mearkkašupmi lohkanáddejupmái ja čállinov-dáneapmái.

Sátnehivvodaga dahje sátneráju ovddideapmi lea fuomášuhttit ohppiide hállan- ja čállingiela symbolaide, muhto maiddái oahpahit sin čatnat oktavuodaid sániid ja kultuvrralaš, sosiálalaš ja fágalaš vásáhusaide. Oahppit fertejit oaidnit dárbbu oahppat odđa sániid sihke hállamis ja čállimis, ja beassat suokkardallat ja daid geavahit.

Sátnerádjooovddideapmi ja giella-geavaheapmi odđa ja vaddásat oktavuodain lea prošeakta, mii bistá eallinagi. Oahppi giellagealbu lea oidnosis go galgá gaskkustit áššiid mat dáhpáhuvvet olggobealde «dál ja dás»-dili. Oahppi birge bures konteakstasorjávaš gielain dassái go lea sullii 8–9 jahkásaš, muhto ollu oahppit eai nagot šat čuovvut mielde goalmmát ceahkis njealját ceahkkái. Oahppi dárbbáša giela mainna gulahallá. Konteakstasorjakeahkes giella stimulerejuvvo girjelohkama, rollaneaktima ja doabarádjorgarguid ja organiserema bokte.

Jitnositlohkan lea eanet go beare jitnositlohkan. Jitnositlohkan lea lohkanmuitalus mas oahppit fátmmas-tuvvojit mitalussii, go oahpaheaddji ovdanbuktá gažaldagaid mat oalgguhit oktasaš imaštallamii, ja gos oahppiid vuordámušat, vásáhusat ja oai-vilat leat oassin lohkanmuitaleamis. Oahppit ohppet dainna vugiin, ahte dat mii girjái lea čállon guoská sidjiide ja sin eallimii. Dán vuogi mielde bargat eaktuda unna jovkkožiid gos oahppit sáhttet leat árijalaččat lohka-mis.

Rollaneaktin lea dehálaš oahppái go son lea dalle mahkáš máilmmis. Das hárbhallá geavahit konteakstasorjakeahkes giela. Jus ulbmil lea ahte stimuleret oahppi giela, de fertejit giellageavaheaddjit dego oahpahead-djit, oasálastit stoahkamis.

Doabadefinišuvnnat ja doabaor-ganiseren lea goalmmát vuohki konteakstasorjakeahkes giella ovddidan-barggus. Dán barggus galgá ovttaš imaštallat maid sánit mearkkašit, ja dan sáhtta bargat go bargá daid iešguđetge fágasurggiin iešguđetge fágain. Oahpaheaddji jurddašeapmi doababargui guovdilastá golbma gažaldaga:

Amas sániid merken

Lea vejolaš iskat oahppiid sátneád-dejumi teavsttas, maid lohkat galget. Okta vuohki dan dahkat lea mánget ovtta siiddu maid galget lohkat, mas oahppit galget sázastit buot sániid vuollái maid eai ádde, dahje merket *sániid* merkentuššain.

Eará vuohki lea čorbmaiskkus. Dalle galget oahppit njulget suorpma juohke sáni várás maid eai ádde. Jus buot vihtta suorpma njulgejit, de leat teavsttas beare ollu sánit maid eai dovdda, ja dalle lea teaksta menddo váttis.

- 1 Vállje muhtun girjji
- 2 Loga muhtun siiddu
- 3 Njulge suorpmma!
 - a) Go lea muhtun sáni lea váttis lohkat
 - á) Go lea muhtun sáni lea váttis áddet
- 4 Jus leat buot suorpmmaid njulgen ovdal go leat olles siiddu lohkan, de sáhtát:
 - a) Geahččalit eará siidu lohkat
 - á) Gávdnat álkit girjji
 - b) Oahpaheaddjái mitalit

Oahpaheaddji ii sáhte ovtto hilgut teavsttaid, main leat ollu amas sánit, muhto dat geažuha ahte oahpaheaddji ferte bargat teavstta sániiguin ovdal lohka, logadettiin ja manja lohka. Didolaččat bargat hukset sátn- ja doabaráju lea sihke dekodemii ja lohkanáddejupmái, ja maid dái čállinovdaneapmái dehálaš. Lea maid dái dehálaš njálmmálašgiela ovdaneapmái. Spesifihkka sátn- ja doababargguin berre bargat buot fágain.

Oahppit eai nagot guovdilastit man birra leat lohka, jus oidnet sániid maid eai ádde ja nu sii sáhttet massit lohkanmovtta. Fáktateavsttain deavvadit oahppit dávja amas sániiguin, ja muhtumin maid dái čáppagirjjálašvuođateavsttain. Muhtun ávkkálaš strategija, lea bisánit go oidnet sáni maid eai ádde. Čeahpes lohkkis lea meta-

kognitiiva didolašvuohta ja goziha ieš iežas lohka go jearrá: Lean go ádden maid lean lohka? Dát strategija gáibida hárbhallama ja oahpaheaddjis modellerema, vai oahppit ohppet dan hálddašit.

Sánit ja giella geavahuvvojit iešguđet láhkái iešguđet oktavuođain. Beavválašgiella sisttisdoallá beavválaš sániid, ja fágagiella sisttisdoallá fágasániid. Bargat sániiguin lea oahpahit oahppiide hállangiela ja fágagiela erohusaid. Geaidnu fágalaš čehppodahkii lea fágalaš sániid ja doahpágiid bokte. Lea oahppiide váttis ja hástaleaddji áddet ja háhkat fága gelbbolašvuođa, jus eai dovda gealbosuorggi doahpágiid. Ii leat doarvái lohka ja máhttit sátnegirje-definišuvnna. Oahppi ferte máhttit doahpágiid, mat leat fágalaš dajahusas. (*Lesing er ...*, Lesesenteret)

Oahpahallat ođđa sániid

Go bargagoahká ođđa fáttáin berre oahpaheaddji modelleret mo sáhtta dutkat fágalaš doahpágiid ja dadjanvugiid ja mo ovddidit áddejumi. Ođđa sániid oahppan mearkkaša čiekru-

dit ja digaštallat sániid mearkkašumi ja sátngeavaheami vejolašvuođaid birra. Dutkan čájeha, ahte oahppit geat ožžot veahki áddet ođđa sániid, johtilabbot ovddidit sátneráju.

Mo bargat:

Lea ulbmillaš bargat ovttaskas sániiguin, 10–15 minuhtta vahkko-saččat. Maiguin sániiguin bargat galgá, lea oahpaheaddji dahje oahpaheaddji joavku mii mearrida oppalaš gova vuodul, mas leat sánit maiguin oahppit bohtet deaivvadit iešguđet fágain.

- Logadettiin bisánit juohke teakstaoasi manjá ja ohcat čilgehusa amas sániide. Modelleret: Loga cealkaga ođđasit ja jeara veahki dahje oza čilgehusa sátnegirjiis.
- Bargat njálmmálaččat ja čálalaččat ođđa fágasániiguin ja ođđa, «váttes» sániiguin.

- Bisánit ja sázastit ođđa sániid vuollái, ja geavahit strategijaid ođđa sániid oahppat.
- Bargat ovdafágalaš doahpagiiguin, fágalaš doahpagiiguin ja sáni doabasisdoaluin.
- Oahppit ja oahpaheaddji geavahit ovtta ođđa sániid ja doahpagiid iešguđet oktavuodain njálmmálaš ja čálalaš ovdanbuktimiin, diktáhtain, ságastallamiin jna.

Leat mánga vuogi mo oahppat ja geavahit ođđa sániid, muhto dat mii lea oktasaš, lea geahččat sáni hámi, geavaheami ja sisdoalu.

Strategijat mo doahpagiiguin bargat

1 Bisánit amas sániid ja doahpagiid bokte, maid ii ádde-/sátneáddejupmestrategiija

Oahppiin lea hui álki oahpaheaddjis jearrat veahki, ja oahpaheaddjis lea hui álki čilgestit oahppiide, go logadettiin teavsttaid deaivvadit sániiguin

ja doahpagiiguin maid eai dovdda dahje ádde. Muhto oahppit berrejit oahppat strategiija mo áddegoahtit amas sániid. Bargovuogi, mo bargat amas sániiguin, sáhtta seaidneplakáhtii čállit. Dán lohkanvuogi sáhtta geavahit lohkanmutter go faga-teavsttain bargá.

Jus deaivvadan sániin maid in ádde, de sáhtán ...

... lohkat sáni oktii vel dárkkistit lean go sáni riekta lohkan

Jus dat ii veahket, de sáhtán ...

... lohkat cealkaga ođđasit

Jus dat ii veahket, de sáhtán ...

... lohkat viidáseappot, jus sátni gos nu teavsttas čilgejuvvo

Jus sátni ii čilgejuvvo teavsttas, de sáhtán ...

... geahččat sátnegirjiis ja/dahje mieloahppis jearrat

Jus dalle in vel gávna čilgehusa, de sáhtán ...

... oahpaheaddjis jearrat veahki

Go diedán maid sátni mearkkaša, de sáhtán ráhkadit sátnái doabakártta ja de čálán sáni iežan sátnelistui/sátnegirjjáži.

Lea vuogas, ahte oahppit muhtumin ráhkadit sátnelisttu, mas leat definišuvnnat ja sátnecilgehusat juohke fáddái mainna barget, vai sáhttet geardduhit aiddo oahppan sániid, ja daid árijjalaččat geavahit oahpahusas. Lea hui dehálaš viiddidit oahppiid sátneráju vai oahppit hálddašit váddásat teavsttaid.

2 Sátneseaidni

Deavdde muhtun seainni sániiguin, maid oahppit eai ádde. Oahppit sáhttet čállit iešdarvvihan sátnelihpuide dađi mielde go dát ovdanbohtet teavsttain dahje girjiin, dahje sánii- guin, maiguin oahppit deaivvadit. Sáhttet leat sánit, mat eai leat dába- laččat oahppiid hállangielas, sánit maid eai dovdda dahje sánit mat leat dehálaččat ovddidit lohkanáddejumi. Sáhttet leat maiddái sánit main lea erenoamáš čállinvuohki, nugo dássemolsašumit, ovdamearkka dihtii dássemolsašumit (hčč, rdn), bustáv- vaovttastumit, konsonántačoakkálda- gat sáni álggus dahje sáni siste dahje eará. Oahppit čállet sániid sátneli- hpuide ja čilgejit manne sii oaivvildit dát sánit galget sátneseaidnái.

Go ná bargá sániiguin, de hárje- hallá maid dekodengálggaid ja auto- matiserema. Vaikko vel álgooahpahus lea loahpahuvvon goalmmát ceahkis, de berre ain guovdilastit dekodema ja sátnegelbbolašvuoda. Buorre deko- dengelbbolašvuolta veahkeha oahp- piid geavahit návccaid guovdilastit teakstalohkama (Bråten, 2007).

3 Sátnehárjehallanprográmma

Vuosttaš oassi álggahuvvo oahpa- headdjistivrejuvvon ságastallamiin boktit oahppiid vuordámušaid áige- guovdilis sániide. Oahppit ožžot veahki man oktavuodas sátni ovdan- bohtá, ja oahpaheaddji hástala sin iežaset hypotesaid buktit sáni meark- kašupmái ja geavaheapmái: Dáinna sániin deaivvadat ... fágas. Maid gát- tát dat mearkkaša?

Nuppi oasis guovdilastojuvvo čál- lingiela hápmi. Dás sáhttá stoahkat ruohtasmorfemaiguin, sojahanmor- femaiguin, dássemolsašumiin, stávva- liiguin ja bustávvačoakkáldagaiguin. Sáhttá maid ohcat sáni, sáni siste ja ságaškuššat mo sátni čállo. Oahppit galget maid hárjehallat sáni dadjat, čállit ja lohkat. Bargoboddu loahpa- huvvo diktáhtain.

Goalmmát oasis deattuhuvvo sáni mearkkašupmi ja geavaheapmi. Dás galget oahppit searvevuodas sánii- guin ovttasbargat. Sii galget gávdnat čilgehusaid teavsttas ja/dahje sátnegirjiis, ohcat synonymaid ja vejolaš vuostálasvuodaid, juohkit ja ságaškuš- šat assosiašuvnnaid birra maid sátni buktá. Sánit čilgehusaiguin, assosia- šuvnnaiguin, cealkagiiguin, gažalda- gaiguin ja tevnnegiiguin čohkkejuv- vojit sierra sátnegirjái. Dan sáhttet oahppit geavahit go fágalaš bargguin deaivvadit sániiguin iešguđetlágán teavsttain.

Vuordámuš	Hápmi	Čilgehus ja geavaheapmi
- Hukse gelddolaš- vuoda sáni mearkka- šupmái - Muittut man okta- vuhtii sánit gullet	- Bustávvačoakkálda- gat - Stávvalat - Morfemat - Sátni sáni siste - Hárjehallan: loga, daja, čále - Sátnediktáhtta	- Sátnelisttut - Synonymat ja vuostá- lasvuodát - Beaivválaš ja fágalaš assosiašuvnnat - Tevnnet - Iežas cealkagat

4 Sátnelotto

Oahpaheaddji ráhkada bingodulbosiid sátnelgehusaiguin ja ráhkada dasagulli sátnelihpuid. Dulbosiid ja lihpuid berre lamineret, vai bistet.

5 Bingo

Oahpaheaddji čállá távvalii listtu, mas leat ođđa doahpagat ja sáni, mas leat unnimusat golbma sáni eanet go 9 dahje 16 sáni. Oahppit galget válljet 9 dahje 16 doahpaga, maid juohke oahppi čállá árkii, mas leat 9 dahje 16 guoros ruvttá. Oahpaheaddji ii loga sáni, muhto muitala sániid mearkkašumiid. Oahppi guhte ovddemuš deavdá dulbosis ráiddu láskut/ceaggut/vitnjut, huikkáda «BINGO!»

6 Alias

Dán spealu heive bures oahpahusas geavahit ođđa doahpagiid oahppat. Ráhkát ieš Alias-spealus álkes ver-

šuvnna, masa čálát buot áigodaga áigeguovdilis sániid. Spellet vuosttas. Oahpaheaddji rohtte lihpu ja čilge sáni oahppiide geavatkeahttá lihpu sáni.

Oahppit sáhttet speallat guovtti joavkkus. Joavku mii álgá, vállje oahppi gii rohtte lihpu, maid čilge iežas jovkui. Oahppis lea dušše minuhta čilget, ja dás ferte johtilit jurddašit ja geavahit miellagovahallama ja albmanahttit álkit ja čielgasit, vai earát sáhttet árvidit sáni nu johtilit go vejolaš. Ii leat lohpi sáni gal geavahit go čilge doahpaga.

Oahpaheaddji ráhkada mánnga lihpu daiguin seamma sániiguin, vai oahppijovkkožat sáhttet viežžat lihpuid ja speallat Alias lihpuiguin, ovdamearkka dihtii go leat geargan eará barggaid bargamis.

7 Doahpagiiguin bargat – guovtte- dahje mánngakolonnanotáhta

Ođđa sátni	Maid mearkkaša

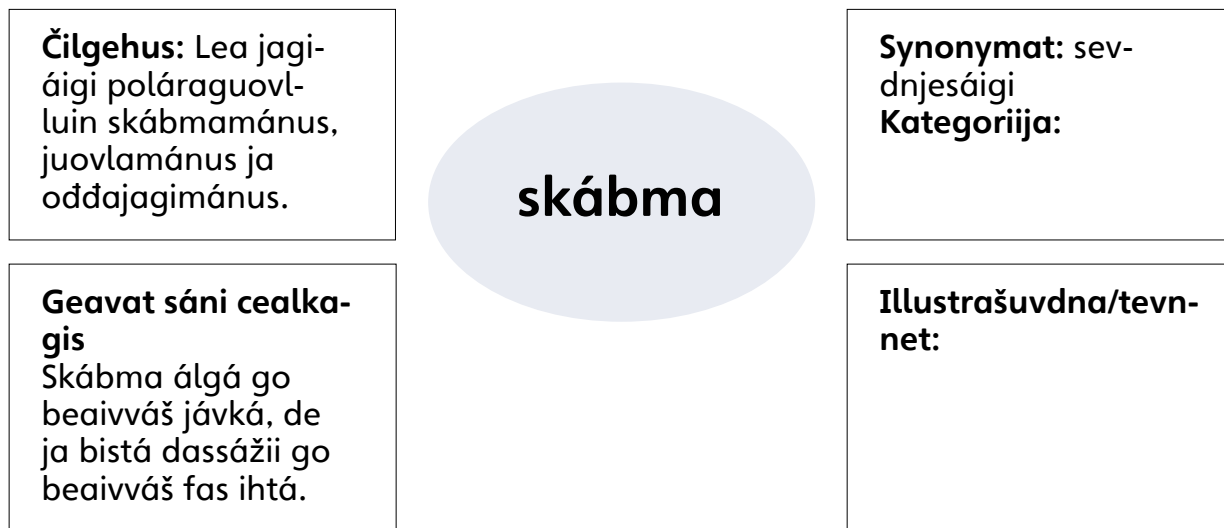
Ođđa sátni	Maid mearkkaša	Mo sáhtta geavahuvvot cealkagis

8 Doabakárta

Doabakártta/sátnekártta sáhtta geavahit ovddidit oahppiid sátneáddedumi ja sátneriggodaga. Doabakárta

veahkeha oahppiid viiddidit sániid mearkkašumiid ja áddet daid eará doahpagiid ektui. Doabakárttas galgá doahpaga čállit árkká guovddážii, ja dasto deavdá daid eará ruvttáid.

A.

Á. Semánttalaš doabakárta

Doabakárttaid sáhtta vurkkodit sátne-girjin. Doabakárttaid vuodul sáhttet oahppit maidái čállit teavstta, mas

giedahallá dieđuid maid leat deavdán doabakártii.

9 Jurddakárta

Jurddakárta lea vuogas vuohki oažžut ovdan oahppiid assosiašuvnna fáttáid

birra. Jurddakártta sáhttá geavahit čállinbargguide. Jurddakártta maid heive bures geavahit oainnusmahttit doahpagiid hierarkiija.

Čállin

Čállin lea dehálaš reflekterema ja buot fágaid ovdánahttingelbbolašvuoda reaidu, ja lea dehálaš reaidu oainnusmahttit fágaid máhtolašvuoda. Go oahppit čállet, de oainnusmahttet sániiguin fágaid čuolmmaid ja iežaset jurdagiid. Sii geavahit iežaset máhtu ja reflekterejit áššiid maid máhttet ja jáhkket. Fágaid giela ohppet go giela geavahit árrjalaččat.

Lohkan ja čállin leat parallealla proseassat, ja oahppit ovdánahttet čáltingelbbolašvuoda lohka bokte ja lohka gelbbolašvuoda čállima bokte. Oahppiid čáltingelbbolašvuodda, seamma go lohka gelbbolašvuodda, rievddada mealgat 3. ja 4. cehkiin. Lea danne dehálaš láchčit čállinoahpahusa mii fáttmasta buot oahppiid, dárbbas

šit dal ollu doarjaga ja bagadallama, čállet teavsttaid iešheanaláččat dahje leat gaskal dán guovtti dási.

Beroškeahhtá ohppiid dásis, de lea dehálaš ahte oahppit atnet čállima ávkkálažžan, ja ahte teavsttas lea ulbmil ja vuostáiváldi. Muhtun teavsttain leat autenttalaš vuostáiváldit, eará teavsttain ges eai. Muhtun teavsttaid buvttadit reflekterema várás, ságastallat iežas teavsttaid birra ja jurdagiid systematiseret ja oahppama dihtii.

Oahppit viiddidit iežaset lohkanádejumi go logadettiin čállet oanehis notáhtaid ja loggaid, ja oahppiid čáltingealbu ovdána, go lohket girjjalašvuoda. Buotlágán teavsttat addet čállinminstariid oahppi čállimii.

Čállin ovdáneami muttut

Čállin lea seamma go lohkan oktanbidjon gálga muttuid mielde:

- **Pseudočállin:** Mánná ádestallá čállaga, muhto ii leat fuobmán ahte bustávat ovddastit jietnadagaid. Čállinmearkkat, maid leat roancagoahtán, leat bustávvalágánat ja sáhttet leat linnjá alde.
- **Bustávvasuokkardeapmi:** Mánná ádestallá ain čállaga, muhto lea dál oahppan muhtun bustávva hámiid maid geavaha sahtedohko.
- **Ollessátnečállin/logográfalaš čállin:** Mánná lea oahppan muhtun sániid, nugo nama, muitá sániid govvan visuála muittu mielde, muhto ii leat vel bustáva ja jietnadaga oktavuoda didolašvuodda.

- **Fonologalaš čállin:** Mánná máhtta dál alfabehtalaš koda ja čállá sániid nu mo jietnaduvvojit.
- **Ortográfalaš čállin:** Mánná dál dađistaga lahkanisgoahtá rivttes čállinvuogi ja čállá eanet ahte eanet sániid riektá. Mánná máhtta buot grafema ja fonema oktavuodaid ja hálddaša maiddá ieguđetlágán morfemastruktuvrraid. Go mánná lea áiddu ollen dán dássái, de dávjá čuovvu njuolggadusaid liiggás ja nu šaddet čállinmeattáhusat.

Ortográfalaš dási ii juvssa mánáidceahkis, muhto lea gálga mainna ferte didolaččat bargat olles skuvlaáiggi.

Čállinproseassa

Bargat čállimin, proseassaiguin ja muttuid mielde lea dehálaš oahppiid čállingelbbolašvuoda ovdánahttimis, ja proseassaid mielde bargat lea dehálaš sámegielfágas. Sámegielfágas lea erenoamáš ovddasvástádus ovddidit oahppiid gálggaid plánet, hábmet ja giedahallat kompleaksa teavsttaid, mat leat heivehuvvon čállima áigumuššii. Árvvoštallama guovddáš prinsihpaid vuodul berrejit oahppit beassat bargat teavsttaiguin proseassaid mielde. Čállinproseassas ožžot máhcaheami seammás go ožžot vejolašvuoda bargat teavsttain odđasit ruovttoluottadieđuid vuodul. Dákkár bargu hárjehallá ja váikkuha oahppiid proseassagelbbolašvuh-tii, mii positiivvalaččat váikkuha eará fágaid čállimii.

Oahppoplána deattuha ahte oahppit galget ovddidit sihke fágarasttildeaddji čállingelbbolašvuoda ja eanet fága spesifihkka čállingelbbolašvuoda. Oahppit galget háhkat gelbbolašvuoda ja strategijaid, mat leat dehálaččat viidáset ovdáneapmái ja oahppamii, ja sáhtta maid eará fágaide ja eará oktavuodaide fievrredit.

Čállit máhttit lea iešguđetge fát-táid/áššiid albmanahttit áddehahtti ja ulbmillaš láhkai ja máhttit earáiguin gulahallat. Čállin lea reaidu ovddidit jurdagiid ja iežas oahppama. Máhttit áddehahtti ja ulbmillaš láhkái čállit gáibida ahte iešguđet oassegálgat ovdánit ja oktiiveivehuvvojit. Dát

mielddisbuktá máhttit plánet, hábmet ja giedahallat teavsttaid, mat leat heivehuvvon sisdollui ja čállima ulbmilii.

Oahppat čállit lea jotkkolaš proseassa mii joatkašuvvá maŋŋá go álgočállinoahpahus lea loahpahuvvon. Čállin lea reaidu buot fágaid gelbbolašvuodaovdánahttimis, ja čállima bokte sáhtta oahppi maid čájehit iežas ulbmilolaheami fágain. Oahppit fertejit beassat čállit sihke jurddašeami ja oahppama olis.

Go oahppit galget ovddidit čállingelbbolašvuodas, de fertejit bargat buot čállima gelbbolašvuodaosii-guin: plánet ja ráhkadit, gulahallat, sisdoallu, teakstahuksehus, giella-geavaheapmi, riektáčállimin, gaskamearkageavaheapmi, reflektaret ja árvvoštallat.

Čállin lea dehálaš reflekšuvnna ja gelbbolašvuodaovdáneami reaidu buot fágain, ja čállin lea reaidu mii galgá oainnusmahttit fágaid gelbbolašvuoda.

Oahppoplána vuodul galgá čállinoahpahus láhččojuvvot nu ahte 1.–4 cehkiid oahppit galget hálddašit čállit muitaleaddji, čilgejeaddji, reflekterejeaddji ja ákkastalli teavsttaid. Dat eai leat šáŋŋernamahusat, muhto teakstamálet main leat iešguđetlágán áigumušat. Dákkár jurddašanmálla gávdná Čállinjuvllas, čilgehus s. 72. Dat čájeha doaibmi čállináddejumi, mii mearkkaša, ahte čállin lea komunikatiiva reaidu, maid geavahat iešguđet áigumušaide.

Čállima doaimmat

Čállindutkit Olga Dysthe, Frøydis Hertzberg ja Torlaug Løkensgard Hoel (2010) juhket čállima áigumuša/doaimma guovtti juhkui: *jurddašančállin* (čállit jurddašeami dihtii) ja *ovdanbuktinčállin* (čállit ovdanbuktima dihtii).

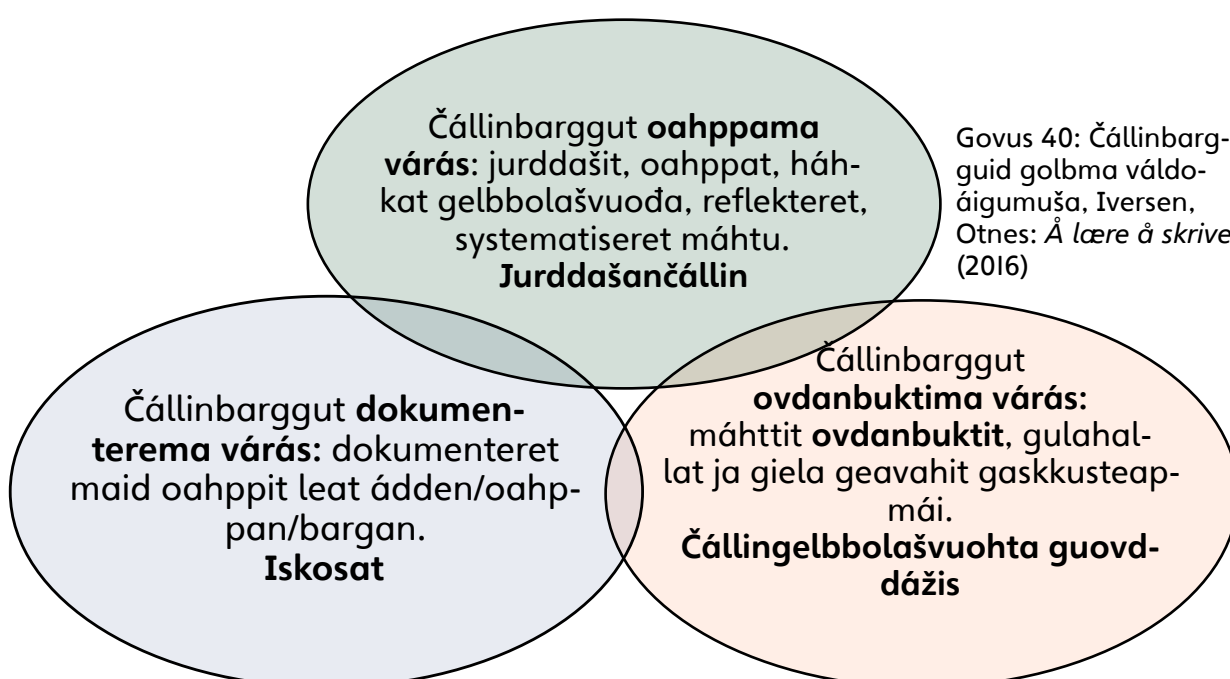
Jurddašančállin, sisa guvlui čállit, lea eahpeformálalaš ja suokkardalli čállinvuohki, mas čállá alccesis ovdáneami, iešreflekšuvnna ja oahppama dihtii. Jurddašančállin veahkeha čállidat fágalaš oahpahusmeari/oahpahusávdnasa.

Ovdanbuktinčállin, olggos guvlui čállit, lea formálalaš čállinvuohki, man ulbmil lea gulahallat ja ovdanbuktit dihto fáttá lohkkái. Ovdanbuktinčállin galgá gulahallat vuostáiváldin fágalaš áššáiguoskevaš láhkái, ja vuostáiváldit leat earát. Juohke fágas leat iežas teavsttat mat leat fágarámmaid siskkobealde. Oahppit fertiejit dovdat fágaid teakstakultuvrra, ja sii dárbbasit oahpahusa gielalaš iešvuodain ja daid iešguđet fágaid teakstahuksehusain.

Dát guovttejuohku gokčá skuvlla čállima, ja gohčoduvvo oahppat čállit ja čállit oahppat. Otnes ja Iversen (2016) oaivvildeaba ja doarjuba ahte guovttejuogu jurddašančállima ja ovdanbuktinčállima sáhtta geavahit vuolggasadjin skuvlla čállinbargguide, soai vel leaba lasihan goalmmat válđočállindoaimma mii lea guhká geavahuvvon skuvllas *čállit dokumenteret*.

Iešguđet čállindoaimmat veahkehit nubbi nuppi, muhto go oahppit ožžot čállinbarggu, de ferte sihke oahppi ja oahpaheaddji diehtit mii vuodđo- ulbmiliid vuodđobarggus lea:

- a) *Jurddašanbargguid* áigumuš lea ahte oahppit galget čállima geavahit oahppanproseassas.
- á) *Ovdanbuktinbargguid* áigumuš lea ahte oahppit galget hárjehallat čállit buriid ja kommunikatiivva teavsttaid.
- b) *Dokumentašuvdnabargguid* áigumuš lea ahte oahppi galgá dokumenteret oahpaheaddjái ahte lea oahppan, ádden dahje bargan maid bargobihtta gohčču.

Buot čállinbarggut sáhttet oahpaheaddjái dokumenteret man dásis oahppit leat, ja masa dárbbasit veahki ja bagadallama. Čállinbargguin lea

de dávjá duppaláigumuš – sihke dat mii lea čállinbargguid ulbmil, ja áigumuš dokumenteret maid oahppi háldaša.

Čállinvuogit

Jurddašančállin

Jurddašančállin lea suokkardalli čállinvuohki, ja lea vuohki maid buot oahppit hálddašit. Ulbmil lea reflekteret, jurdagiid/ideaidda oazžut ja/dahje bargat fágáavdnasiin. Oahppit čállet bajilgova oazžut ja sirret jurdagiid ja jurdagiid/ideaidda čađa formuleret beroškeahtá vuostáiváldis. Jurddašančállima sáhtá buot fágain geavahit. Ulbmil lea ahte oahppi ii galgga dárbbasit geavahit áiggi šáŋŋergáibádusaide, riektáčállimii ja hápmái, muhto dušše guovdilastit sisdoalu ja bargat iežas jurdagiiguin.

Vaikko vel dán čállinvuogi vuolggasajis ii leat vuostáiváldi, de sáhtá dán čállinvuogi dávjá ávkkástallat

go teavstta geavaha viidáset bargus. Dákkár barggu okta ovdamearka lea ahte oahppit vuos lohket dahje mitalit iežaset teavstta birra oahpanolbmái ja dasto lohket ges eará oahppiide, guovtte–golmma oahppi jovkkožis: THINK – PAIR – SHARE. Dalle maid beassá čáli «guldalit iežas jurdagiid» seammás go beassá oasálastit mielohppiid jurdagiin. Oahpaheaddjái lea maid buorre oaidnit maid oahppi hálddaša ja nie identifiseret oahppi fágagelbbolašvuoda ja fágalaš hástalusaid. Čállin šaddá de buorre vuolggasadii doarjut ja bagadit oahppi dárbbuid ja vuolggasaji vuodul.

Jurddašančállima prinsihpat

- Čále buot jurdagiid (vuolggasadii: muhtun čoavddasátni)
- It sáhte boastut bargat / Buot lea lohpi
- Bliánta galgá lihkadit
- It galgga bisánit lohkamis dahje rievdadit
- Oaččut 3 minuhta čállináiggi (áiggi sáhtá heivehit)
- Juogat oahppanolbmáin/miel-oahppiin. Don mearridit ieš maid juogadat
- Juogat buohkaiguin

Goas geavahat jurddašančállima:

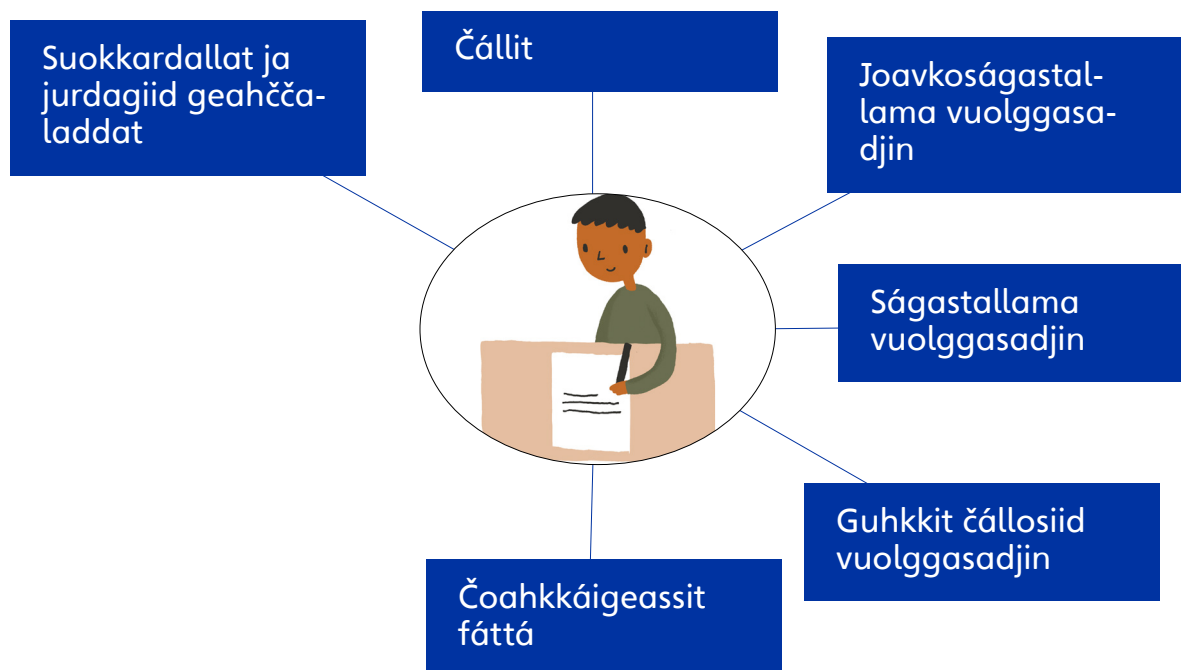
- Odđa fáttá ovdanbuktimis: «Čále buot maid jurddašat ...» dahje «čále buot maid diedát/gáttát don diedát, ja buot maid háliidat diehtit ...»
- Čoahkkáigeassi čállin: «Maid ere-noamážit leat fuomášan?» dahje «Mat jurdagat leat dus ...?» dahje «Lea go mihkkege maid it ádde?» Oahppit šaddet reflekteret dan maid oahpahusbotas leat fáhten, ja sáhttet maid háhkat notáhtaid maid dárbbasit manjit áiggis.
- Oanehisčállin fágateavstta vuodul (muhtun oahppogirjji kapihttal): «Ane vuodđun juoida teavsttas mii du mielas lea dehálaš, gelddolaš, imašlaš, mii suhtetada, eahpidahtti, juoga maid it

ádde» dahje «Mu mielas lea ... dannego ...» Dákkár dajaldagain fertejit oahppit válljet ja čilget válljema, ja dat addá vejolašvuoda reflekteret, gažadit ja imaštallat.

Jurddašančállima maid sáhttá geavahit čilget fágadoahpagiid mainna ceahkki lea bargamin.

- Oažžut jámma čállindoaimmaid
- Doarjjan ceahki/joavkku ságastallamis

- Álggaheaddjin guhkkit teavsttaid čállimis
- Teakstalohkama oktavuodas
 - Bisán muhtun gealdačoma bokte: «Mii son viidáset dáh-páhuvvá?» Čále.
- Oahppanlogga
 - Maid odne lean oahppan?
 - Mii lei somá?
 - Mii lei hui váttis?
 - Leigo mihkkege maid eanet fertešin hárbjehallat?

Ovdanbuktinčállin

Ovdanbuktinčállima ulbmil lea ahte oahppit galget hárbjehallat čállit buriid ja kommunikatiiva teavsttaid. Bargobihtáin lea oahppiid čállingelbbolašvuodta guovddáži. Ovdanbuktinčállimis galgá teavsttaid čállit vuostáiváldái ja dat boahtá ovdan

bargobihtáin. Ovdanbuktinčállima guovddáš ulbmil lea hárbjehallat oahppiid čállit relevánta, ulbmillaš, áddehahtti ja logahahtti teavsttaid.

Ovdanbuktinčállin geavahuvvo go čállinoahpahusa bargguin lea vuostáiváldi.

Jurddašančállin	Ovdanbuktiinčállin
• Oahppi čállá oktagaslaččat dahje dialogaguimmiin • Oahppi čállá ovddidit gelbbolašvuoda ja áddejumi • Eai leat čielga gáibádusat struktuvrii, giellaohppui ja gaskamearkaide • Buot lea lohpi • Ovdanbuktit jurdagiid • Čállin alces • Suokkardallat ja geahččalit jurdagiid • Ráhkkanepmi njálmmálaš doaimmaide	• Oahppi čállá lohkkái/vuostáiváldái • Oahppi čállá ovddidit gelbbolašvuoda ja ovdanbuktit dán gelbbolašvuoda earáide • Gáibida eksplisihhta fágaspešifihkka čállinoahpahusa • Čielga gáibádusat struktuvrii, giellaohppui, riektáčállimii ja gaskamearkaide • Teakstamálet mat fágas leat
Oahppi čállá oktagaslaččat Buohkat hálddašit	Oahppi čállá lohkkái Dárbu ollu doarjagii
Eahpeformálalaš čállin	Formálalaš čállin
• Odđa fáttá álgaheapmi • Fáddáčoahkkáigeassu • Čállinbisáneapmi tiimmas/ovdanbuktimis/logaldallamis • Ságastallan • Doabahárjehallan – čilget fágadoahpagiid	• Muitalusat ja máidnasat • Divttat • Breava • Ovdanbuktimat • Tabeallat • Raporttat ja loggat • Bargoproseassaid dokumentašuvnnat • Bagadusat • Blogga
Dehálaš oassi oahppi fagaáddejumis!	Dárbbáša doarjaga: FERTE oahppat! Eksplisihhta čállinoahpahus; modeleret, lohkat ovdamearkateavstaid, addit čállinrámmaid

Bagadallančállin

Bagadallančállin lea bagadit oahppiid čállingelbbolašvuhtii ja čállinmuktii. Bagadallančállin mearkkaša, ahte oahpaheaddji árjjalaččat doarju oahppi čállima ovdal, čálidettiin ja maŋŋá, ja čállima ulbmil ferte leat čielggas oahppái. Bagadallančállima

prinsihppa lea ahte mánát hálddašit ja nagodit eanet go oahpaheaddji veahkeha ja doarju. Nappo galgá oahpaheaddji leat bilda⁵, mii veahkeha oahppi olahit ja bargat iežas lagamus ovdánanavádagas⁶.

⁵ stillas

⁶ utviklingssone

Ná sáhtta bargat:

- Ráhkkanit čállima movttiidahtti-miin ja buori čilgehusaiguin das maid ja mo oahppit galget čállit. Muital mii teavstta ulbmil lea, ja maid dainna áiggut juksat.
- Addit oahppiide reaidduid maid dárbbasit hálldašit čállima. Reaiddut sáhttet leat sátnelist-tut, cealkkaálgaheaddjit, čállin-rámmat ja eará doarjagat.
- Veahkehit oahppiid čállima plá-net: mearridit sisdoalu, gávdnat guovddáš ja dehálaš sániid, ráhkadit struktuvrraid, gávdnat cealkkaálggaheddjiid jna.
- Ráhkadit áinnas ovdamearka-teavstta oahppiiguin ovtta jus sii galget seamma teavstta čállit.
- Oahppit čállet iehčanassii dahje smávva jovkkožiin, sullii 4–5 oahppi joavkkus, vai oahpahead-dji sáhtta johtilit responssa addit dahje veahkehit.
- Oahpaheaddji bagada ja doarju oahppiid čállinproseassas.

Bagadallančállima muttut

- 1 *Ovdanbuktinmuddu*: Oahpahead-dji ovddida beroštumi áššis mas oahppi berošta, ja mii fáttmasta sihke gielalaš ja eanet eahpefor-málalaš doaimmaid ja movttii-dahtta ságastallamii.
- 2 *Ságastallanmuddu*: Oahpahead-dji ja oahppit digaštallet man birra čállit sáhttet, ja iešguđetlágán strategijaid mo dan dahkat.
- 3 *Čállin- ja bagadallanmuddu*: Oahppit čállet iešheanalaččat ja ožžot čálidettiin oahpaheaddjis bagadusa.
- 4 *Loahpahanbargu*: Oahppiin ja oahpaheaddjis lea oanehis okta-sašdoaimma gos teavsttaid ovdan-buktet. Oahppit besset vásihit čál-lon teavsttaid mat kommuniserejit guldaleddjiiguin.

Oktasaš teakstabuvttadeapmi

Oktasaš teakstabuvttadeamis oah-paheaddji čállá teavstta ovtta oahp-piiguin. Dán sáhtta bargat ovttaskas oahppiin, joavkkuin dahje olles cehkiin. Oktasaš teakstabuvttadeapmi lea bar-govuohki mii sáhtta mánggaláhkái ovd-dit oahppiid čállingelbbolašvuoda:

- Oahpaheaddji lea čállinmodealla.
- Oahpaheaddji sáhtta bargat eks-plisihhta čállinoahpahusain.
- Ságastallan čállima oktavuodas das mo cealkagiid hábmet, lea hui mávssolaš ja sáhtta váikkuhit čál-lima metadiđolašvuhtii.

- Oaidnit mo njálmmálaš hábmejuv-von cealkagat šaddet čálan, ovd-dida teakstavásáhusaid ja teaks-taáddejumi.
- Oaidnit oahpes sisdoalu, mii šaddá logahahtti teakstan, nanne lohkan-áddejumi ja lohkanangelbbolašvuoda.

Vaikko vel oktasaš čállinbuvttadeapmi heive buoremusat nuorat oahppiide, geat eai vel máhte ieža lohkat, de lea mávssolaš joatkit dainna vugiin 3. ja 4. cehkiin. Dalle geavaha vuogi iešguđetge váddodási⁷ teavsttaiguin bargat. Go ná teavsttaiguin bargá, de sáhtta dihtoriin čállit stuorra šerbmii.

⁷ *vanskelighetsgrad*

Ná sáhtttá bargat:

- Ráhkkaniid ságastallat fáttá birra. Ságastallan galgá aktiveret oahppiid máhtu ja vásáhusaid áššis. Oahpaheaddji sáhtttá áinnas čoavddasániid čállit.
- Teaksta maid čállá, galgá leat oinnolaš, sihke oahppiide ja oahpaheaddjái. Teavstta sáhtttá čájehit stuorra šearpmas.
- Oahppit ovdanbuktet sisdoalu. Oahpaheaddji ferte láidestit ságastallama dan guvlui mo

oahppiid buktaga sáhtttá fievrídit tekstii. Ferte jearrat gažaldagaid mat bággehit oahppiid reflektaret:»Leat go muitalan vuđolaččat áššis dahje áddehahtti láhkái lohkkái?», «Sáhttit go cealkaga álggahit earaláhká?» jna. (**mielddus** nr. 21 Čana-statsániit)

- Oahpaheaddji čállá ja hábme cealkaga čielgasit čálidettiin. Oahppit čuvvot proseassa.
- Ávkkástallat teavstta viidáset bargguin ja/dahje ovdanbuktit.

Ovttasčállin

Čállin lea dájvja hui oktonas doaibma, ja čállinoahpahusas lea ávkkálaš láhčit dili dasa ahte oahppit besset ovttas čállit. Ovttasčállin lea go guokte dahje mánga oahppi ovttas čállet teavstta dahje ahte oahpaheaddji čállá oahpiiguin ovttas teavstta.

Márggat dutkosat čájehit ahte ovttasčállin čuohcá positiivvalaččat oahppiid motivašuvdnii ja ovttaskas

oahppi čállinovdáneapmái. Ovttas buvttadit teavstta ovddida stuorát didolašvuoda das maid bargat go čállit. Čállinproseassas leat oahppit ja oahpaheaddji dehálaš doarjjan guhtet guoibmáseaset, ja ovttasčállin lea buorre vuohki čállinoahpahussii duddjot motivašuvnna ja hálddašeami.

Mo doaibmá:

- Ovttasčállin lea go oahppit ovttas plánejit, čállet álgočállosa, reviderejit dahje loahpahit oktasas teavstta
- Ovttasčállimis lea dehálaš ságastallat teavstta ja čállima birra
- Ovttasčállin ovddida didolašvuoda das maid bargat go čállit
- Ovttasčállin ovddida oahppiid strategalaš čállima

Mo bargat:

- Oahppit sáhttet seamma áiggis seamma lanjas bargat, dahje bargat seamma teavsttain iešguđet áiggiin oktasas čállinlanjas, nugo skuvlla oahppanlávddis

- Juohke oahppi sáhtttá oktagaslaččat čállit iežas teakstaoassevttohusa ja dasto šiehtadallet oahppit ovttas teavstta birra ja veahkehallet guhtet guimmineaset teakstabuvttademiin. Ná oainnusmahtto čállinproseassa oahppiide, go šaddet čilget maid barget ja maid válljemiid dahket. Dát lea dehálaš ovddidit oahppiid metagielaš didolašvuoda ja strategalaš čállima. Oahppiid ovttasčállin addá oahpaheaddjái vejolašvuoda oassálastit árra muttus oahppiid čállinproseassas, ja oahppiid ságastallan gaskaneaset addá oahpaheaddjái dehálaš gealbba oahppiid beroštumiin, mainna rahčet, masa dárbbášit veahki jna.

Friddjačállin

Friddjačállima vuolggasadji lea čállit maid oahppi ieš háliida. Friddjačállimis sáhtta čállit giedain dahje dihtoriin.

Mo bargat:

- Čállima vuolggasadji sáhtta leat friddja ja dávja lea dat movttiidahtti. Oahpaheaddji sáhtta maid árvalit maid oahppit sáhttet čállit, dahje addit sidjiide válljenvejolašvuodaid. Jus nu dahká, de ferte váruhit ahte lea ášši mas beroštit, ja ahte sis lea miella ášši birra muitalit.
- Vaikko oahppit galget friddja čállit, de lea vuogas sisdoaluin ovdagihtii bargat. Lea dehálaš ahte ožžot veahki sisdoalu birra suokkardallat ovdal čállima. Ná sáhtta bargat:
 - 1 Dáhtut oahppiid giddet čalmmiid ja jurddašallat man birra háliidit čállit. Oahppit eai galgga muitalit earáide man birra leat jurddašan čállit.
 - 2 Dáhtut oahppiid čalmmiid rahpat ja bealggi čájehit jus leat gergosat čállit. Sii ožžot čálligoahtit.
 - 3 Jus leat muhtun oahppit geat eai dieđe vel man birra čállit sáhttet, de oahpaheaddji veahkeha sin. Oahpaheaddji sáhtta evttohit gelddolaš bajilčállagiid ja daid birra hállat oažžut oahppiid miellagovahallama johtui.

Eará bargovuogit:

- Oahppit váldet guokte áda kássa, mas leat smávvaduhkorasat. Mitalus galgá leat daid birra.
- Oahppit váldet vurrolagaid lihpuid, main lea okta sátni. Sátni galgá leat oassin bajilčállagis.
- Oahppit váldet guokte liibma-mearkka. Sii deaddilit daid bajimužžii árkii, ja mitalus galgá leat govaid birra.
- Oahppit besset geahččat guhtta nummiraston gova. Sii birccostallet ovttain birccuin. Oahppi čállá gova dáhpáhusa birra maid su bircočuokkis čájeha.

Mo čadahit čállinbargguid:

- Oahppit čället girjai dahje dihtoriin. Sii sáhttet maid guoktásiid-guoktásiid čállit. Go lea párrabargu, de lea vuogas dihtoriin čállit, vai beassaba lonohallat čállit. Ovttasbargan sáhtta maid vuolggahit ságastallama teavsta birra, mii sáhtta leat teakstačállimii mávssolaš ja movttiidahtti.
- Oahppit čálihit čállosa go leat geargan.
- Oahppit sárgot govaid.
- Oahppit ovdanbuktet čállosiid.

Proseassačállin/POČ

Dálá čállinoahpahusa pedago-
gihkka sisttisdoallá maid, seamma
go proseassačállin, čállinmuttuid,
ja oahpaheaddjit addet oahppiide
ruovttoluottadieđuid teakstačállima
barggadettiin, muhto ruovttoluotta-
dieđuid ja čállinvuoruid deattuheapmi
leat láivvit go ovddeš POČ-modeallas.

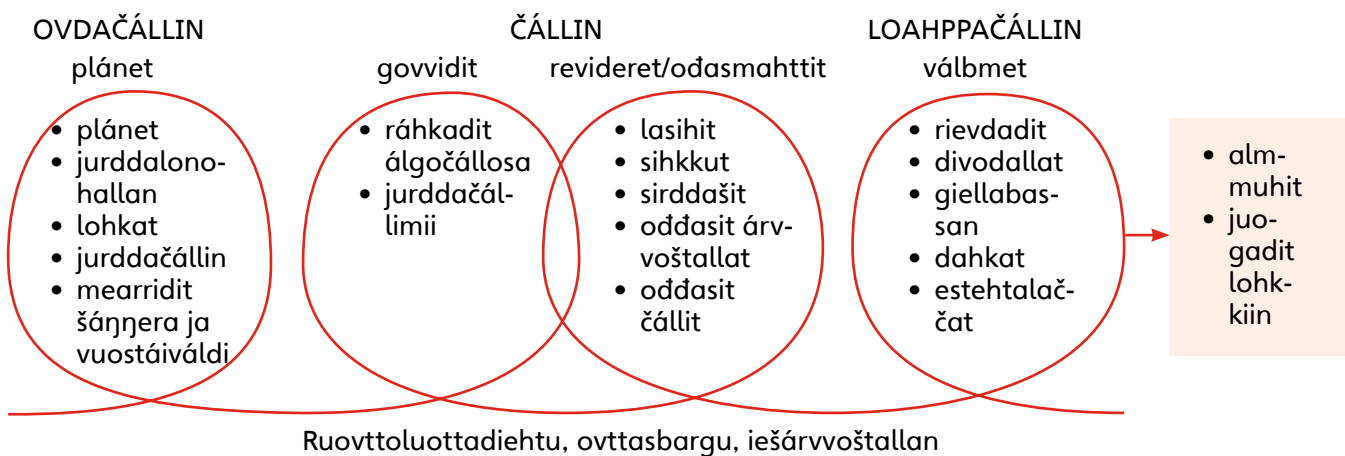
Odđa proseassačállinjurddašeap-
mái lea boah tán odđa doaba, *revišuv-
dna*, mii gokčá teakstarievdadusaid
maid bargá čálidettiin. Dálá muddo-
modealla lea ná oaidnit: *ovdačál-
linmuddu*, *čállinmuddu*, *revišuvdna-
muddu*, *loahpahanmuddu*. Muhtun
čállinmodeallain, nugo proseassačállin-
mis, lea vel viđát muddu: *almmuhan-
muddu*.

Golbma álgomuttu gokčet oahp-
poplána čállima vuodđogálggaid
plánema, *hábmema* ja *giedahallama*.

Njealját muddu geavahuvvo deattu-
hit ahte muhtun čállinproseassaosiid
(nugo korrektuvra ja hápmi/design)
sáhtta bargat maŋŋá go teavstta
leat čállán. Almmuhanmuddu lea ges
guovddáš muddu duohta eallimis.
Ahte teaksta olaha vuostáiváldi, gii ii
leat ovtto oahpaheaddji, lea optimála
čállindoaimmas.

Čállinmuttut eai leat sierra proseas-
sat, muhto veahkehit nubbi nuppi.
Čállin ii leat lineára proseassa mas
nubbi ovtto čuoovu nuppi. Čálidettiin
čáli jodaša ovddas maŋos muttuid
gaskkas – erenoamážit čállin- ja revi-
šuvdnamuttuid gaskkas.

Modealla vulobealde čájeha mo
muttut ovttasdoibmet. Dáid muttuid
sáhtta álkidahttit 3. ja 4. cehkiid oahp-
piid golmma bajilčállagii: OVDAL ČÁL-
LIMA, ČÁLLIN ja MAŊŊÁ ČÁLLIMA.

Iversen og Otnes: *Å lære å skrive* (2016)

Ovdal čállima: ovdamáhtu aktivise-
ret, ohcat dieđuid fáttá birra, plánet
čállima čállinrámmaiguin (tabeal-
lat, jurddakárta, guovttekolonna-
notáhtta), ovdamearka-/modealla-
teavsttaiguin.

Čálidettiin: geavahit čállinrámmaid,
oahpaheaddji doarju čállinproseassa
oaiviladdimiiguin, mat leat ávkká-
laččat proseassas ovddos guvlui, ja
čájeha ovdamearka/modeallateavst-
taid.

Maŋŋá čállima: árvvoštallat
teavstta ovdagihtii šiehtaduvvon kri-
teriaid vuodul, ovdanbuktii teavsttaid
iešguđet láhkái.

Čállinbargguid berre juohkit go oahp-
pit galget čállit iežaset teavsttaid.
Go oahppiiguin hárbhallá mitalu-
said čállit, de berre álggahusain álgit
ja dan birra ságastallat ja dárkkistit,
ahte oahppit leat fáhten maid gal-
get čállinrámmaid vuodul čállit. Dasto

oahppit čállet gaskaoasi. Dan galgá maid dárkkistit ovttas oahppiiguin, ovdal go oahppit čállicohtet loahpahusa.

Lea álkit teavsttaiguin bargat, jus oahppit čállet dihtoriin. Sáhtta muitalit oahppiide ahte girječállit maid rievddadallet iežaset čállin teavsttaid

máŋgii, ovdal go leat duhtavaččat loahppabohtosiin. Čállinproseassas berre oahpaheaddji vuoruhit modelerema ja geavahit árijalaččat ovdamearka-/modeallateavsttaid, go nuorat čállit dárbbasit ollu veahki ja ovdamearkkaid das mo čállit teavsttaid.

Maid sáhtta bargat:

- Čállinbargu sáhtta maid leat girjiid čállit. Oahpaheaddji doaibmá lágádushoavdan, ja oahppit leat girječállit. Oahppit buvttadit girjiid, lágádushoavdda/oahpaheaddji bargotingojumi vuodul. Oahppit leat ožžon bagadusa ja rávvaga ja ovdamearkkaid mo giela buoridit. Go girjiid leat dohkkehuvvon, de oahppit ráhkadit girjiide olgoža. Oahpaheaddji čohkke oahppiid čállin girjiid. Dát leat buorit duodastusat dasa mo oahppiid čállin

- ovdána. Dát girjiid muitalit maid dái oahpaheaddjai maid čállinvehkiid oahppit dárbbasit. Jus leat mánga oahppi, geain leat sullasaš hástalusat, de sáhtta oahpaheaddji daid ovdamearkkaid digaštallat oahppijoavkuin. Lea dehálaš ráhkadit seaidneplánšša daiguin sániiguin maiguin oahppit rahčet. Lágádusbarggu sáhtta loahpahit oahppiid jitnosit lohkamiin.
- Oahppit sáhttet geavahit GÁLBE-strategiija muhtun tekstii, ja čállet dan nu mo sii gáddet dat lea.

Čállinoahpahusa vihtta prinsihpa

- 1 Čállit ollu fága premissaid vuodul, ja geavahit čállima gealboháhkamis. Jus oahppit galget oahppat čállit, de fertejit ollu čállit.
 - Čállima geavahit reaidun suokardallat, oahppat ja reflektaret buot fágain
 - Eksplisihhta fágaspesifihkka čállinoahpahus
 - Fágaidrasttildeaddji ovttasbargu
 - 2 Geavahit formatiiva árvvoštallama ovddidit oahppiid čállingealbba
 - Oahpahettiin árvvoštallan ovdida oahppama. Oahppit fertejit diehtit gosa galget:
 - Buohkat dihtet:
 - Maid galgá árvvoštallat?
 - Mo galgá árvvoštallat?
 - Manne ná galgá árvvoštallat?
- Vihtta doaibmiárvvoštallanrádi
 - a) **Ruovttoluottadieđu ferte addit čállinproseassa áigge.** Oahppi dárbbasa bagadallama čállinproseassas, iige maŋŋa.
 - á) **Ruovttoluottadiehtu ferte leat selektiiva.** Mii earuhat maid oahppiid teavsttas oaidnit, ja dan maid oahppái dadjat.
 - b) **Ruovttoluottadiehtu ferte leat dialoga gaskal ruovttoluottadiehtoaddi ja čállin.** Ruovttoluottadiehtu galgá leat ságaštallan oahppi teavstta kvalitehta ja buoridanvejolašvuoda birra.

- **Lohkanbagadus oahpaheaddjái:**

- Mu mielas mun hálddašan bures ...
- Dainna barga vai hálddašin ...
- Dát lei mu mielas váttis ...
- Sáhtát go erenoamážit geahččat ...
- Gažaldat oahpaheaddjái ...

c) **Ruovttoluottadiehtu ferte movttiidahttit rievdadeapmái.** Čállinoahpahušas ulbmil lea oahppat buoridit iežas teavstta.

č) **Ruovttoluottadiehtu ferte leat áddehahtti ja ovdidit oahppama.** Ruovttoluottadiehtu ferte leat oahppái áddehahtti ja

juoga maid sáhttet geavahit teavsttaid buoridit.

3 Dahkat oahppiid **strategalaš čál-
lin**.

- Čállinstrategiijaoahpahus

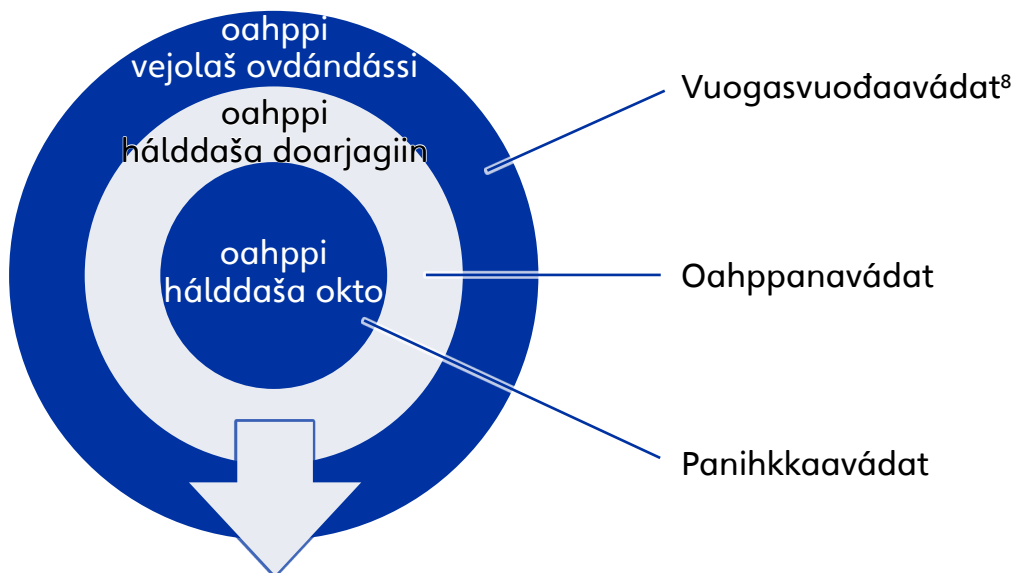
4 Addit **rámmaid** mat dorjot oahppi čállima.

- Čállinrámmaid addin mearkaša oahppiide addit bildda doarjut sin čállinovdáneami
 - Modelleret
 - Modeallateavsttaid geavahit
 - Čállinrámmaid geavahit doarjjastruktuvran

5 Láhčit ceahkkilatnjadilálašvuoda gos **teaksta ja čállin digaštallo**.

- Láhčit ceahkkilanja gos oahppit sáhttet digaštallat teavstta, ja čállindoaibma lea duddjot vievruid mas iešguđet fágaid teavsttat leat čállima vuolgasadjin

(Lohkanguovddáš, Kvithyld ja Aasen, 2010)

Oahppi máhtá álkes teavsttaid, muhto dárbbasa veahki struktureret dan maid čállit áiggošii.

Vygotsky, 1978

⁸ Komfortsone

Čállinstrategiijat

Dutkan čájeha ahte čállinoahpahusas bargat ovddidit oahppiid čállinstrategiijaid iešgudet čállinproseassa muttuin, lea buot beaktilamos vuohki ovddidit oahppiid čállingelbbolašvuoda ja oahppanávkkástallama.

Čállinstrategiijat leat buot prosedyrat, tekniikat ja doaimmat maid čállegeavaha čadahit ja buoridit čállinbargguid, ovdal čállima, čálidettiin ja maŋŋa čállima. Čállinstrategiijat geavahuvvojit maiddái čilget daid válljeumiid maid čálle ieš dahká teakstaháb-

memis: *Mo galgga álgit? Mo galgga loahpahit? Galgga go muitalit, čuvgehit, válddahit vai ákkastallat?*

Čállinoahpahusdoaimmas lea ulbmillaš oahppiide čalmmustit čállema proseassaid. Čállima sáhtta juohkit njealji oassái: ovdal čállima muddu, čállinmuddu, revisuvdnamuddu ja loahpahanmuddu. Lea ávkkálaš čájeht oahppiide mat strategiijat leat ávkkálaččat man muttus, go galgá oahppiide oahpahit buriid čállinstrategiijaid.

Čállinproseassastrategiijat

Ovdal čállima muddu	Čálidettiin muddu	Revisuvdnamuddu	Loahpahanmuddu
Mat leat ulbmillaš ovdal čállima strategiijat? PLÁNET	Mat leat ulbmillaš čállelálgaheaddji-strategiijat? HÁBMET	Mat leat ulbmillaš teakstarevideren-strategiijat? GIEĐAHALLAT	Mat leat ulbmillaš teakstagárven-strategiijat?
- Dekodet bargobihtá teavstta - Čielggadit čállindilálašvuoda, ulbmila ja vuostáiváldi - Bidjat čállinbargui ulbmiliid ja árvvoštallankriteriaid - Geavahit ideabohcciideami strategiijaid - Aktiveret duogášgelbbolaš-vuoda notáhtaid čállit dahje jurddašančállit - Geavahit lohkanstrategiijaid dieđuid háhkat ja hukset fáddái gelbbolašvuoda - Bargat sániiguin/doabaáddejumiin - Ráhkadit disposišuvna - Modelleret čállinrámmaid - Geavahit ovda-mearka-/modealla-teavsttaid - Modelleret čállinproseassa	- Jurddašančállimiin álgit - Čorgenčállima ovdánahttit álgoevttohusa - Ovttasčállit - Geavahit čállinrámmaid - Lohkat ovda-mearka-/modealla-teavsttaid - Earáiguin ságastallat teakstabuvttadeami birra - Čállit teavstta osiid mielde - Modelleret čállinproseassa - Muitalit man birra jurddaša čállit	- Lohkat iežas teavstta árvvoštallat kvalitehta ja buori-deami - Revideret teavstta ruovttoluottadieđuid vuodul - Gieđahallat teakstaosiid nugo álga-husa ja loahpahusa - Revideret teavstta sátnedásis, cealkkadásis ja makrodásis - Geahččalit molsaevttolaš dajaldagaid - Ovttasčállit ja revideret teavstta - Teakstačatnan arkiiva duddjot buori teakstačatnosa	- Buohtastahttit ovdamearka-/modeallateavsttain - Lohkat teavstta iešgudetlágán vuogiin ja guovdilastimiin okto dahje ovttas - Teakstagieđahallanreaidduid geavahit - Geavahit sátnegirji digitálalaččat dahje girjehámis - Ohcat didolaččat seamma meattáhusaid (sátnekoarttat) «Giellabassan» – čálihit teavstta ja lohkat báberhámis - Addit tekstii gráfoláš hámi mii lea heivehuvvon gulahalama dilálašvuhtii - Almmuhit / teavstta juohkit

Čállinstrategiijaid modelleret

Buorre čállinoahpahusa ulbmil lea bokit beroštumi ja movttiidahttit oahppiid čállit. Jus oahppit galget dovdat čállinproseassa ávkkálažžan, de fertejit vásihit, ahte sin teavsttat leat ávkkálaččat, ahte teavsttat almmuhuvvojit ja geavahuvvojit, ja ahte daid birra ságastallo (Smidt, 2010).

Lea danne dehálaš buori áiggi várret teakstačállimii, ja váldit ohppiid mielde čállinproseassa plánemii, vai dihtet mii čállima ulbmil lea, ja geasa sii čállet, nu mo čállingolmmačiegeat geažuha. Čálidettiin lea maid dehálaš, ahte oahppit ožžot buori áiggi čállimii, vai besset bargat teavsttaiguin ja rievdadit ja gárvet teavstta. Maŋŋá čállima galget oahppit beassat almmuhit teavstta ja ságastallat dan birra.

Oktasaš čállima bokte sáhttet oahppit, oahpaheaddji modellerema maŋŋá, leat mielde čállindaguin, maid bokte ovtta buvttadit váddásat teavsttaid. Oahppit maid besset seamás ovdánahttit metagiela čállima birra.

Hállat ovdamearkateavsttaid ja šáŋŋerdovdomearkkaid birra lea oahpaheaddjai buorre vuoddu modelleret

čállinproseassa jurdagis gárvves buvttan iešguđet šáŋŋeriin. Oahpaheaddji modellere mo čállit teavstta seamás go jitnosit jurddaša ja mearkaša ovdamearkateavstta teknihkalaš beliid ja teavstta sisdoalu. Ná sáhttet oahppit oaidnit mo ovdamearka-teavsttat sáhttet leat buorit modeallat sin teavsttaide. Oahppit leat mielčálit ja dan fertejit beassat ieža vásihit. Dialoga bokte oahpaheaddji ja oahppit bohtet ovttaoaivilii teavstta sisdoalu ja teavstta hábmema birra. Ná besset oahppit hárjehallat metagiela geavahit čállima ja teavsttaid birra. Maŋŋá ovttačállima sáhttet oahppit čállit iežaset šáŋŋerteavsttaid. Oahpaheaddji bagadallá oahppiid čállinproseassa čállinmuttere čađa. Ovdal čállima galget oahppit ieža mearridit jurdagiid, plánat teavsttaid ja juogadit jurdagiid gaskaneaset. Go dat lea dahkkon, de čállet oahppit teavsttaid iešheanalaččat.

Maŋŋá čállima sáhtta teavsttaid juogadit earáiguin ceahkis.

Ovdal čállima muddu – heivvolaš strategiijat	Čálidettiin-muddu – heivvolaš strategiijat	Revišuvdnamuddu – heivvolaš strategiijat	Loahpahanmuddu – heivvolaš strategiijat
• lohkan- ja ádden-strategiija • čielggadit ulbmila • duogášdieđut • jurddašančállin • doababargu • modelleren • modealla-teavsttat • čállinrámmat • ságastallan	• jurddašančállin • čállinrámmat • ovttačállin • ovttašbargu • ovdamearka-/modealla-teavsttat • čállinproseassa-modelleren	• strategiija sirddašit gaskal lohki ja čállinrolla • teavstta láidestit • strategiijat mo teavstta rievdadit • strategiijat ávkástallat oahpaheaddji ja oahppiid ruovttoluottadieđuid • ovttačállin revišuvdna-muttus	• teakstagieđahallan • iešguđet strategiijat teavstta lohkat • sátnegirjiit • ovttašbargu • oahpaheaddji ruovttoluottadieđu («divvun»)

Ovdamearka-/modeallateavsttat ja čállinrámmat

2013 reviderejuvvon oahppoplánas lea ulbmilhábmén, ahte oahppit galget ávkkástallat ovdamearka-/modeallateavsttain iežaset čállimis. Njealját ceahki maŋŋá galget:

- oahppit geavahit iešgudetlágán notáhtaid ja ovdamearkateavsttaid iežaset čállima vuodđun

Njealját ceahki oahpponeavvobuktas, mii lea ráhkaduvvon 2013 oahppoplána vuodul, leat ovdamearka-/modeallateavsttat, mat guovdilastet teavsttaid ulbmila ja dovdomearkkaid.

Ovdamearka-/modeallateavsttaid doarjja lea pláneneveahkki, mas oahppit plánejit iežaset čállima, ovdal go čállet giedain dahje dihtoriin.

4. ceahki giellagirjiis leat čállinrámmat, cealkkaálggaheddjiiguin ja/dahje sátnelisttuiguin (s. 65, 103, 172).

Reaidut maid oahppit sáhttet geavahit struktureret teakstasisdoalu árra čállinproseassamuttus, leat čállinrámmat nugo:

- Geavahit ovdamearka-/modeallateavsttaid čállinrámmán

- Geavahit konkreta čállinrámmaid čállinrámmán, nugo iešgudetlágán skovit
- Cealkkaálggaheaddjit
- Sátnečoakkáldat

Čállinrámmaid addin mearkkaša ohppiid veahkehit doarjut sin čállinovdáneami. Čállinrámmaid cealkkaálggaheddjiid evttohusat nannejit oahppiid vejolašvuoda juksat giellaoahppakriterioid «buorre molsašupmi mo cealkagiid álggahat», seammás go leat reaidun oahppat hálddašit molsašuddi giellahálldašeami álggahan-cealkagiid vehkiin go čállet teavsttaid. Čállinrámmat addet oahppiide vásáhusaid iešgudetlágán láhkái struktureret ja hábmét teavstta nu, ahte teavsttas lea oktavuohta, ja dásset vuollegis presterejeaddji ja alla presterejeaddji čálliid. Čállinrámmat veahkehit oahppiid oaidnit mo teakstaloahppaboáđus sáhtá leat.

Ovdamearka-/modeallateavsttaid vuodul čállit

Geavahit ovdamearka-/modeallateavsttaid čállima vuodđun lea čállinveahkki. Čállinveahkki lea bargovuohki mas leat čuovvovaš oasit:

Ovdal čállima:

I Plánet teavstta

Teavstta plánendásis galget oahppit jurddašallat teavstta guovddáš sisdoalu birra, ja oahppit ožžot muhtun gažaldagaid mat galget veahkehit.

Čálidettiin:

2 Čállit teavstta

Čállit teavstta mearkkaša ráhkadit álgočállosa maid maŋŋá rievdata. Leat ráhkaduvvon muhtun cealkkaálggaheaddjit, maid gávdná ravddain. Oahppit berrejit čállit teavsttaid dihtoriin, ovdal go giedain, vai lea álkit rievdadit teavstta.

Maŋŋá čállima:

3 Lohkat teavstta

Lohkat teavstta mearkkaša ahte muhtun eará lohka teavstta ruovttoluottadieđuid addit.

4 Buoridit teavstta

Buoridit teavstta mearkkaša revi-deret/divodit teavstta. Čállinfáttáid kriteriat leat geardduhuvvon rus-senbovssain oahppiide ávkin dárk-kistit iežaset teavstta.

5 Gárvet teavstta

Gárvet teavstta mearkkaša teavstta gárvet.

6 Ovdanbuktit

Ovdanbuktit teavstta mearkkaša teavstta almmuhit.

Mo ovdamearkka-/modealla-teavsttaiguin bargat:

- Galgá jurddašit čállinproseassa golmma muttu: ovdal čállima, čálidettiin ja maŋŋá čállima.
- Lohkat ja ságastallat ovdamear-kateavstta birra. Berre bargat mieldelohkama, lohkanstrate-giijaid ja bagadallanlohkama vuodul.
- Ságastallat čállinulbmila birra ja šáŋŋera dovdomearkkaid birra.
- Oahppit ieža plánejit iežaset teavsttaid.
- Oahpaheaddji modellere čál-lima, jus ii olles teavstta, de osiid. Oahpaheaddji jurddaša jitno-

sit čálidettiin teavstta távvalii.

Oahpaheaddji berre geavahit dovdomearkkaid mat leat ovda-mearka-/modeallateavsttaid njuolaid siste.

- Addit oahppiide čállinstrategii-jaid
 - Sii sáhttet dorvvastit ovda-mearkateavsttaide mat leat giellagirjjis
 - Sii sáhttet maid dorvvastit teavsttaide giellagirjjis
 - Sii sáhttet oahpaheaddjis jearrat veahki mo sániid čállit
 - Oahpaheaddji sáhtta sániid čállit lihpuide

Mo ovdanbuktit:

Ii leat álo vejolaš ja ulbmillaš addit buot oahppiide vejolašvuoda jitno-sit lohkat iežaset čállon teavsttaid. Muhto lea dehálaš ahte buohkat dovdet ahte oahpaheaddji sin oai-dná, ja ahte sin teaksta geavahuvvo masa nu.

- *Linnjáovdanbuktin:* Atte oahp-piide konkrehta oasi teavst-tas, maid galget čájehit/lohkat earáide. Sáhtta leat «vuollái-sárga cealkaga mainna leat eanemus duhtavaš». Olles ceahki čuožžu bálddalagaid. Oahp-

pit lávkejit vurrolagaid ovddos, lohket cealkaga ja čájehit gova, ja de lávkejit maŋos. Dát ovdan-buktinvuohki dárbbasa unnán áiggi ja addá juohke oahppái vásáhusa ovdanbuktit teavstta olles ceahkkái.

- *Joavkoovdanbuktin ceahkkái:* Oahppit bohtet joavkkuid mielde, ovdamearkka dihtii viđas ovttas. Vuoruid mielde lohket iežaset teakstaoasi ja čájehit gova. Gul-daleaddjit/geahččit galget leat buorit guldaleaddjit, geat addet buriid ruovttoluottadieđuid jov-kui, geat ovdanbuktet teavstta.

- *Joavkoovdanbuktin jovkui:* Luohká juohká joavkkuide. Joavkkut čoahkkanit iešguđet sadjái ovdamearkka dihtii ceahkkilanjas. Oahppit lohket iežaset teavstta vurrolagaid. Dákkár ovdanbuktima okta-vuodas ferte buriid ruovtto-luottadiehtorutiinnaid ásaht sihkkarastit, ahte buohkat, geat ovdanbuktet, ožžot earáin positiivvalaš ruovttoluottadieđuid.
- *Seaidnealmmuheapmi:* Go čállinbarggut movttiidahttet oahppiid, de sáhtta teavsttaid seaidnái almmuhit. Seammás sáhtta maid čohkket čállinbargguid máhpaide maid manjá sáhtta geavahit árvvoštallanságastallamiin dahje eará ságastallamiin.
- *Eará almmuhanvuogit:* Jus oahppit leat teavsttaiguin vuđolaččat bargan, de sáhtta maiddái ovdanbuktit miellagiddevaš ja somás láhkái:
 - Jus leat čállán gelddolaš muitalusaid, de sáhtta gintala cahkkehit ja čuovgga váidudit.
 - Go leat máidnasiid čállán, de sáhttet máidnasiid ovdamearkka dihtii lohkat 1. dahje 2. cehkiid oahppiide.
 - Go leat girjealmmuhusaid čállán, de sáhttet girjiid ávžžuhit guhtet guoibmáseaset.

Čállinrámmat

Čállinrámmaid addin oahppiide lea addit oahppiide bilddaid mat dorjot oahppiid čállinovdáneami. Rámmat leat earret eará modelleret čállinproseassa, geavahit modeallateavsttaid ságastallama vuolggasadjin ja geavahišgoahitit konkrehta čállinrámmaid doarjjastruktuvran.

Čállinrámmat, cealkkaálggaheaddjit ja teakstačatnanarkiiva leat iešguđetlágan doarjjabilddaid ovdamearkkat maid oahppi sáhtta geavahit iežas čállimis. Čállinrámmat leat geabbilis reaidut maid sáhttet geavahit teakstasisdoallu struktureret árra čállinproseassamuttus.

Dan siva geažil
Danne
Dat čájeha ahte
Eará siva lea
Dan sivas go
Boađus dás lea
Loahpas áiggun čoahkkáigeassit

Fáddá:

Mun áiggun du jáhkhit

Leat mánga siva dasa manne mun dan oaivildan:

Manne čállinrámmaid geavahit:

- Rámmat veahkehit boahtit johtui čálligoahtit
- Rámmat veahkehit oaidnit mo teaksta sáhtttá šaddat
- Rámmat veahkehit gávdnat sániid mat báhkkođit sisdoalu ja addet rámmaide kognitiivvalaš veahki
- Rámmat addet vásáhusaid mo iešguđet láhkái sáhtttá teavstta struktureret, sihke ollesteakstadásis ja teakstaoadásis
- Rámmat evttohit vugiid mo ráhkadit teakstačatnosa

Goas čállinrámmaid geavahit:

- Čállinrámmat leat ávkkálaš reaidut oahppiid geat rahčet oaidnimis olles teavstta
- Čállinrámmat leat várra erenoamáš ávkkálaččat plánenmutter
- Čállinrámmat eai galgga geahpe-
duvvot skoválaš čállindeavdinbar-
gun
- Buot čállinrámmageavahemiid ferte oahpaheaddji modelleret ja oahppiid ferte bagadit mo daid geavahit
- Čállinrámmat leat bilda, maid ferte «njeaidit» go oahppit eai šat dárbaš daid

Čállineavttuid ja ohppiid čállinárvoštallan

Dutkanprošeakta NORM-prošeakta, masa čállinjuvlla gullá, lea ovdánahtán nátionála standárddaid ja norpmaid das mat leat buorit ohppiid čállon teavsttat.

Mo oahpahit oahppiid rievddadallat teavstta muttuid mielde jurddadásis gárvves buvttan lea váldoášši das mo čállimin bargat. Lea jurdda maid ollu oahpaheaddjit dovdet proseassačállimis. Viidáseappot lea oahpaheaddji bargu doarjut oahppiid plánemis ja čállimis.

NORM-prošeavtta vuodul galget oahpaheaddjit árvvoštallat iešguđet teavsttalaš ja gielalaš dásiid sierra, ja vuolggasadji leat čieža vuordámušnorpmat:

- gulahallan
- sisdoallu
- teakstahuksehus
- giellageavaheapmi
- riektáčállin ja hápmi
- gaskamearkageavaheapmi
- čállinmedia geavaheapmi

Guokte álgo árvvoštallannorpmat leat bajimuččas ja leat čadnon teavstta čállindoibmii ja ulbmilii. Boahtte vihtta árvvoštallannorpmat giedahal-

let čálalaš medierema ja sisdoalu, ja doahpagat leat čállinjuvlla medieren-gierddus.

Juohke árvvoštallannorbma árvvoštallo loahppaárvvoštallamiin (summatiiva árvvoštallan) viđaoasat skála mielde. Njealját ceahki oahppiid árvvoštallet goalmmat oasi rádjái.

Norpmat gávdná internehtas: <http://norm.skriesenteret.no/forventningsnormene-2/>

Norgga skuvllain leat erenoamážit bargan viđat ja guđat čuoggáin/norpmain go oahppiid čállima leat árvvoštallan. Juohkit árvvoštallama árvvoštallannorpmat mielde veahkeha oahpaheaddji geahččat čállima eará beliid, nugo mo teaksta gulahallá lohkkii, mo čállin posišunere teavsttas, ahte teavsttas lea ávkkálaš struktuvra ja eará.

NORM-prošeavtta mielde galget oahppit manjá 4. ceahki:

- geavahit ollislaš muitaleaddji-cealkagiid, gažaldatcealkagiid ja čuorvascealkagiid
- geavahit viiddiduvvon substantiivafrásaid
- hálldašit muhtun muddui leat cealkkavariašuvnnat

- Geavahit relevánta ja molsašuddi sátneválljemiid
- Hálddašit gielalaš gaskaomiid
- Hálddašit eahpenjuolga ja njuolga sárdnuma

Čállinmodeallat

Čállingolmmačiegat ja Čállinjuvla leat prinsihpat dahje modeallat mo oahppiide sáhtta buriid čállinbargguid ráhkadit. Čállingolmmačiegaga ja/dahje Čállinjuvlla vehkiin sáhtta oahpaheaddji ráhkadit buriid ja oaivilguoddi čállinbargguid, main oahppit buorebut áddejit teakstačállinulbmila.

Mat leat buriid čállinbargguid dovdomearkkat?

- bargguin berre leat čielga ulbmil ja meroštallon vuostáiváldi
- bargguid berre geavahit sihke «čállinoahppamii» ja «čállit vai oahppat»
- barggut berrejit hástalit čállit šánjeriin, main lea stáhtus
- barggut berrejit geavahit iešguđetlágán modalitehtaid, mat fágain geavahuvvojit
- barggut berrejit hástalit čállit fágaspesifihkka giela

Čállingolmmačiegat – dehálaš bildahuksehusreaidu

Skuvllas lea leamaš guhkes árbevierru guovdilastit šánjeriid, muhto dál diehtit, ahte oahppanbeaktu⁹ lea oahppiid fuomášuhttit mii teavstta ulbmil lea, ja seammás giedahallat sihke maid ja manne čállit.

Muhtun cealkámušas sáhttet leat mánga beali. Okta lea sisdoallobearrá, maid ovdanbuktit áigu, nubbi lea hápmearrá, vuohki mo gaskkustit, ja goalmmát lea ulbmil, geasa juoidá áigu gaskkustit (Smidt, 2010). Nu leage dehálaš ahte teakstabuvttadeamis lea čielga mihttomearri ja ulbmil, vai

NORM-prošeavtta birra sáhtta eanet lohkat <http://norm.skrivesenteret.no>

oahppit vásihit čállima áššáigullevažžan ja ávkkálažžan, ležžet dal čállimin alcceseaset dahje earáide. Čállima guovddáš gažaldagat sáhttet leat:

- Manne čálán dán teavstta?
- Maid áiggun teavsttain?
- Geasa čálán?
- Maid galgga hárhjehallat?
- Mo galgá teavstta árvvoštallat?

Golmmačiegaga ravddat leat sorjavaččat nubbi nuppis. Čállima ulbmil mearrida dávjá teavstta sisdoalu ja hámi.

Teavstta ulbmil muitala manne mii čállit, ja geasa mii čállit. Autenttalaš čállindilálašvuodain lea čállimis ulbmil. Mii čállit juoidá olahit, leaš dal čállit vuostáiváldiide dahje oahppi oahppamii (Evensen, 2010). Vai oahppit vásihit čállinbargguid ávkkálažžan ja relevántan, de fertejit diehtit manne ja geasa sii čállet ja masa teavsttat galget geavahuvvot. Lea ovdamearkka dihtii stuorra erohus čállit dieđuid, válddahallat dahje govvidit juoidá ja jáhkehahttit muhtumiid. Lea maid stuorra erohus čállit oahpaheaddjai, almmuhit juoidá aviisii ja čállit persovnnalaš breava. Giellagirjjis besset iešguđetlágán šánjerteavsttaid čállit iešguđet áigumušai. Muhtumin čállet oahppit vuostáiváldái, *ovdanbuktinčállin*, eará háviid ges reflekteret ja darvehit iežaset jurdagiid báhpirii maid earát eai galgga lohkat, *jurddašančállin*.

Teavstta sisdoalus ja ulbmilis lea oktavuohka, gii vuostáiváldi lea, manne čállit, ja masa teavstta geavahit. Mánga oahppi rahčet gávdnamis man birra čállit galget, go čállinbarg-

⁹ *læringseffekt*

gut leat beare stuorrát ja kompleaksat. Oahppit fertejit oažžut čielga ja ráddjejuvvon čállinbargguid vai besset čállit buriid teavsttaid. Ovdal čállima-doaimmaid bokte sáhtta oahppiide addit buriid jurdagiid dasa man birra sáhttet čállit. Čállinrámmaid geavaheami bokte sáhtta veahkehit oahppiid teavsttaid struktureret. Dákkáraš čállinbarggut giedahallet iešguđet šánjeriid teavsttaid sisdoalu.

Teavstta hápmi válddaha mo gaskustit teavstta sága. Teakstahápmebargu teakstadásis galgá oahppiide ovdanbuktit iešguđetlágán šánjeriid. Iešguđetlágán šánjeriid bokte besset oahppit vásihit, ahte teavsttat ordnejuvvojit ja hábmejuvvojit iešguđetláhkáid das mat doaimmat teavsttain leat.

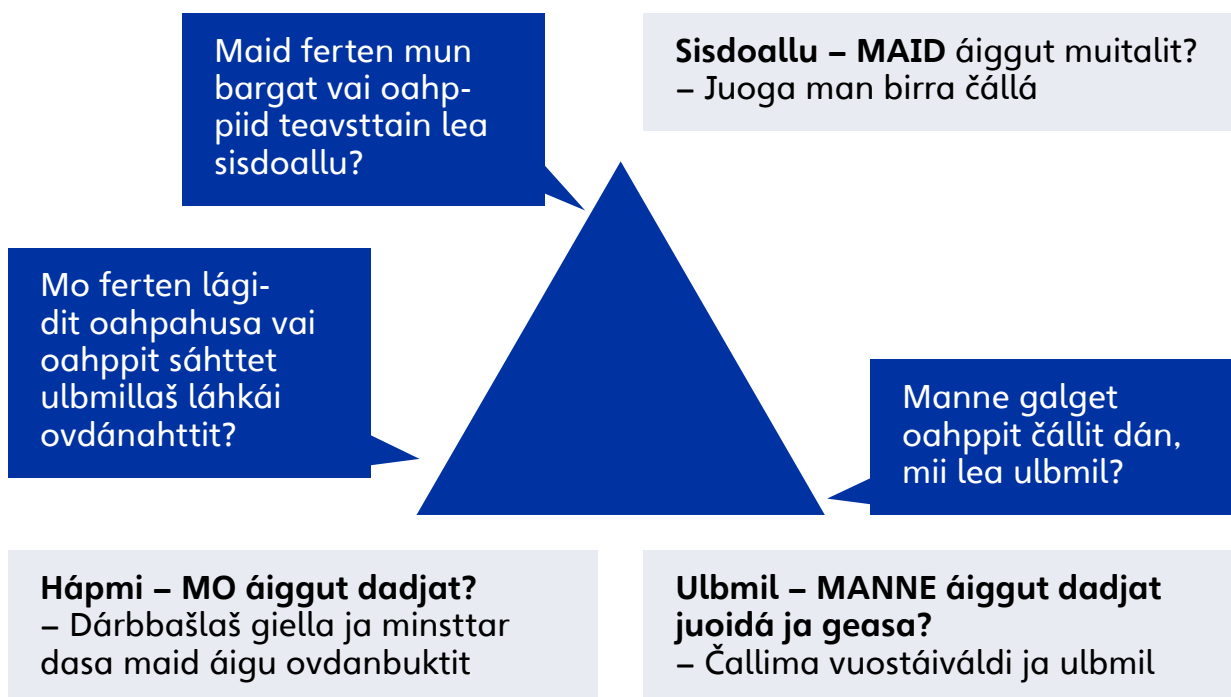
Oahppit besset geahččaladdat iešguđet šánjeriid go teavsttaid buvtadit earáiguin ovtta. Oahpaheaddji sáhtta ovdanbuktit šánjeriid ovdamearkateavsttaid bokte, oahpahit šánjeriid hámiid. Dán láhkái ožžot oahppit modeallaid ja minstariid mo ieža sáhttet čállit iešguđetlágán šánjerteavsttaid. Ovdamearkateavsttat sáhttet leat doarjjan čálleide geat

rahčet ja eai leat nu čeahpes čállit ja kreatiiva vuolggasadjin hárvánan čálleide.

Teakstahápmebargu cealkkadásis lea oahpahit oahppiide gaskamearkkaid geavaheami ja mo cealkagat leat huksejuvvon (syntáksa). Čállimis lea cealkkahuksehus earalágán go njálmmálaš gielas, ja oahppit fertejit beassat vásihit mo čálalaš cealkagat leat huksejuvvon. Teakstahámi sátnedási barggut mearkkaša ahte oahppit fuomášit sániid huksehusa ja morfologiija ja ovddidit riektáčállingálggaid. Riektáčállima bargguid ja gielalaš fáttáid bokte galget oahppit hárvánit giela sátnedási ja cealkkadási formálalaš beliide.

Lea dehálaš ollu lohkat ja ságastallat teavsttaid birra, vai oahppit šaddet buorit čállit. Formálalaš čállin lea jurddašuvvon vuostáiváldái ja gáibida dávjá dihto šánjeris bissut, nugo muitalusas, divttas dahje breavas.

Eahpeformálalaš čállin geavahuvvo jurdaga reaidun. Bargguid bokte galget oahppit beassat jurddašančállit fáttás, sihke ovdal ja maŋŋá lohkama ja maiddái árvvoštallandoaimmain. Jurddašančállin lea čállindoaibma,

mas oahppit čállet oainnusmahttit

jurdagiid beroškeahhtá riektačállima struktuvrrain, giehtačállimis jna. (Dyste ja earát, 2000).

Čállinjuvla – čállinbargguid buvttadeapmái

Čállinjuvla lea reaidu systematiseret čállima ulbmila ja daid iešguđet čállindoaimmaid ulbmiliid juksat. Čállinjuvlla vehkiin sáhtá buriid ja ávkkálaš čállinbargguid ráhkadit main oahppit buorebut áddejit teavstta áigumuša go dássázii čállinoahpahusas lea deattuhan beare olu šánjeriid ja šánjerdovdomearkkaid.

Masa sáhtá čállinjuvlla geavahit?

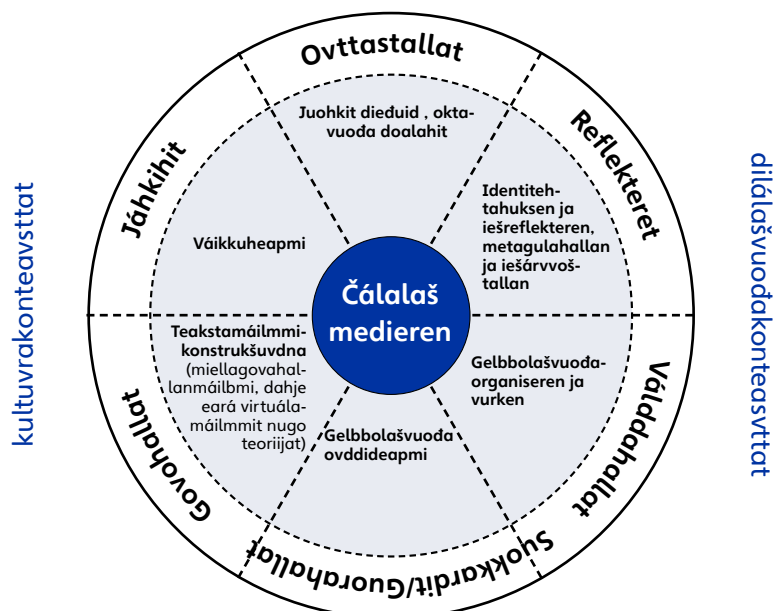
Čállinjuvla sáhtá veahkehit geahččat čállima iešguđet beliid, ja masa čállima sáhtá geavahit oahpahusas ja servodagas. Modealla vuodđuduvvon oahppoplánii ja lea čállindoarjja čálliniskosiid ovddidanbarggus (Čálliniskkus). Čállinjuvla muitala juoga das mo skuvla sáhtá bargat čállimiin, omd. vuodđogálggain. Skuvla galgá

ráhkanahhtit oahppiid bargoeallimii ja servodahkii čállinoahpahusa bokte, mii gokčá mánggalágán teavsttaid ja teakstakultuvrraid ja čállinulbmiliid.

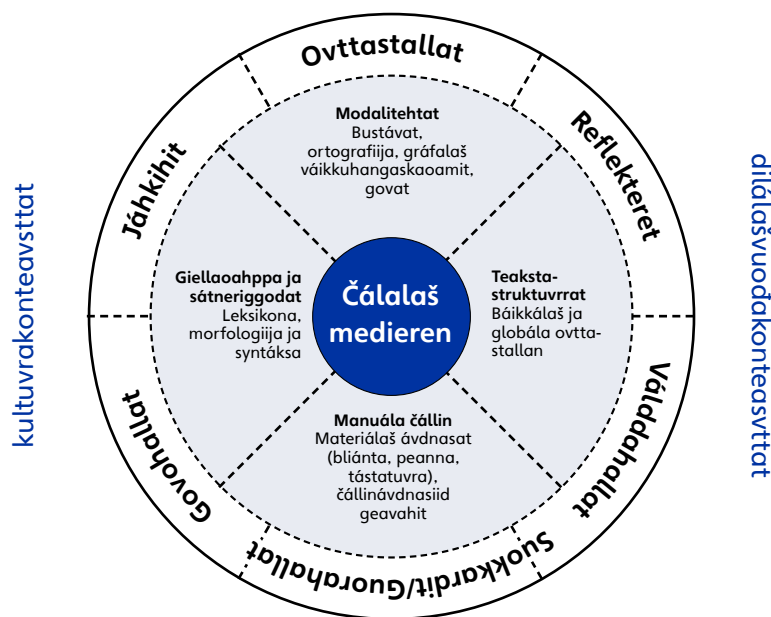
Vaikko vel čállinjuvla ii leat ollislaš didáktalaš modealla, de sáhtá modealla geavahit iežas čállinplánemii ja árvvoštallamii. Čállinjuvla lea geavahuvvon NORM-prošeavttas.

Čállinjuvla ii leat čadnon mange sierra šánjerii, muhto čállindoaimmaid mánggabealatvuhtii iešguđet áigumušain dahje ulbmiliin. Čállindoaimmaid ii galgga malssidit šánjeriiguin dahje mearriduvvon teakstahuksehusminstariiguin, vaikko vel lohkkidbreava lea jáhkehahtti doaimma ja beaivegirjenotáhtas lea reflekterejeaddji doaimma. Vuogádagas leat šánjerat juvlla olggobealde, kultuvra – ja teakstadilálašvuodakonteavsttas.

Čállinjuvlla vehkiin sáhtá ráhkadit buriid ja oaivilguoddi čállinbargguid, main oahppit buorebut áddejit teakstačállinulbmila. Čállinjuvla sáhtá veahkehit čállima plánat, go dat oainusmahtá čállinproseassa dimenšuvnnaid.

Govus: Čállinjuvla – čállima doaibmi beliid deattastapmi (Evensen, 2010)

Govus: Čállinjuvla – čálalaš medieren semiohtalaš medierenresurssaid deattasteapmi (Evensen, 2010)

Čállinjuvlla olggumuš rieggás leat guhtta čállindoaimma. Čállindoaimmat sáhttet leat sihke geahččat, suokkardallat, válddahallat, jáhkihit, ovtastbargat dahje reflekeret.

Reflekeret-čállindoaimma lea *mun-orienterejuvvon*, ja mearkkaša ahte čálili galgá iežas oaiviliid ja dovdduid ovdanbuktit, ja vuolggasadi lea oahppi iežas vásáhusat, jurdagat ja dovddut. Skuvlla oktavuodas lea maid iežas bargguid árvvoštallan dábálaš reflekterejeaddji čállindoaimma.

Ovttasdoaimmat- ja jáhkihit-čállindoaimmat leat *don-orienterejuvvon*, ja mearkkaša ahte čálili galgá váikkuhit vuostáiváldi. Ovttasdoaimmas lea čálili dialogas vuostáiváldin, ja dábálaš ulbmil lea lonohallat dieđuid ja oktavuoda doallat. Jáhkehahtti čállima bokte báhkka oaviliid dihto fenomenaid birra, ja ákkastallá váikkuhit lohkkiiide.

Govvidit-, suokkardallat- ja govahallat-čállindoaimmat lea *dat-orienterejuvvon*, ja leat jurddašuvvon birrasii čálili olggobeallái. Govvidit mearkkaša aiddolaš ja ulbmillaš láhkái ovdanbuktit mo juoga lea oaidnit, doaimmá

dahje gullet oktii. Mánnggain okta-vuodain dat dáhpáhuvvá systematiseret ja organiseret gealboávdnasiid. Dutkat čállima bokte mielddisbuktá fágaávdnasiidda čiekŋudit iešheanalaččat, omd. buohtastahttit ja suokkardallat iešguđet vásáhusaid ja gállduid, ja dahkat iežas tulkomiid ja loahppajurdagiid. Ulbmil lea gealboovdáneapmi.

Govahallat-čállindoaimma mearkkaša ahte čálili oaidná ja ráhkada iežas teakstamáilmmi, maid ovdanbuktá muitalusčállima bokte. Eará govahallanmálet lea dalle go čálili ráhkada iežas teorijaid dahje hypotesaid das mo fenomenaid gaskavuodát váikkuhit nubbi nubái jurddašuvvon dilálašvuodas. Teakstamáilmmi konstruksuvdna lea ulbmil mii sáhtta gokčat guktuid govahallamiid.

Gaskamuš riekkis čájeha guhtta čállinulbmila. Ulbmil sáhtta leat *gelbbolašvuodaovdáneapmi*, *gelbbolašvuodaorganiseren*, *identitehtahuksen*, *diehtajuohkin*, *váikkuheapmi* ja *teakstamáilmmi konstruieren*. Dovddus čállinovdamearka livččii leamaš lonohallat dieđuid ja oktavuodaid doala-

hit. Gullevaš čállindahku sáhtta leat ovttasdoaibmat, nugo dieduid sáddet, breava, poasttakoartta, chattet jna.

Identitehtahuksen ii leat nu dovddus čállinulbmil. Čállima rolla sáhtta leat čálli duohken, nugo reflekteret, jurdagiid vuodjudit dahje iežas oai-viliid dahje guottuid čalmmustahttit. Teakstašlájat main leat dákkáraš doaimmat, leat reflekšuvdnanotáhtat, beavegirji, jurddakárta ja muhtun oktavuodain maid divttat.

Siskkimuš riekkis lea *čálalaš medieren*. Dás leat komponanttat, main leat oktavuodát čállindaguide, vai teaksta šaddá logahahtti, nugo giel-laoahppa, sátneriggodat, iešguđet modalitehtaid geavaheapmi, teakstastruktuvrrat ja teakstaoktiičatnan ja iešguđet čállinreaidduid geavaheapmi.

Eatnigiellafága árbevirolaš čállin-oahpahus lea čállinmedierengierddus. Dát lea dat «gielalaš reaidobumbá», mii ee. sisttisdoallá teakstahuksehusa, grammatihka/giellaoahpa, sátnerig-

godaga ja materiálalaš reaidduid, maid dárbbáša vai čállin lea olámut-tos lohkkái.

Curriculum circle – modeallateavsttaid geavaheapmi

Goalmmat čállinmodealla lea curriculum circle, mii lea modealla das mo ovdamearka-/modeallateavsttaid sáhtta geavahit čállinoahpahusas.

Oahppit dárbbášit iešguđetlágán doarjagiid háhkat čállingelbbolaš-vuoda, ja oahpaheaddji ferte hukset čállinbirrasa mii doarju oahppiid čállima. Dákkár čállindoarjja gohčoduvvo bildahuksen¹⁰. Ovdamearka-/modeallateavsttat ja čállinrámmat leat dakkár čállindoarjagat. Modeallateakstageavaheami vuodđooaidnu oahppamii mielddisbuktá ádestallama. Go geavaha modeallateavsttaid minsttarin ja inspirašuvdnan, de sáhtta ávkkástallat modeallateavstta minstara, muhto dan sáhtta hábmet iežas láhkái. Ráhkadit ođđa teavstta oahpes teavsttain lea transformašuvdna.

Mo sáhtta ovdamearka-/modeallateaksta oidnot oahppiid teavstaiguin?

Go oahpahusas geavaha ovdamearka-/modeallateavsttaid, de geavaha daid dainna ulbmiliin, ahte dat galget leat oahppiide čállininspirašuvdnan. Ná sáhttet oahppit geavahit ovdamearkateavsttaid iežaset čállinbarggus:

- luoikkahit olles muitalusa ja bájuhit dan
- luoikkahit persovnnaid ja birrasa, muhto ráhkadit ođđa dáhpáhusa
- luoikkahit dáhpáhusminstara, muhto ráhkadit iežas persovnnaid
- luoikkahit muhtun elemeanttaid muhtun erenoamáš šáŋŋeriiguin
- luoikkahit dieduid fágateavsttain maid leat lohkan

Mo geavahit ovdamearka-/modeallateavsttaid?

Modealla vuosttaš ceahkki sisttisdoallá hukset gelbbolašvuodaid fáttás. Jus leaš fágateaksta, de dán ceahkis galgá háhkat fágalaš sisdoalu

oahpaheaddji gaskkustemiin, digaštallat, jurddašančállit, fágaávdnasiid lohkat jna. Buot daid bargguid maid

¹⁰ stillasbygning

lohkanoahpahusas bargá vai oahppit sáhttet háhkat fágaávdnasa, leat mielde huksemin gelbbolašvuoda.

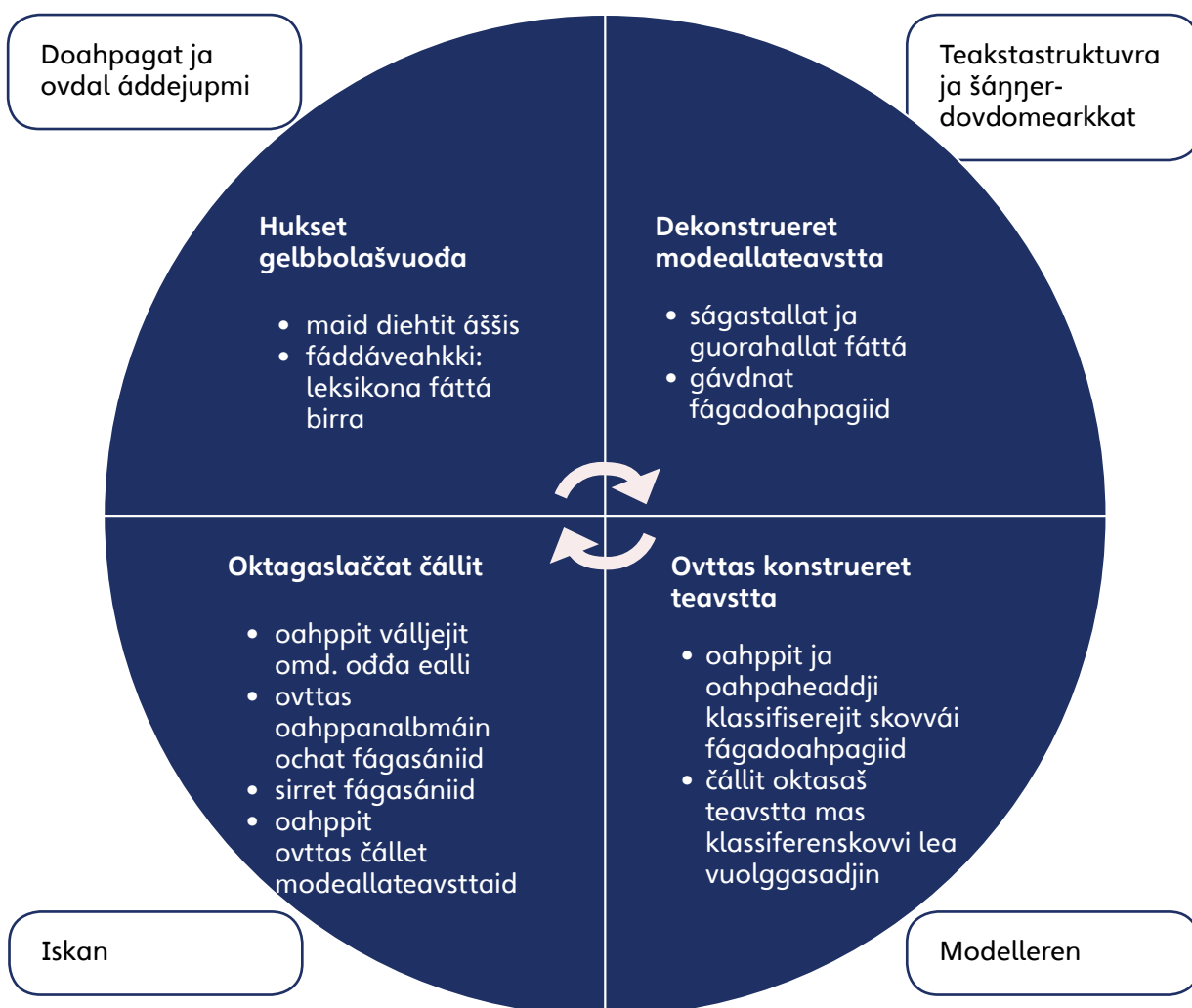
Jus oahppit galget čállit čáppagirj-jálašvuoda teavsttaid, de sáhttá duo-gášdiehtohuksen leat jurddašallat maid háliida mitalit, háhkat iešguđet girjjálaš gaskaomiid gelbbolašvuoda ja man nu láhkái gávdnat čállimii inspirašuvnna.

Modealla nubbi ceahkki lea dekonstrueret modeallateavstta. Oahpaheaddji ovdanbuktá ovtta dahje mánga modeallateavstta maid oahppiiguin ovtta digaštallá. Álggos vuos sisdoalu birra ja nie «gurret» teavstta sisdoalu. Dasto guovdilastet giela: Mo lea teaksta čállon? Mo lea huksejuvvon? Mo giella lea? Manne lea ná čállon? Gii lea vuostaiváldi? Modeallateavsttat sáhttet maiddái leat iešguđet teavsttaid oasit.

Modealla goalmmát ceahkki lea ovtta konstrueret teavstta. Diekkár konstrueremis sáhttá oahpaheaddji modelleret čállima. Čálidettiin oahpaheaddji dadjá jitnosit mo jurddaša go dahká iešguđetlágán čálalaš vuoruhemiid: Mun jáhkán mun háliidan geavahit šládja-sáni go dat orru leamen eanet fágalaš go «sorta». Modelleren sáhttá maid dáhpáhuvvat eanet dahje unnit ovttasbarggus mas oahppit ja oahpaheaddji ráhkadit ovtta teavstta. Muhtumin ferte olles teavstta konstrueret, eará háviid ges dárbbáša dušše osiid modelleret.

Modealla njealját ceahkis oahppit ieža čállet teavstta.

The Curriculum Circle dahje Skrivensenter heivehuvvon modealla vuolgasadji lea ákkastalli čállin, muhto modealla sáhttá geavahit buot čállinvugiin ja buot fágain.

Hukset gelbbolašvuoda

- Aktiveret ja viiddidit oahppiid duogášmáhtu jurddagurgaladdamiin ja digaštalladettiin fáttá man birra oahppit galget čállit
- Bargat doahpágiiguin mat fáddái gullet
- Joavkkuid mielde sirret miehte- ja vuosteákkaid
- Ákkaid ordnet vuoruhuvvon ráidui hukset nana ákkastallanovdanbuktima
- Árvvoštallan oahppama várás – oahpaheaddji áicá oahppiidoasálastima ja ovdanbuktá **eksplisihhta** ruovttoluottadieđu

Dekonstrueret modeallateavstta

- Guorahallat muhtun ákkastalli modeallateavstta ja gávdnat teakstastruktuurra ja gielalaš dovdomearkkaid
- Digaštallat modeallateavstta ulbmila ja vuostáiváldi
- Teavstta unnit osiide juohkit geahčadit ovttaskas ákkastallama ja dahkkon gielalaš válllejumiid
- Árvvoštallan oahppama várás – oahpaheaddji ja oahppit ovtta ráhkadit čállinbargui árvvoštallankriterioid

Ovdamearka-/modeallateavsttat bieldan

- Ovdamearka-/modeallateaksta lea teaksta man geavaha vuolggasadjin digaštallat oahppiiguin teakstahuksehusa ja teavstta mihtilmasvuodaid
- Teakstaságastallan lea dehálaš oahppiide, vai ovdánahttet meta-giela teavstta ja čállima birra
- Ovdamearka-/modeallateavsttaid sáhtta maid geavahit inspirašuvdnan ja nu movttiidahttit čállit

Konstrueret ovtta teavstta

- Oahpaheaddji ja oahppit čállet teavstta ja ságaškuššet álggahusa, ákkastallama, konklusuvnna ja teakstačatnama
- Teakstaságastallamis oahpaheaddji oainnusmahtta oahppiid perspektiivva ja sáhtta ákkastallamiid čatnat
- Árvvoštallan oahppama várás – oahpaheaddji ja oahppit ovtta árvvoštallet čuovvu go teaksta čállinbarggu árvvoštallankriterioid

Oktagaslaččat čállit

- Oahppit iešheanaláččat plánejit, čállet álgočállosa ja reviderejit teavstta
- Árvvoštallan oahppama várás – oahpaheaddji addá ruovttoluottadieđuid oahppi bargui olles čállinproseassas

- Buorit oahppiteavsttat lea erenoamáš ávkkálaččat ovdamearka-/modeallateakstan go daid sáhtta olahit čállimis
- Oahpaheaddji sáhtta konstrueret ovdamearka-/modeallateavsttaid, jus váilot ovdamearka-/modeallateavsttat
- Sáhtta geavahit čáppagirjjálašvuoda teavstta dahje fágateavstta

Ovdamearka-/modeallateakstageavaheami vihtta rávvaga

- 1 Vállje ovdamearka-/modeallateavstta mii illustrere daid čállinvu-
giid maid háliidat
- 2 Sáhtta leat vuogas eanet go ovttat
modeallateavstta geavahit
- 3 Ságastallat ovdamearka-/modeallateakstasisdoalu birra
- 4 Guovdilastit giela ja komposi-
šuvnna, ovdamearka-/modeallateavstta dekonstruieren
- 5 Lasihit gielalaš erenoamášvuodaid
iežas tekstii

Giellaoahppa ja riehtačállin

Giellaoahppafáttáid bokte galget oahppit bargat riehtačállimiin ja giellaoahppain. Ulbmil lea addit oahppiide giellahuksehusgelbbolašvuoda ja giellageavaheami njuolggadusaid.

Oahppit galget oahppat ođđa sániid ja doahpagiid, mat veahkehit sin giela birra hállat iežaset ja earáid teavsttain.

Čuovvovaš fáttát 3. ja 4. ceahkiin:

	3. ceahkki	4. ceahkki
Giellastruktuvra	Alfabehta Cealkagat Gaskamearkkat: čuokkis, gažaldatmearka, gohččunmearka Synonymat	Alfabehta Cealkagat Gaskamearkkat: čuokkis, gažaldatmearka, gohččunmearka, rihkku Synonymat ja antonymat
Sátneluohkát	Vearba Substantiiva Adjektiiva	Vearba Substantiiva Adjektiiva Persovdnapronomenat
Riehtačállin	a- vai á-vokála Diftonggat Duppalkonsonánttat Konsonántaovttastumit <i>sp, sk, st</i> c vai z č vai ž	á-vokála Diftonggat Čujolaš ja čuojohis konsonánttat Guovddáškonsonánttat <i>dj, lj</i> dahje <i>ddj, llj</i>

Stávvalat

Lea ávkkálaš ja buorre hálldašit stávvaljuohkima, erenoamážit álgolohkanmutter, geahpedit osiid logu maid ferte muitit go sániid lohka. Dadjat sáni čielgasit stávvaliid mielde adda stávvaliidda ritmma. Muhtun oahppiide lea dat strategiija ávkin, erenoamážit lohkanproseassa álggus, ja

maiddái čállinproseassas. Sii jávohislohket sáni ja doalahit ovtta ja ovtta stávvala čáldettiin sáni. Stávvallohkan/-juohkin lea maid ávkkálaš strategiija oahppiide geat eai loga sániid sátnegovvan, ja geat árvádallet sátneloahpa/-gehčosa.

Stávvaljuohkin geavaheapmi¹¹

Konsonántaguovddážii sáhtta ja berre olu eanet váldit vuhtii sámegiel oahpaheamis, danne go dássemolsun lea mearkkašumi earuheaddji. Stávval lea hui dehálaš oassi sámegiela sániid ráhkadusa govvideamis. Lea hui dehálaš stávvalhárjehusaid dahkat dakkár sániid vuodul mat leat oahpásat oahppiide, ja stávval orru leat álkit ovttat dat go jietnat, go dan sáhtta álkibut čuoldit sánis go jietnada. Lea álkit muitit ovtta stávvala hávális go muitit ovtta ja ovtta jietnada sáni logadettiin. Stávvaljuogu bealušteapmái leat mánga ákka. Dat

addá ollu vejolašvuodaid unna giel-laoasážiiguin hárjehallat jietnadeami ja lohka, ja ovttaštahttit bargovugiid, mat addet oahppiide vejolašvuoda maiddái ritmma mielde lihkadit.

Stávvaljuogu váldonjuolggadus lea, ahte stávvalsárggis biddjo nu ahte čuovvovaš stávval álgá ovttain konsonánttain:

*gán-dá
gánd-dat
sát-ni
alb-mi
čieh-ká-dit*

Mo sáhtta bargat:

- Čohkket sániid iešguđet stávvalloguiguin. Henget daid ceahkki-latnjii.
- Oahpahit oahppiide ahte juohke stávvalis galgá leat okta vokála dahje vuosttaš stávvalis diftonga, mas leat guokte vokála. Čájjet čálidettiin sáni mas sázastat vokála vuollái dahje vokálaid merket čuoggáin, ja nu gávdnat galle vokála sánis lea. Dasto doaškut sániid stávvaliid mielde vai gávdná galle stávvala sánis leat.
- Doaškut váttis sániid ovtta oahppiiguin ovdal go sániid čállet. Dalle lea álkit jurddašallat mo sátni čállo.
- Čállit sáni muhtun koarttažii. Čuohppat sáni stávvaliidda ja diktit oahppiid geahčadit sátneosiid ja čállit stávvaliid ovttaid mielde hávális dassážii go leat sáni čállán. Váldde dasto ovtta stávvala eret, vai šaddet bajil muitit mo dan galgá čállit. Loah-

pas galget olles sáni čállit geahčakeahtta koarttažiidda. Okta vuohki mo oahppi sáhtta veahkehit, lea juohke bustáva nammii merket čuoggá koarttaža duogábeallái ja dasto diktit oahppi geahččat dan stávvalkoarttaža duogábeali, maid eret lea váldán, ná:

1	e	le	fán	ta
2	e	..	fán	ta
3	.	..	fán	ta
4	.	..	...	ta
5	.	..	...	..

- Ráhkadit bardinmuitašusa fuomášuhttit oahppiid buot osiid main guhkes dahje váttes sánit leat ráhkaduvvon. Dát lea maid ávkkálaš doaibmabidju vai oahppit eai sátnegehčosiiguin šlurve go lohket ja čállet. Juoge muhtun cealkaga stávvaliidda, ná:

¹¹ Teaksta oassi lea váldon Sámegiel álgo-oahpahus II-oasi árvvoštallan (dekoden s. 22–27), Sámediggi 2004

- 1 nieid da žat
- 2 ái go
- 3 bieb mat
- 4 čáh ce lot tá žiid
- 5 jáv re gát tis

Čuohpa buot osiid ja sirre daid golmma látnii, okta látna mas leat sátneálggut, okta látna mas leat gaskastávvalat, ja okta

látna mas leat sátneloahpat. Bihtážiid bidjá nu ahte buot bihtážit leat oidnosis. Dasto galget oahppit bardit oktii bihtážiid cealkkan dahje teakstaoassin. Oahppit sáhttet oaidnit teavstta/cealkaga barddedettiin.

- Seamma málle mielde go bajá-bealde sáhttet oahppit párra-barggus čuohpadit cealkaga dahje mitalusaža sániid stávvaliidda ja diktit eará joavkku bardit stávvaliid rivttes cealkkan dahje mitalussan.

Morfemat

Morfologijja lea oahppa mo sániid sáhtta hukset ja ráhkadit. Morfologijja lea vuosttažettiin sátnesojaheapmi ja sátneráhkadus. Sámegealas, mas leat ollu sojahangehčosat ja suorgásat, leat ollu vejolašvuodát ođđa sániid ráhkadit go lonohallá morfemaid. Leat njuolggadusat mo ođđa sániid ráhkadit, ja mo morfemat ráhkadit iešguđetlágán sátnehámiid.

Morfemat leat sániid unnimus oai-vilguoddi oasit. Lea dárbblaš ja ávkkálaš, sihke lohkamii ja čállimii, oahppat identifiseret stuorát ja oai-vilguoddi sátneosiid ja daid geavahit ávkin ja veahkin go sániid lohká.

Lea dehálaš oahppiide oahpahit sátnehuksema ja maiddái fuomášuhttit ohppiid mo sánit sodjet vai ohppet hálldašit sániid riehta geavahit njálm-málaččat ja čálalaččat.

Fonema ja jietnadaga lassin lea maiddái morfema guovddážis ovdánahttit čállingela gelbbolašvuoda.

Morfema sáhtta leat sátni, mas lea dušše okta máttamorfema, dahje oai-vilguoddi oassi sánis. Oahppit fertejit áddet mo morfema váikkuha sániid huksehussii, ja mo rievdatahtta sániid ja cealkagiid sisdoalu ja hámi go lonuha morfemaid. Sámegealas sáhtta ovttaskas bustávva dássemolsašumis rievdadit sáni dahje cealkaga sisdoalu ja earáhuhttit oaivila. Ovdamearka: jus váldá eret n-bustáva *mánná*-sánis *mánná*, de šaddá *máná*.

- Sáhtta go *mánná* oaidnit? Sáhtta go *máná* oaidnit?
- Sáhtta go *mánná* borrat? Sáhtta go *máná* borrat?

Seamma morfema, mii geavahuvvo ollu sániin, sáhtta čalmmustahttit omd. gávdnat sániid, main álgu dahje loahppa lea seamma morfema (sisdoallu) dahje sojahanhámi mii álo lea dat seamma (giellaoahpalaš doaibma).

Sisdoallu	Giellaoahpalašdoaibma
-vuohta	(Moai) njuike- <i>jetne</i>
sáhkki-vuohta	(Moai) riide- <i>jetne</i>
ráhkes-vuohta	(Moai) mále- <i>jetne</i>
-meahtun	(Doai) čieru- <i>beahti</i>
olmmoš-meahtun	(Doai) njuiku- <i>beahti</i>
neahka-meahtun	(Doai) viehka- <i>beahti</i>
-keahtá	(Soai) muita- <i>leigga</i>
mávsse-keahtá	(Soai) njuikko- <i>deigga</i>
bargga-keahtá	(Soai) čiehká- <i>deigga</i>

Váikkuha positiivvalaččat sihke lohkanovdáneapmái, riehtačállimii ja sátneráju ovdáneapmái bargat morfologalaš didolašvuoda bargguiguin ja nie lohtet oahppiid morfologalaš didolašvuoda.

Máhttit johtilit dovdat sátnemáddaga, ovdamearkka dihtii sánis bussá, sániin bussáčivga, bussážan, váibmobussá, bussáš, busságirji, lea ávkkálaš álkidit lohkanohpahusa. Seamma lea maid dovdat sátnemáddagiid ja sátneghečosiid go sániid sojaha, leaš dal adjektiiva, substantiiva dahje vearba.

Oahppit fertejit oahppat ahte sánit eai ovttó čállo nugo fonologalaččat gullojit dahje mo dat daddjojuvvojit, jus galget hálldašit ortográfalaš čállima mii lea čállima bajimuš muddu. Oahppit fertejit maiddái máhttit čállit sániid mat eai čállo nu mo gullojit (irregulára sánit). 3. ja 4. cehkiid oahppit, geat aiddo leat joavdan ortográfalaš čállindássái ja oahppit geat eai leat fágalaččat nannosat, čuvvot dájvja njuolggadusaid liiggás dahje eai čuovo čállinnjuolggadusaid, dárbbášit ollu hárjehallat čállit sániid riehta ja dárbbášit erenoamážit čuovvoleami ja bagadallama.

Mo sáhtá bargat:

- Geavat spealuid dahje sátnekoartaid goallossániiguin.
- Ráhkát tabeallaid sániid sojahanminstariiguin. Sáhtát álgit sániiguin main ii leat dássemolsašupmi, ja dasto bargat sániiguin main lea dássemolsašupmi.
- Bargga sátnebearrašiiguin. Vuolggasadjji lea sátnemáttá ja ráhkát nu ollu sániid go vejolaš sátneruohttasiin, goallossániin dahje ovdastávvaliin dahje gehčosiin. Ovdamearkka dihtii sátni njuikut: njuiket, njuikestit, njuikensabehat, njuikehat, njuikenbivttas, njuikensuodjegahpir, njuikengápmagat, njuikenmeašttir, njuikegoahtit, njuikeštišgoahtit, njuikedettiin, njuikunjoavku, njuikunbáddi, njuikkodit, njuikkodettiin, njuikkodišgoahtit. Berre čohkket diekkáraš sátnebearrašiid ja dutkat main sániin sáhtá ráhkadit eanemus sátneariašuvnmaid.
- Čále koarttaid mánggalágán substantiivvaiguin ovttaidlogus ja mánggaidlogus, kásusiid mielde. Juoge ovdamearkka dihtii 10 koartta juohke oahppái, sorjavaš oahppi máhtus. Jeara man ollu koarttaid leat ožžon, mat muitalit ahte lea eanet go ovttá áđas/

- substantiivvas sáhka. Sáhtta áiggi váldit. Gii johtilepmosit sirre riekta? Galle nagodit sirret ovtta minuh-tas? Sirre sániid gehčosiid vuodul?
- Ráhkát tabealla sátnegehčosiiguin.

- Goallossániin bargat ja sániin gáv-dnat ruohttas, ja ráhkadit guovt-tekolonnatabealla.
- Ohcetet bláđiin dahje aviissain sániid, main leat mearriduvvon gehčosat, dahje ohcetet dihto ruoh-tasmorfemaid sániid siste.

Riektačállin

Lea dehálaš oahpahit oahppiide riektačállinteknihkaid ovddidit sin sátnegebbolašvuoda ja dasto ges lohkanáddejumi. Seammás lea maid dehálaš oahppiiguin ovtta guorahallat mo sánit leat huksejuvvon dahje čállon ja mo rivdet go sátni sojahuvvo. Lea maid vuogas guorahallat álkes sojahanminstariid ovtta oahppiiguin. Ohppiid riektačállingelbbolašvuoda ovddideapmi gáibida didolašvuodaovddideami ja ollu hárhjhallama.

Sámegiela leat oalle ollu sánit, mat hástalit oahppiid riektačállingelbbolašvuoda ovdáneami. Eanaš oahppit dán dásis eai hálldaš gullat goas sániin lea ovdamearkka dihtii ear-kal- dahje duppalkonsonánta, nugo sániin *várri* – *vári* dahje dássemolsašumit *áhkkku* – *áhku*, *lávka* – *lávkkat* ja *bárdni* – *bártnit*, ja sániin main buot jietnadagat eai gullo, nugo geaidnu. Nubbi hástalus leat diftongasánit, maiguin nuorttabeale mánát rahčēt go buot diftongasánit eai jietnaduvvo girjegiela mielde. Eará hástalus lea maid guhkes ja oanehis a, maid nuorttabealde lea váttis muhtun oktavuodain earuhit go muhtun sániin ii gula lea go sánis guhkes vai oanehis a, nugo dálle mas ii gullo čielgasit á /æ/ jietnadat, ja oarjjabealde gal bálljo eai gula erohusa, muhto ferte leat didolaš gos njálmmis/čoddagis dát guokte jietnadaga leat go sáni dadjá, vai máhtta sániid riekta čállit.

Dehálaš eaktu šaddat čeahpes čállin lea ahte oahppi lea háhkan čállima geađgejuolggi, automáhtalaš ortografijja ja cealkkahábmema, ja maiddái ovddidan rikkis sátneráju.

Lea hui dehálaš ahte oahpaheaddji beaivválaččat bargá ovddidit oahppiid sátneráju ja sátnemáhtu njulggga ja systemáhtalaš oahpahusa bokte go lohkan-teavsttaiguin ja oahppiid čállon teavsttaiguin bargá. Oahpaheaddji ferte čájehit ja oahpahit čállinnjuolgadusaid, nugo mo sánit suorggiduvvojit, oktiibiddjojit, sojahuvvojit ja mat dássemolsašumit sámegiela leat.

Oahppiide ii leat doarvái sániid lohkat ja ná oahppat mo sánit stávejuvvojit. Eanaš oahppit dárbbasit riektačállinoahpahusa, mii model- lere oahppiide čállinnjuolggadusaid, seammás go oahppit ieža besset árjja- laččat dutkat mo sánit rivdet go sojahuvvojit.

Riektačállinoahpahusa prinsihpat:

- Čállit teavstta mielde:** Jus oahppit fertejit sániid čállit giedain, eaige dihtoriin, de besset áicat ja mearkkašit mo sániid stávejit.
- Muitogovva vuolggasadjin:** Oahpaheaddji bagadallá oahppiid visualiseret muhtun sáni, mii árabuš lea ovdanbuktojuvvon. Dasto galget oahppit, visualiserema vuodul, sáni dadjat bustávaid mielde ja dasto sáni čállit.
- Dalán ruovttoluottadiehtu:** Jus oahppit ožžot dakkavide stávenbarggu maŋŋá oaidnit mo sáni galgá riekta stávet, de buorrána stávennáka eanet go ahte ruovttoluottadiehtu boahká maŋŋá.
- Árjjalaš ruovttoluottadiehtu:** Oahppit galget oahppat stávet geahčadettiin juohke bustáva

sánis, ovttá bustáva ain hávális. Sii galget maid beassat lohkat bustá-
vaid mat čájehuvvojit.

Mo sáhtttá bargat:

1 **Loga – Govčča – Čále (LGČ)** lea vuohki maid riehtačállinbarggus sáhtttá geavahit. Dán láhkái galgá oahppi vuos lohkat sáni, dasto galgá gokčat dan ja de čállit dan. Loahpas oahppi dárkkista lea go sátne riehta čállon.

2 **LGČ ja ovttasbargat oahppan-
albmáin:** Oahppit sáhttet guok-
tásiid-guoktásiid čállit diktáhtaid
iskat máhttiba go sániid čállit. Dát
bargovuohki sáhtttá ohppiid fuo-
mášuhttit mo sánit čállojit riehta.

3 Hárjehallansánit:

- Juohke oahppi oažžu sátnelisttu mii gullá riehtačállinfáddái ja mas leat fáttá hárjehallansánit. Sániid galgá ovttas oahppiiguin koarralohkat. Dasto galgá oahpaheaddji johtilit lohkat ovttas sahtedohko sáni boastut juohke linnjás. Oahppit galget sázastit dan sáni vuollái maid oahpaheaddji lohka boastut. Manjá go buot linnjái lea lohkan, de muitala oahpaheaddji maid sániid lea boastut lohkan. Loahpas oahppit riekkistit sániid mat leat leamaš hárjehallansánit.
- Hárjehallat automatiseret hárjehallansániid. Juohke oahppi oažžu sátnelisttu mas leat riehtačállinfáddái sánit ja sánit mat leat fáttá hárjehallansánit. Oahpaheaddji ja oahppit koarralohkat sátnelisttu. Dasto galget oahppit lohkat sátnelisttu nu guhkás go ollejit minuhtas. Jus gerget buot sániid lohkat, de lohka gohtet sátnelisttu fas ođđasit. Go minuhta lea gollan, de oahpaheaddji gohčču bisá-
nit, ja oahppit merkejit guhkás leat ollen lohkat. Gearddut loh-
kandoaimma: Ollejit go guhk-

kelii go vuosttaš háve? Loahpas oahppit riekkistit riehtačállin-
fáttá hárjehallansániid.

- Juohke oahppi oažžu sátnelisttu mii gullá riehtačállinfáddái ja mas leat fáttá hárjehallansánit. Sániid galgá oahpaheaddji ovttas oahppiiguin koarralohkat. Oahppit barget dasto guvtteshoavkkuin. «A-oahppi» lohka juohke linnjás muhtun sáni ja «Á-oahppi» galgá nu johtilit go nagoda gávdat sáni ja sázastit vuollái. Go «Á-oahppi» lea vuolláisázastan sáni, de «A-oahppi» lohka bohte linnjás sáni. Oahppi guovttos bargaba ná minuhta ja de lonohalaba rollaid. Galle linnjá olliiga lohkat? Loahpas oahppit riekkistit fáttá hárjehallansániid.
- Dás galget oahppit automatiseret fáttá hárjehallansániid. Juohke oahppi oažžu sátnelisttu mii gullá riehtačállinfáddái ja mas leat fáttá hárjehallansá-
nit. Sániid galgá oahpaheaddji ovttas oahppiiguin koarralohkat. Oahppit barget guvtteshoavkkuin ja lohka vurrola-
gaid juohke nuppi sáni minuhta. Jus oktage hoavku geargá ovdal áiggi, de lohka gohtá fas ođđasit álggu rájes. Man galle linnjá ollejedje ohppi-
hoavkut lohkat? Dán doaimma galgá gearduhit. Man guhkás dál ollejedje oahppit? Loahpas oahppit riekkistit iežaset loh-
kanárkkas fáttá hárjehallansá-
niid.

4 **Čállinstafeahtta:** Oahppit bar-
get golmmeš/-videšhoavkkuin, ja oahpaheaddji mihtida áiggi. Sig-
nála vuodul čállá hoavku nubbi oahppi nu ollu sániid go nagoda 40 sekunddas. Dasto oahpaheaddji gohčču lonuhit, ja nubbi oahppi ges čálligohtá 40 sekunda jna. Loahpas hoavku lohka man ollu iešgudetlágán sániid leat čállán ja

de dárkkistit maid sániid leat riehta čállán. Joavku mas leat eanemus rivttes čállon sáni, lea vuoitán.

- 5 **Sátnebingo:** Oahppit ožžot bingománngenárkka. Vulobealde linnjáide čállet oahppit 15 sáni. 15 sánis válljejit oahppit 9 sáni, maid čállet ruvttáide. Oahpaheaddji lohka sániid. Oahppit russejit, jus ležžet su ruvttáin, ja čurvejit «Bingo!» go leat golbma sáni russejuvvon manjalagaid: láskut, ceaggut dahje vitnjut. Oahppit čállet cealkagiid sániide mat leat bingoárkkas.

6 **Gilvu riehtačállinfáttáin:**

- Oahppiid juohkit njelješ/-videš-joavkkuide. Signála vuodul galget oahppi omd. čállit nu ollu č-sániid go vejolaš árkii. Manjá oahppiidjoavkkut lonuhit árkkaid ja divvot nuppi joavkku vástádusaid. Oahppit ožžot ovttá čuoggá juohke rivttes sánis maid leat gávdnan. Joavku mas leat eanemus čuoggát, lea vuoitán.
- 4–5 oahppi barget ovttas ja ráhkadit skovi mas leat 6 × 4 ruvttá. Sii galget vuosttaš ráidui čállit vuosttaš vuorus, nuppi ráidui nuppi vuorus, goalmmát ráidui goalmmát vuorus, njeallját ráidui njeallját vuorus. Signála vuodul oahpaheaddji čállá njeallje sahtedohko bustáva, omd. B, R, S, L. Juohke joavku galgá johtilepmosit čállit ovttá sáni juohke bustávvi, main leat duppalkonsonánttat, omd. báddi, riššu, silli, luossa. Joavku mii johtilepmosit deavdá ráiddu, lea vuoitán. Seamma láhkai galgá joatkit daiguin eará ráidduiguin. Joavku mas leat eanemus čuoggát, vuoitá. Dán gilvus sáhtta maidái áiggi váldit. Joavku mii nagoda minuhtas ráiddu deavdit, fidne ovttá čuoggá.

Mo sáhtta guovddáškonsonánttaiguin bargat:

- 1 Oahppit juhkkjuvvojit guovtti jovkui dahje leat uhcit joavkkuin dahje juohkehaš lea okto, mo ain goas heive.

Oahpaheaddji dadjá, ahte galget gilvohallat veahá. Son čállá távvalii omd. *rg* (dego bargu-sánis) ja čállá *bargu*-sáni távvalii. Oahppit galget hutkat sániid, main leat seamma guovddáškonsonánttat (dán ovdamearkkas gievrras dásis) go bargu-sánis.

De oahppi(joavkkut) evttohit vurrolagaid sániid, maid oahpaheaddji čállá távvalii (danne vai šaddet riehta): bargi, burgá, borga, čorgat, bárgu jna.

Máhtte dadjáge «bárggáldat». De oahpaheaddji čállá sáni távvalii ná: bárggáldat. Sátni lohkkjuvvo ja galgá guovddáškonsonánttaid lohkat aiddo seammaláhkái go sániid bargu ja bárgu. Loahpas sierra kássii távvalii čállojuvvo bárggáldat-sátni.

Jus evttohuvvojit sojahanhámit main lea *rgg*, omd. «barggan», de dat čállojuvvo távvalii *bargan*-hámis ja maid lohkkjuvvo nu («bargan, mun lean bargan», muhto evttohus lei «barggan» dego «mun barggan»). Dáidde sániid, čielggasvuoda dihtii «mun barggan» oahpaheaddji čállá seamma kássii sániin bárggáldat.

Jus evttohuvvojit sáni, main ii leat *rg* iige *rgg*, de daid sadjái joavku oažžu evttohit odđa sáni.

- 2 Go váldá teakstahárjehusa, de álgomuttus galget leat dakkár konsonántaguovddášat, maid sáhtta gullama ja gielladovddu vuodul árvvoštallat.

Oahpaheaddji jodiha dänge hárjehusa. Luohkká omd. guovtti joavkkus, mat vurrolagaid evttohit sániid. Čuoggát: rivttes sátni 1,

jus nubbi joavku ferte veahkehit gávdnat sáni, de datges fidne das čuoggá.

Távvalis teaksta (oahpahead-dji čállá teavstta dađis, cealkaga hávil, dahje goittot gárvves teavstas čájeha ovtta cealkaga hávil, omd.:

Báktin skirvalii vuos ____vrr__ ala ja de ____ndd__ guokta bartta lusa.

Sii eai ____dj__nan das ____hk__, dasgo Rásmos lei oatnelanbot-tas ____nj__stan ____vss__ lohkkii ja ____dj__lan ____vd__ga lás-sabeallása duohkáii.

Nu sii attihedje Hanjá ____g__ guvlui ja ____dj__ bajás dassái go ____rgg__hedje ____rr__ Bikkágorsaráigge.

Sii vuhtte sabet ____tt__ man-nan iežaset ____vdd__ beali ja sávve ahte ____vss__šedje Efra ____vd__ Reatkavuomi.

Go sii ____rgn__jedje Beahce ____id__,

de Efra sabet ____dd__ ____rgg__hii Skilčejoga guvlui,

eret ____idd__. Báktin bissehii mohtor ____lkk__.

(Kirsti Paltto: *Ája* s. 85).

Boasttu evttohusain, jus omd. evttoha «sii vuhtte sabetluodda», de sáhtta njulget «Maid sii vuhtte? --- Sa-bet-luo...» (vuordá loahpa oahppiin ja ieš vel dadjá «sii vuhtte sabetluotta»). Jus ná veahkeha, de lea diedusge liikká rivttes vástáduš, go galgá diehtit, mii sániid dasa boahtá.

Oahpaheaddji veahkeha maŋŋá go goabbáge joavku lea buktán boasttu evttohusa. Sáhtta:

- 1 evttohit «skirvalii vuos **fievrru** ala»,
- 2 lasihit sátneloahpa, eará liiggá-nit jus kásus das boahtá čielgasit ovdan dahje jus lea mángggaid-logu sátni, omd.»gorgnejedje Beahce ____idái». Buoremus lea vuot geažidit jietnademiin: «Beah-cesiidii», «Beahceráidui», «Beahce-báidái», «Beahceáidái».
- 3 jus ii leat vejolaš veahkehit vugii-guin 1–2, de muitala I. bustáva, dahje mo heive.

Sáhtta čuoggáid sajis hállat páhpegoijámearkkain. Oahppit háliidedje diehtit, mat dat leat, muhto muitalin álo, ahte galle páhpegoijámearkka goabbáge joavku oaččui. In muitte, leigo nu, ahte dasto loahpas adden sidjiide juogalágán bálkkašumi, omd. go goabbá nu joavku lei olahan buot spealuin oktiibuot 100 dahje 500 páhpegoijámearkka.

Čiekŋodanoahppan

NÁČ:s 2015:8 *Boahtteáiggi skuvla* lea čiekŋodanoahppan-doaba deattuhuvvon:»Oahppat juoga vuđolaččat ja buriin áddejumiin eaktuda árijalaš oassálastima iežas oahppanproseassain, oahppanstrategiijaid geavaheamis ja náka árvvoštallat iežas hálldašeami ja ovdáneami.»

Oahppit fertjit árijalaččat oassálastit oahpahusas, jus čiekŋudan-oahppama galgá olahit. Muhtun bargovuohki mii dan ovddidivččii, lea oahppanságastallan. Oahppanságastallamis besset oahppit aktiveret iežaset ovdamáhtu ja reflekteret iežaset oahppansávaldagaid. Oahppit sáhttet jurddašit moaddelot sekundda

dahje jurddačállit moadde minuhta. Jurddašančállin lea persovnnalaš, iige dan galgga divvut. Maŋŋá oktagaslaš jurddašallama/jurddašančállima sáhttet oahppit ságastallat oahppanolbmáin ja mearkkašit dahje vuhtiiváldit nuppi oaivila.

Doaba oahppanalmmái-doaba geavahuvvo oahppogirjjiin. Oahpaheaddji berre oahppanolbmážiid mearridit ja lea dehálaš daid molsut mángii jagis. Berre bidjat oktii oahppiid geat dievasmahttet guhtet guoimmiset. Oahppanalbmáid geavaheapmi ovddida oahppiid vejolašvuoda leat árijalaččat iežaset oahppanproseassas.

Árvvoštallan

Oahppanovddidanárvvoštallan

Buot árvvoštallan mii čađahuvvo oahpahusa áigge, lea oahppanovddidanárvvoštallan ja galgá ovddidit oahppama. Árvvoštallan galgá leat oahppanproseassa reaidun, galgá leat heivehuvvon oahpahusa vuoddu ja nannet oahppiid fágalaš gelbbolašvuoda.

Árvvoštallan berre vástidit golbma dehálaš gažaldaga:

- Maid gelbbolašvuodamihttomeriid galggan olahit?
- Gos lean mun mihttomeriid ektui?
- Mo dohko beasan?

Njeallje prinsihpa

Leat njeallje árvvoštallanprinsihpa mat leat oahppama guovddášis. Oahpahusdirektoráhtta cealká: Oahppiid ja oahpahalliid oahppaneavttuid sáhtta nannet, jus sii

- 1 áddejit maid oahppat galget, ja mii sis vurdojuvvo

Oahppit ohppet buoremusat go dihtet ja áddejit maid galget oahppat ja mii sis vurdojuvvo. Oahppit berrejit diehtit manne lea dehálaš bargat lohkama ovdánahttimiin.

- 2 ožžot ruovttoluottadieđu mii muitala bargguid dahje olahusa/prestašuvnna dási

Dutkan čájeha ahte ruovttoluottadieđut ja bagadallan mo bargat ja mo iežaset gelbbolašvuoda sáhttet ovddidit, lea dehálaš oahppái vai diehtá mo buoremusat sáhttet oahppat.

- 3 ožžot rávvaga mo sáhttet buoret bargat.

Dutkan čájeha ahte ruovttoluottadieđut leat dehálaččat oahppi oahppamii, ja lea dehálaš ahte oahpaheaddji lea didolaš maid ruovttoluottadieđuid addá juohke oahppái ja goas addá.

- 4 oassálastet iežaset oahppamis, ee. árvvoštallat iežaset bargguid ja ovdáneami.

Oahppit fertejit oahpahallat árvvoštallat iežaset bargguid ja iežaset oahppama oahpaheaddji rávvagiid vuodul. Go oahppit besset mielde árvvoštallet iežaset fágalaš ovdáneami, de sii šaddet didolaččat oahppamii ja fágalaš ovdáneapmái.

udir.no (Forskrift til opplæringen, Utdanningsdirektoratet, 2009)

Oahppanulbmil

Vai oahppit sáhttet leat árijjalaččat iežaset oahppamis, de fertejit diehtit maid sii galget oahppat, ja árvvoštallankriteriat fertejit leat konkrehtat. Oahpponeavvus leat oahppanulbmilat juohke kapihttalii, ja oahpahead-

dji berre álggahit ja loahpahit tiimma oahppanulbmiliiguin. Oahppanulbmiliid sáhtta geavahit tiimma álggus ja čoahkkáigeassit oahpahusbottu. Ulbmiljuksama sáhtta čađahit olles joavkkus.

Árvvoštallan ii leat šat dušše árvosá-
nit ja loahppaárvvoštallan, muhto lea
oassin oahpaheddjiid oahpahusas.
Árvvoštallan lea oahpahusa reaidu
mii galgá leat vuodđun heivehit oah-
pahusa. Oahpahusas galget leat
čielga mihtut maid vuodul oahppiid
galgá árvvoštallat.

Buot árvvoštallan galgá leat árv-
voštallan oahppama várás, mas
oahppanovddidanárvvoštallan lea
guovddášis joksat oahppoplána gelb-
bolašvuoda mihttomeriid. Oahppa-
novddidanárvvoštallama ulbmil lea
ovddidit oahppiid viidáset oahppama
ja ovdáneami, ja galgá mitalit oahp-
piide maid sii sáhttet barget buoridit
iežaset fágalaččat.

Metakognišuvdna – diđolašvuoha iežas oahppama birra

Oahppit berrejit:

- beaivválaččat bargat strategii-
jaiguin, mat galget veahkehit jus
oahppit eai ádde dahje darvánit
- beaivválaččat reflekteret iežaset
áddejumi ja oahppama
- jámma ságastallat das mo diđolaž-
žan šaddat gažaldagaid buvttadit
dego:
 - Maid lean oahppan?
 - Lean go oahppan maid galg-
gan?
 - Mo lean bargan?
 - Sáhtášin go oahppat eanet jus
eara láhkái barggašin?
 - Maid lea vuogas bargat vai
áddešin?

Árvvoštallanvuogit

Oahppi ieš árvvoštallá iežas barggu čálalaččat

Oahpaheaddjiárvvoštallan
fágateakstačálus

Oahppi namma:		
Árvvoštallančuoggát	Árvvoštallan	Kommentárat
Layout/hápmi ja struktuvra		
Teaksta/govvača- nus		
Sisdoallu		
Váikkuhangas- kaoamit		
Ollislaš govva		
Bargoárja		
Árvvoštalli:		

Guokte nástti ja okta sávaldat

Geasa: _____

Geas: _____

Okta ášši mii lea hui buorre

Okta ášši vel mii lea hui buorre

Okta ášši maid livččet sáhttán buoret bargat

Čállinplánejeaddji

Lohkanguovddáš Stavangeris lea buvttadan lohkanplánejeaddji mo sáhttá ruovttogežiid plánet. Lohkanplánejeaddji čájeha ulbmila, sisdoalu, bargovugiid ja árvvoštallama ollislaš oktavuoda. Plánejeaddji guovdilaštá mo sáhttá jurddašit ceahkkilanja teakstalohkama birra, mas lohkanulbmil lea guovddášis ja mo oahpahusa sáhttá plánet ovdal lohka, logadettiin ja manjá lohka. Dán jurddašeami sáhttá čállimis maid geavahit.

Čállinplánejeaddji sáhttá veahkehit oahpaheaddji jurddašit čállindilálašvuoda birra, ja dan mielde ráhkkanit čállinoahpahussii mas ulbmil, šánjer

ja teakstamálla stivrejit man bildda hukse ovdal čállima ja čálidettiin, mielddus nr. 31. Juohke rámma čoavdasánit leat elemeanttat maid berre jurddašit plánedettiin, ovdamearkka dihtii: *Mo galgá hukset fáttá? Galget go oahppit ráhkadit árvvoštallankriterioid? Galget go oahppit oažžut ruovttoluottadieđuid čálidettiin? Jus galget, man láhkái?*

3. ja 4. cehkiid oahpaheaddjit sáhttet geavahit čállinplánejeaddji vuolgasadjin plánet ja čadahit fágateakstačállima fága iešvuodaiguin ja nu mo oahppoplánas formulerejuvvo, omd.»geavahit luondufágalaš doahpagiid, govvošiid ja symbolaid ulbmilii ja vuostáiváldái heivehuvvon».

Ulbmil	Maŋŋá čállima	Čálidettiin	Ovdal čállima
Mii lea čállin-ulbmil?	Mo galget oahppit čájeht iežaset gelbbolašvuoda/máhtu?	Maid ferte čálidettiin guovdilastit, vai oahppit besset buoremus láhkái čájeht gelbbolašvuodaset?	Maid ferte guovdilastit vai oahppit jukset ulbmila?
- Máhttolokten ulbmilhábmema vuodul - Čállinoahpahusteoriijaid vuodul - Fága čállinvuodđogálgaid vuodul	- Šáŋŋer - Teakstamálla - Almmuheapmi - Árvvoštallan - Oahpaheaddji árvvoštallan, ustitárvoštallan, oahppi iežas teavsttas ja čállinproseassa árvvoštallan	- Teakstaplánen - Plánenreaidut - Modelleren - Njálmmlaš čálalaš, makro-mikrodási ruovttoluottadiehtu - Čállinproseassa-reflekšuvnnat	- Čállinmovttidahttin - Ovdanbuktit čállinulbmila - Hukset fáttá (lohkat teavsttaid fáttá birra) ja háhkát čállinnávccaid - Čállinárvoštallan-kriteriaid ráhkadit - Modeallateaksta dekonstrukšuvdna - Komposišuvdna- ja giella-modelleren
Luonddufága čállima ja máhttoloktema ulbmilhábmema mielde	Luohkkálanjas plánša mas lea diehtujuohkinteksta	Ruovttoluottadiehtu čállinpárri mieloahppis ja oahpaheaddjis	- Huksen fáttá fágateakstalohkama bokte - Modeallateavstta hágget¹²

Anne Håland: *Skrivedidaktikk*

Árvvoštallan ii leat šat dušše árvosánnit ja loahppaárvoštallan, muhto lea oassin oahpaheddjiid oahpahusas. Árvvoštallan lea oahpahusa reaidu mii galgá leat oahpahusa heiveheami vuodđun. Oahpahusas galget leat čielga mihtut maid vuodul oahppiid galgá árvvoštallat.

Buot árvvoštallan galgá leat árvvoštallan oahppama várás, mas oahppanovddidanárvoštallan lea guovddášis vai juksat oahppoplána gelbbolašvuodamihttomeriid. Oahppanovddidanárvoštallama ulbmil lea ovddidit oahppiid viidáset oahppama ja ovdáneami, ja galgá muitalit oahppiide maid sii sáhttet buoridit iežaset fágalaččat.

¹² dekosntruere

Bádden

Ii oktage šatta buorre lohkkín lohkanberoštumi haga. Lohkanmovttii-deapmi bohciida gealdagassuorggis maid dál hálddaša ja maid nagodivččii juksat oahpaheaddji veaháš vehkiin. Ruovttoluottadieđut ja ovddosguvluidieđut leat áibbas dárbbášlaččat oahppiid ovdáneapmái. Sáhttá jámma diktít oahppiid báddet iežaset lohkama, dihtoriin dahje neahttadulbosiin. Oahppit guldalit báddema go árvvoštallat iežaset lohkama ja árvvoštallat iežaset lohkanovdáneami ovddeš báddemiid ektui.

Oahppanságastallan

Oahppanságastallan lea ságastallan guovtti–golmma oahppi gaskkas mas oahppit reflekterejit das maid leat lohkan. Oahppanságastallama sáhttá čadahit struktuvrralaččat, mas oahppit jotket golbma–njeallje dajahusa. Vuosttaš oahppi sáhttá ovdamearkka dihtii dadjat: «Mun lean oahppan ahte ...». Joavkku eará oahppit galget guldalit, eaige kommenteret dajahusa. Dasto joatká nubbi oahppi, gii muitala maid son lea oahppan, ja ná sii jotket. Dasto oahppit jotket boahte vuoru ođđa dajahusaiguin. Go buot dajahusat leat ovdanbukton, de loahpahuvvo ságastallan. Ságastallan galgá leat oanehaš ja beaktil, iige galgga bistit go guokte–golbma minuhta.

Dajahusevttohusat:

- *Mun lean oahppan ahte ...*
- *Mu mielas lei gelddolaš go ...*
- *Mun liikojin bures go ...*
- *Mun in ádden...*
- *Dát muittuha mu ...*
- *Lean ovttaoaivilis / In leat ovttaoaivilis ...*
- *Mu fáktágažaldat dutnje lea ...*
- *Mun imaštalan ...*

Oahppanságastallan ii dárbbáš leat strukturerejuvvon ságastallan, ovda-mearkka dihtii sáhttet oahppit ságastallat muhtun gažaldaga birra: «Goas lea ávkkálaš alfabehta máhttit?» «Manne lea dehálaš lohkat njuovžilit ja riehta?» Strukturerekeahces oahppanságastallamis eai leat njuolggadusat das gii ovddimuš galgá hálagoahtit, muhto lea ovdamunni ovdagihtii giedahallat joavkoságastallannjuolggadusaid. Maiddái strukturerekeahces oahppanságastallan berre leat oanehaš ja beaktil, iige bistit guhkit go vihtta minuhta.

Reflekšuvdnalogga

Reflekšuvdnalogga lea muhtunlágán logga, masa oahppit čállet moadde cealkaga, mat leat vuodđuduvvon oahpaheaddji gažaldagaide dahje álggahancealkagiidda das maid leat bargan, oahppan dahje lohkan. Gažaldagat dahje álggahancealkagat sáhttet leat: Mii lea fáktáteaksta? Reflekšuvdnalogga addá oahppiide vejolašvuoda iežaset sániiguin čállit mii sin mielas lei buorre, manne lei buorre ja ná reflekteret iežaset oahppanproseassa.

Jus oahppi mielas lea váttis čállit, de sáhttá báddet hállama.

Exitkoarta

Exitkoarta lea koarta dahje lihpu, mii geavahuvvo čoahkkáigeassit bargobottu. Lihppui čállet oahppit ovda-mearkka dihtii vástádusa muhtun gažaldahkii maid leat ožžon, cealkaga das maid leat oahppan, dahje mii lei váttis. Oahppi addá oahpaheaddjái lihpu go guodđá ceahkkilanja. Exitkoartta njálmmálaš molssaeaktu lea savkalit oahpaheaddjái vástádusa.

Dialogaspeallu

Oahppit sáhttet árvvoštallet iežaset ja iežaset oahppama dialogaspealu bokte. Oahppit juhkkovuojoit joavk-

kuide ja ožžot iešguđet čuoččuhusaid. Čuoččuhusat sáhttet leat muhtun fáttá fáktát dahje metakognitiivlaš čuoččuhusat, omd.: «Dát fáddá lei mu mielas váttis. Dát bargovuohki ii heiven munnje.»

Oahppit bidjet čuoččuhusaid bajil-čállagiid vuollái OVTTAOAIVILIS, BELOHAHKII OVTTAOAIVILIS, IN OVTTAOAIVILIS, ja ákkastallet iežaset válljemiid. Joavkku eará oahppit sáhttet vurrolagaid sirddašit čuoččuhusaid ja ákkastallat iežaset oainnu. Dát doaibmabidju heive smávva jovkkožiidda álgovuorus.

Johtalusčuovga, bealgi ja mojunjálbmi

Geavahit johtalusčuovgaivnniid, bealggi dahje njálmmi: Oahppit sáhttet iežaset árvvoštallat iešguđet láhkái. Okta vuohki lea geavahit ruoná, rukses ja fiskes ivnniid. Oahppit sáhttet čájehit ivdnekoarttaid bokte dahje LEGO-birccuiguin, mas bajimužžii áigeguovdilis ivnni. Oahppit sáhte árvvoštallat maid oahppanávdnasis leat ádden:

- ruoná ivdni – «buorre» – dán mun ádden
- fiskes ivdni – «muttát» – in leat áibbas sihkar, ferten eanet hárjehallat
- rukses ivdni – «in maidege» – in leat ádden.

Čuovvoleamis oahpaheaddji sáhtta jearrat: Máhtát go mitalit mii lei váttis, go fiskes birccu leat bajimužžii bidjan?

Molssaeavttut sáhttet leat ahte oahppit árvvoštallet iežaset belggiin: bajás, vulos, doarrás, dahje sárgut moddjás, duodalaš dahje bahás njálmmiid!

Guokte nástti ja okta sávaldat

Oahppit árvvoštallet iežaset go čállet guokte ášši, mat sin mielas ledje buorit (guokte nástti), ja ovtta ášši, maid sáhtta buoridit, dahje maid oahppi berre eanet hárjehallat (okta sávaldat) ulbmiliid oktavuodas.

«Guokte nástti ja okta sávaldat sáhtta maid geavahit ustitárvvoštallamis.»

(Slemmen, 2010)

Logga

Logga lea oanehis čálus fágalaš barguid ja ovdáneami birra. Oahppi ja oahpaheaddji šiehtadeaba man birra loggii čállá. Loggačállima ulbmil lea ee. fuomášuhttit oahppi iežas oahppama. Oahppanlogga lea persovnnalaš, iige dan galgga divvut seamma láhkai go eará čálalaš bargguid. Logga lea oahppi priváhta gulahallanvuohki oahpahedggiin.

Loggii sáhtta čállit maid lea oahppan ja mainna eanet ferte bargat. Muhtun oahppit dárbbasit čállinrámma loggačállimii. Dalle lea vuogas geavahit skovi dahje čállit «Guokte nástti ja okta sávaldat»-minstara vuodul: guokte ášši, mat sin mielas ledje buorit (guokte nástti), ja ovtta ášši, maid sáhtta buoridit, dahje maid berre eanet hárjehallat (okta sávaldat). Eará rámma mii maid heive loggačállimii, lea oahppan, bargan: oahppit čállet ovtta ášši maid leat oahppan, ovtta ášši maid leat bargan.

Máhppaárvvoštallan

Oahpaheaddji berre addit juohke oahppái máhpa masa čohkke teavstaid. Lea vuogas ja buorre čohkket skuvlajagi áigge muhtun oahppiid teakstabargguid. Oahppit sáhttet čohkket sullii guokte teavstta juohke kapihttalis. Nu oahppiid teakstamáhpas leat iešguđetlágan teakstamáhpas.

let, maid oahppit leat ieža čállán. Oahppit sáhttet ieža válljet čállošiid, maid máhppii háliidit vurket. Dát lea vuogas iešárvoštallanvuohki. Barguid galgá muitit beaivádit. Máhppa sáhttá leat vanhenságastallamiid vuolggasadji, ja miehtá skuvlajagi barggut čájehit oahpaheaddjái oahppiid fágalaš ahtanuššama ja ovdáneami, ja main áššiin/surggiin oahppi

ii ovdán nu mo oahpaheaddji háliida. Máhppa sáhttá leat oahpahusplánema vuoddu, ja oahpaheaddji sáhttá geavahit ávdnasiid oahppiin árvoštallat:

- teavstta guhkkodaga
- giehtačállima
- gielalaš beliid hálddašeami
- šáŋŋeráddejumi

Gáldut

- Bråten, I. 2007. *Leseforståelse. Lesing i kunnskapssamfunnet. Teori og praksis*. Cappelen Akademiske Forlag, Oslo
- Dysthe, O.; Hertzberg, F.; Hoel, T.L. 2010. *Skrive for å lære*
- Engen, L.; Helgevold, L. 2017: *Leseloseboka*. Cappelen Damm Akademisk, Oslo
- Fagbok i bruk. 2006. Lesesenteret <http://lesesenteret.uis.no/boeker-hefter-og-materiell/boeker-og-hefter/fagbok-i-bruk-article80048-12686.html>
- Høyen, T.; Lundberg, I. 1997. *Dysleksi. Fra teori til praksis*. Ad Notam Gyldendal, Oslo
- Iversen, H.; Otnes, H. 2016. *Å lære å skrive*. Universitetsforlaget
- Klinkenberg, J.E. 2005. *Å bedre barns leseflyt. 27 varianter av repetert lesing*. Aschehoug
- Kringstad, Trude; Kvithyld, Trygve. 2013. *Fem gode prisipper for god skriveopplæring. Bedre skole nr. 2*
- Kunnskapsdepartementet. 2015–2016. *Fag – Fordypning – Forståelse – En fornyelse av Kunnskapsløftet (St. meld. 28 (2015–2016))*. Kunnskapsdepartementet, Oslo
- Kverndokken, K. 2012. *101 måter å lese leseleksa på. Om lesing, lesebestillinger og tekstvalg*. Fagbokforlaget, Bergen
- Lesing er 2008. Lesesenteret <http://lesesenteret.uis.no/boeker-hefter-og-materiell/boeker-og-hefter/lesing-er-article80065-12686.html>
- Roe, A. 2014. *Lesedidaktikk, etter den første leseopplæringen*. Universitetsforlaget, Oslo
- Sámediggi. 2004. *Sámegiell álgoohpahus II-oassi*
- Sámi oahppoplána <https://www.udir.no/kl06/SFSI-04/Hele/Hovedomraader>
- Slemmen, T. 2012. *Vurdering for læring i klasserommet*. Gyldendal Akademisk, Oslo
- Steen-Paulsen, Mari; Wegge, Kathrine: *Veiledet lesing – Metodehefte med dvd*. 2008. Cappelen Damm A/S

Kopiijaoriginálat

Ráhkadit gažaldagaid tekstii maid lohkat

Go galggat oahppat lohkat, de lea vuogas gažaldagaid ráhkadit tekstii. Ráhkadit gažaldagaid veahkeha buorebut áddet teavstta maid leat lohkan.

Go galggat ráhkadit gažaldagaid, de lea vuogas dáid gažaldatsániid geavahit:

- Mii/mat?
- Maid?
- Mo?
- Gudet?
- Gii/geat?
- Gos?
- Manne?

Goas: manjá go leat lohkan dahje logadettiin.

Mo: gažaldagaid ráhkadit.

Gii fidne guoli?

Guollebivddus

Piera ja Guivi leaba guollebivddus.

Fáhkka Piera dohppeha guoli ja son gaiku guoli fatnasii. Luossa dat lea vuokkas.

Maid Piera bargá guliin?

Piera bálkesta luosa fas merrii.
– Manne nie barggat? jearrá Guivi.

– Mus in suite nie divrras guoli borrat, vástida Piera.

Manne Guivi luoitá guoli?

Veahá manjelaš Guivi ges dohppeha guoli. Sus lea sándat vuokkas.

Son maid luoitá guoli merrii.

– Manne nie barggat? jearrá Piera.

– Mun in fuola guoli maid earát leat dulbmon, vástida Guivi.

Dál galggat ieš ges geahččalit geavahit *Gažaldaga tekstii ráhkadit-lohkanstrategiija*.

I

Čále ovttá gažaldaga ja vástádusa juohke teakstaossái.

Golbma spiinni

Máinnas golbma spiinni birra lea hui dovddus máinnas. Dan lea álki oahppat. Danne mánát liikojit máidnasii.

Ovdamearka:

Gažaldat: *Manne mánát liikojit máidnasii?*

Vástádus: _____

Máinnas lea golbma uhca spiinnáža birra mat šadde máilbmái vuolgat go eadni ii suitán daid biebmat. Juohke spiinnáš huksii alcces stobu.

Gažaldat: _____

Vástádus: _____

Gumpe bahkkii beassat sisa. Sus lei issoras nealgi. Go ii beassan sisa, de gumpe bosádii stobuid gopmut. Spiinnáš guovttos ruohtaiga báhtui.

Gažaldat: _____

Vástádus: _____

Muhto goalmmat spiinnáš diđii ráđi. Dat huksii tiilastobu, man gumpe ii nagodan bosádit gopmut. Gumpe iskkai bohcceráiggi sisa, muhto gahčai ruitui, mii duolddai uvnna alde. Ja nu jámii. Spiinnážat besse eallit ráfis.

Gažaldat: _____

Vástádus: _____

Máidnasis leat mánga máinnasdovdomearkka. Máidnasis leat golbma spiinni. Leat eallit mat hállet, ja buorre vuoitá bahá badjel. Dáhpáhus dáhpáhuvvá golbmii, go dat golbma spiinni huksejit golbma stobu ja deaivvadit gumppiin golbmii.

Gažaldat: _____

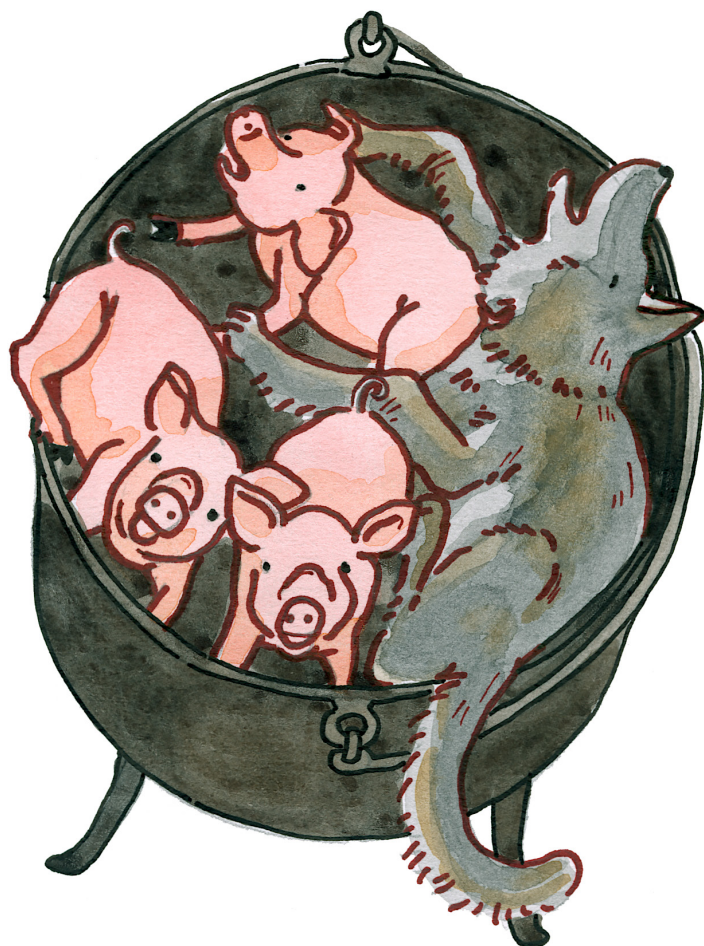
Vástádus: _____

Dihtet go ahte *Golbma uhca spiinnáža* gávdno mángga gillii?
Eanjalasgillii lea *Three pigs*.

Gažaldat: _____

Vástádus: _____

Buohtastahte iežat gažaldagaid eará ohppiid gažaldagaiguin. Leat go dudnos seammalágán gažaldagat? _____

Ráhkadit gažaldagaid tekstii maid lohkat

- Loga teakstaosiid ovttaid mielde
- Jurddaš man birra leat lohkan
- Ráhkadit gažaldaga dasa maid leat lohkan

Geahččal *Ráhkadit gažaldagaid tekstii-lohkanstrategiija* *Guokte amas eallimitalussii.*

Lei muhtumin unna sáhpánaš mii okto lei fitnan máilmmi dutkamin. Go bodii fas eatnis lusa, de mitalii maid vásihan lei. «Mun bohten hirbmat stuorra láhtui. Doppe oidnen issoras ealli. Oaivvis lei stuora dollarukses hárji, ja julggiin ledje hirbmat stuorra gaccat. Dat rámskkui soajáiguin dego livččii buohkaid áigon goddit. Dasto rabai njálmmi ja biškkui nu fasttit, ahte ballájin. Muhto doppe lei maid eará ealli. Dat lei siivos ealli. Das ledje guokte čáppa čalmmi ja čáppa, litna guolggat. Dat jodii jaskadit unna juolggážiiguin. Illá gullen dan. Dat čohkkedii ja njolodii julggiid. Mus šattai nu miella ruohtastit čáppa ealli lusa stoahkat dainna. Muhto ballájin ja ruohtastin báhtui, go nubbi ealli nu issorasat biškugodii.» «Galggat leat ilus», dajai boares sáhpán. «Diet ealli mas ballájit, ii bargga baháid. Muhto galggat váruhit dan eallis, masa liikojit nu bures. Dat lea min váralamos vašálaš.»

Gažaldat 1: _____

Vástádus: _____

Gažaldat 2: _____

Vástádus: _____

Gažaldat 3: _____

Vástádus: _____

Gažaldat 4: _____

Vástádus: _____

Buohtastahte iežat gažaldagaid eará oahppi gažaldagaiguin.

Mii gažaldagaid lei seammalágán?

Lei go nuppis gažaldat mii dus ii lean? Čále gažaldaga dása.

Gidde girjji ja geahččal bájuhit mitalusa iežat sániiguin.

Bájuhit go lea lohkan

Go leat teavstta lohkan, de lea vuogas bájuhit teavstta iežat sániiguin. Go don bájuhat iežat vuogi mielde, de áddet ja muittát buorebut maid leat lohkan.

Goas: maŋŋá go leat lohkan.

Mo: juohke teakstaosi sisdoalu bájuhit ovttain cealkagiin.

Pippi lei skuvlii álgán go háliidii juovlaluomu.

Oahpaheaddji háliidii iskat diehtá go Pippi man ollu čieža ja vihtta lea, dál go lei skuvlanieida.

Pippi gal oaivvildii ahte oahpaheaddji ieš galgá diehtit vástádusa.

Oahpaheaddji čilgii ahte ii sáhte nie vástidit go Pippi.

Pippi Guhkessuohkku lei skuvlii álgán, go háliidii juovlaluomu. Son muitalii oahpaheaddjai, ahte su namma lea Pippilotta Viktualia Rullgardina Chrysmynta Efraimnieida Guhkessuohkku, muhto ahte su gohčodedje Pippin.

– Na, na, dajai oahpaheaddji, – gal mii gohčodat du Pippin, mii maid. Muhto dál háliidan gullat maid don máhtát. Don han leat stuorra nieida, ja dalle gal máhtát jo ollu. Mii sáhttit álgit rehkenastimiin. Na Pippi, sáhtát go muitalit man ollu čieža ja vihtta lea?

Pippi geahčai sutnje ipmašit ja hárbman. Ja de dajai:

– Na, jus don ieš it dideš, de it galgga jáhkkit ahte mun dal dutnje dan muitalan!

Buohkat luohkkálanjas gehčče jorbačalmmiiguin Pippii, oalát hirpmahuvvan. Ja oahpaheaddji ges geahččalii čilget sutnje, ahte nie ii sáhte vástidit go skuvlla vázzá. Ii ge galgan dadjat «don», muhto «oahpaheaddji» oahpaheaddjai.

Sáhtta ná šaddat go bájuhat:

Pippi lei skuvlii álgán go háliidii juovlaluomu.

Oahpaheaddji háliidii iskat diehtá go Pippi man ollu čieža ja vihtta lea, dál go lei skuvlanieida.

Pippi gal oaivvildii ahte oahpaheaddji ieš ferte diehtit vástádusa.

Oahpaheaddji čilgii Pippii ahte ii sáhte nie vástidit.

Hárjehala bájuhit manjá go leat mitalusa joatkaga lohkan. Bisán go leat lohkan ovttá teakstaoasi ja ráhkat cealkaga mii mitala dan deháleapmosa. Loga buot cealkagiid go leat geargan.

- Ándagassii, dajai Pippi. – Dan gal mun in diehtán. In áiggo šat nuppes nie gal dadjat.
- Na, doaivvun dan, dajai oahpaheaddji, – ja dál áiggun mitalit dutnje, ahte čieža ja vihtta lea guktenuppelohkáii.
- Na gula die! huikkádii Pippi movttegit, – don han ieš dihtet dan.
- Oh, mun gáigá dadjen «don» vuot! Ándagassii, dajai Pippi ja cikcii garrasit iežas bealljái.

Jorgalan girjjis: Lindgren, Astrid. 2007. *Pippi begynner på skolen. Pippi Langstrømpe*. N.W. DAMM & SØN AS

Galle cealkaga ráhkadit?

Ná sáhtát hárjehallat bájuheami go leat lohkan:

- Loga ovttá ja ovttá teakstaoasi hávális
- Jurddaš mii du mielas lea dehálaš teakstaoasis
- Merkes merkentuššain dahje sázas sániid, ja čále oanehaččat maid juohke teakstaoasis háliidat muitalit

Nieidadihkit

Albert lea fuones mielas headjamállásiid boradettiin. Son čohkká Kine ja Stiana bálddas. Ii goabbáge sudnos oro berošteamen Albertas. Sudnos lea vissa hirkmat somá.

Stian čaimmaha Kine. Muhto Albert gal diehtá mo son galgá Kine reaškkihit nu ahte saidná. Nu ahte son measta huiká ja measta šnjirgu.

Son suotnjá stuolus eret. Beavdeliinni vuollái. Gean juolggit son diet leat? Kine?

Die! Albert oaidná rosa geasseskuovaid. Diet fertejit leat Kine.

Son nuollá nuppi rosa geasseskuova. De čagalduhttigoahtá su juolgevuodu. Gullo hirkmat biškkas. De hirkmat sainnas. Muhto ii han diet gal leat Kine reaškkas.

«Dat čaaaagalduehtá!» huiká Gunda-siessá.

teakstaosis.

Čále oanehaččat maid háliidat muitalit juohke teakstaoasis. Geavat

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal blue ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Loga juohke teakstaoasi cealkagiid golbmii.

Gidde girjji ja geahččal muitit cealkagiid.

Bájut teavstta guvttešjoavkkus.

Digaštallet guvtteshjoavkkus: Mii lea dehálamos dáhpáhusas muitalit?

Čállit lohkanlogga

Maŋŋá go leat lohkan muhtun teavstta, de galggat jurddašit mo teavstta lei lohkat:

- Mii du mielas lei álki?
- Mii du mielas lei váttis?
- Mii lei beroštahtti dahje gelddolaš?
- Mii lei suivat?
- Ledje go teavsttas sánit maid it ádden?

Goas: go leat lohkan.

Mo: čálát dihto áššiid birra go leat geargan lohkamis.

Dákkár jurdagiid čállin lea čállit lohkanlogga.

Loga *Engelat ja buvssat ja huba buba-teavstta.*

Muhtun čappa beaivvi luoddanedje mu buvssat go ledjen távvalii čállimin.

Lei religiovdnatiibma ja galgen čállit muhtun báhkcoma, go kriita doddjui ja gahčai láhttái. Go guvnnjádin, de luoddanii buksasávdnji. Buohkat luohkás čaibme. Oahpaheaddji maid. Silje maid reškkii, ja dat lei munnje buot surgadeamos.

Danne mun viehkalin luohkkálanjas skuvlašilljui eret skuvllas.

Mun njuikejin sihkkela ala ja dulbmon dego jalla beassat buohkain geat mu čaibme. Meattá bensiidnastašuvnna ja COOP:a. Čađa kirkogárddi.

Mun čiehkádin kirku láhka. Mun han in sáhttán gal ruoktot mannat. Dalle bodii engel mu guossái. Dego muhtun jeddenengel.

– It go jáhke mu?

– Gáttát go ahte gielistan ja hutkkan áššiid dušše dan dihtii go lean girječálli? Don fertet ieš árvoštallat, muhto vuordde gal dassáži go leat olles mitalusa lohkan.

Lohkanlogga sáhttá ná šaddat:

Teaksta lea veaháš somá go gánda bártida ja su buvssat luoddanit.

Muhto lei surgat lohkat go gánddas šattai váivi go earát, ja erenoamážit Silje, čaibme su bártti.

Ja lei váivi go gánda báhtarii, muhto son lei čeahppi sihkkelastit.

Lea maid somá gullat ahte jeđdenngel bođii gándda lusa, ja maid go čállí jearrá gielista go son go čállá engela birra.

Teaksta lei muttágis váttis lohkat. Teavsttas ledje mánga guhkes sáni nugo luoddanedje, bensiidnastašuvnna ja kirkogárddi, maid lei veaháš váttis lohkat.

Mun in leat áibbas sihkkar maid jeđdenngel mearkkaša. In gávdnan sáni sátnegirjjis.

Sára Ingá

– Dál fertet lihkkat, Emilie huiká.

Muhto eadni rohtte guottá oaivvi ala, ii ge gille guldalit. Son luoibmá, njimmá, skuhrrá ja buosku nahkáriid siste. Dasto Emilie rohtte eatnis gokčasa, vai galbmo. Ja de viežžá čáhceglása ja diške dan eatni ámadadjui. Splášš, guovdu skuhrranamadaju. Dalle gal eadni moriha, čáhci njuni alde ja vuovttain.

Bahákas bussá gazzu! son huikkáda nu jitnosit ahte cizážat heitet vizardeames ja beatnagat ciellamis. Dasto bonká tráhpá mielde vulos ja skállá ja riedjá gievkkanis.

- Diekkár riedjalas eadni, Emilie jurddaša ja doallá beljiid ovddas.
- Dárbbaša go nie sakka gal riedjat?

Gievkkanis leat eatnis borramušat miehtá beavddi. Eadni áigu ráhkadit soarpemielkki. Soarpemielkki ja vuostápopa. Dál son viežžala vanilljajienja, mielkki ja kakáo beavdá.

– Fiero, fiero, fiero, firon njurgu ja dáigi riššá ja cirgu duohkut deike. Čugge suorpmaid lihttái ja njoallu daid buhtisin. Stunže gáibbi ja čeabeha ja báiddi.

– Nam, nam, nam, eadni dadjá ja viežžá vel eanet borramušaid.

Edega, sardiinnaid ja vuola.

– Ale, ale, ale, Emilie huiká, – bisán, bisán!

– Veaháš majonesa, eadni jearrá, – ja suvrralávcca?

– Ale, ale, ale, Emilie viggá bissehit dál ja bárdá vel oaivvi.

– Dál lea doarvái.

Dál juhkaba eatni monstersoarpemielkki. Lea hirbmat stuorra bollá.

Emilie nirvu ja jurddaša láibbi birra, láibi mas lea vuoivvasmeastu.

Vuoivvasmeastu ja gurká dahje tomáhta.

Masa liikojit?

Mii hirpmástuhtii du?

Masa it liikon?

Mat sánit ledje váddásat?

Lei go teaksta álki, veahá álki, muttát, veahá váttis dahje váttis lohkat?

Buohtastahte iežat lohkanlogga eará ohppiin loggain.
Mii lea seamma?

Mii lea earalágán?

Gávdnat dehálaš sániid teavsttas

Teavsttas eai leat buot sánit seamma dehálaččat.

Don áddet ja muittát teavstta buorebut, go válljet dehálamos sániid. Daid sániid namma leat čoavddasánit.

Bisán logadettiin válljet dehálaš sániid. Sáhtát bisánit go leat lohkan vuosttaš linnjá, mánga linnjá dahje teakstaoasi. Sáhtát merket merkentuššain dahje čállit dehálaš sániid.

Goas: logadettiin.

Mo: bisánit ja jearrat mat leat dehálamos sánit.

Planehta eana,
eanaguovllut
– guhtta
kontineantta

Kontineanttat

Min **planehta** namma lea **eana**, muhto 70 % bajildusas lea čáhci. **Eanaguovllut** gaskal stuorra máilmmiábiid leat juhkkjuvvon **guda kontinentii**: Eurásia, Davvi-Amerihká, Mátta-Amerihká, Afrihká, Austrália ja Antárktis.

Kontineanttat
– čieža máilmmioasi

Dasto leat **kontineanttat** vel juhkkjuvvon **čieža máilmmioassái**: Eurohpá, Davvi-Amerihká, Mátta-Amerihká, Ásia, Afrihká, Oseania ja Antárktis.

Eurohpá ja Ásia
– kontineanta
Eurasia

Máilmmioasit **Eurohpá** ja **Ásia** leaba giddalagaid ja dahkaba stuorra eanaguovllu: **kontineantta Eurásia**. Muhto mii sirret daid guovtti máilmmioassái go riikkat ja álbmogat leat nu sierralágánat.

Kontineanttat lihkadit, **eai** ge dat leat leamaš **seamma sajiin** dál go ovdal. Dat johtet, hui hiljit, miehtá eanajorbadasa.

200 miljon jagi áigge

90 miljon jagi áigge

Dál

50 miljon jagi geahčen

Hárjehalli guovttis ovttas. Gokči árkká ja bájuheahkki vurrolagaid.

Bargga ná:

- Bisán go leat lohkan ovtta–guokte linnjá dahje teakstaoasi.
- Jeara alddát: Mii sániid lea dehálamos? Merke.

Dehálamos sánit

Austrália

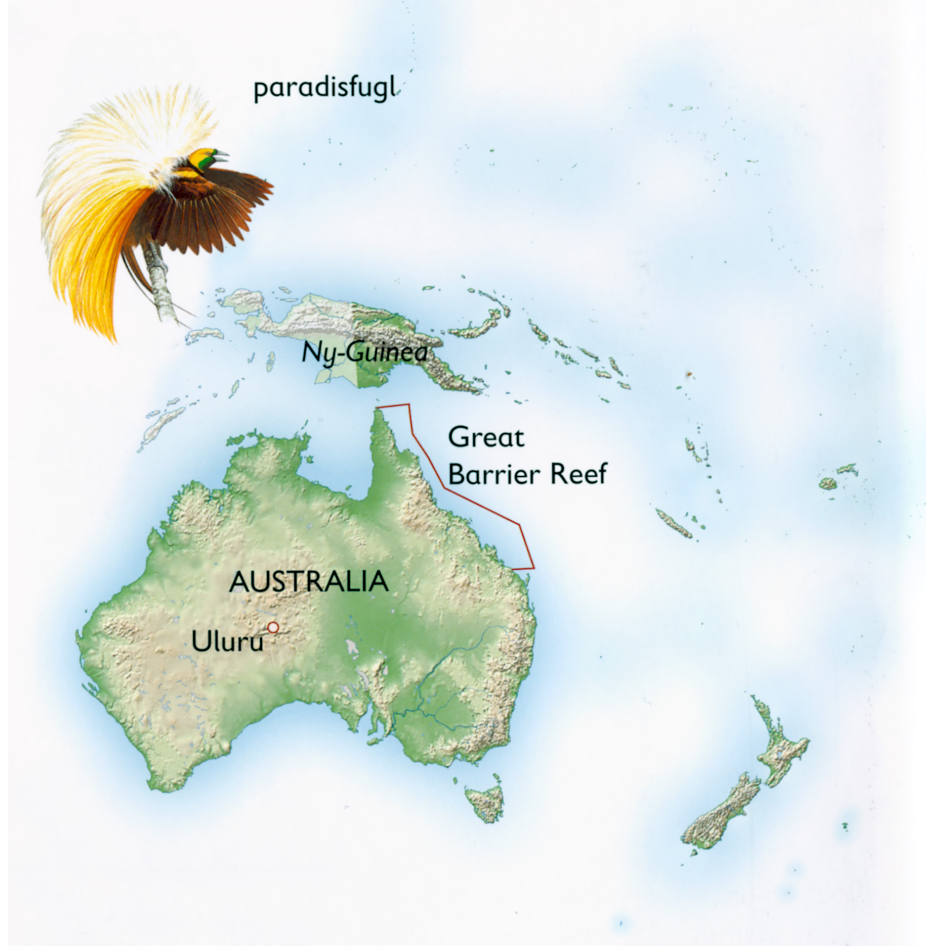
Austrálialaš kontineanta lea stuorámus suolu Oseania-máilmmioasis. Oseania lea máilmmi unnimus máilmmioassi. Oseaniai gullet earret eará Austrália ja mánga Jaskesábi stuorra ja smávva sullo, nugo New Zealand ja Ny-Guinea.

Austrália lea seamma stuoris go USA, muhto doppe leat unnánat olbmot. Kontineantta siskkit oassi lea hui goikkis ja liekkas. Eanaš oassi álbmogis orrot mearragáttiin, doppe gos eana lea šattoleamos.

Aborigiinnat bohte Austráliei sullii 50 000 jagi dassái. Dat bohte Ny-Guinea-sullos, mii dan áiggi lei oassin Austrálias. Aborigiinnat lea álgoálbmot-joavku.

Great Barrier Reef lea máilmmi guhkimus korállaoahci. Dat lea nu stuoris, ahte astronávttat mánus oidnet dan.

Uluru Austrálias lea aborigiinnaid bassi várri, ja máilmmi stuorámus bákti. Dat lea mihtilmas ja ceaggá dan liegga sáttomeahcis.

Maid sániid gávdnet? Sáhtát daid sániid čállit linnjáide.

Govčča teavstta árkkain. Geahččal bájuhit dan maid muittát. Geavat sátnelisttu.

Vástit gažaldagaide:

Mo válljet daid dehálamos sániid?

Mo lei teavstta muitit sániid vehkiin?

Buohtastahte iežat sániid eará oahppi sániiguin. Mat ledje seammalágánat ja mat ledje earalágánat?

[illegible]

Ruškesguovža leat buotborri. Dat borrá murjjiid, suinniid, maniid, guliid, sávzzaid, gotkkaid ja ealggaid. Ruškesguovžžat leat stuorra ja gievrras eallit. Varris guovža sáhtta deaddit gitta 350 kg. Njiŋnelas guovža sáhtta deaddit gitta 200 kg. Ruškesguovža sáhtta šaddat 20–30 jagi boaris.

Čakčat guovža ferte borrat ollu. Dat galgá dálvvi leat biejus borakeahtta. Danne ferte leat buoidi go bidjui čákná.

Guovža oadđá dálvenahkáriid. Dalle dan temperaturvra njiedjá ja oadđá 5–7 mánu. Sáhtta morihit moddii earánastit.

Guovža oadđá biejus. Biedju dávjá lea roggojuvvon gotkabeassi, maid gotkkat eai šat geavat. Muhtumin guovža gávdná oadđinsaji ruohtasa dahje gahččan muora vuolde. Guovža čákná dálvebidjui golggotmánus dahje skábmamánus ja bohtá olggos njukčamánus. Dálvebiejus guovžžaeadni čivgá čivggaid dálvenahkáriid siste. Guovžžaeadni doallá čivggaid liekkasin ja njamaha daid.

Sázas ruoksadin daid maid ovddežis dihtet maid «diedán»-ruktái leat čállán.

Sázas alihin ođđa áššiid maid leat oahppan. Buhtastahhte eará ohppiin:

- Maid diđiide guktot ovdalis?
- Maid oahpaide?

Maid ovdalis diedát – Ráhkát jurddakártta

Lea ávkkálaš jurddašit maid fáttás diedát vai oahpat eanemus lági mielde teavsttas maid logat.

Goas: ovdal go logat.
Mo: jurddašit maid fáttás ovdagihtii diedát.

Jurddakárta veahkeha du jurddašallat maid diedát, ja systematiseret du jurdagiid. Du vuoignášat ráhkkanit eanet oahppat jurddakártta vehkiin.

Dá oainnat jurddakártta lastamuoraid birra. Loga jurddakártta ja deavdde.

muorraoasit

- ruohtas
- lasta
- oaksi
- giera
- mátta

Lastamuorat

njeaidit

haksit

boaldit

sahát

čuollat

čoaggit

lastamuorrašlájat

- siedga
- áika
- jieretmuorra

- _____
- _____
- _____
- _____

šaddá

- gidđageassi
- geaidnoravddain

- _____
- _____
- _____
- _____

Skáhpi

Skáhpi šaddá miehtá riikka. Skáhpi gullá luomešattuide. Skáhpi lea lastamuorra. Skábi lasttat šaddet buohtalaga, ja ravddat leat oaidnit dego sahábánit. Skábis leat liedit. Liedit leat fiskesvielgadat. Liđiin lea garra hádja. Bárku lea ránis ja oalle livttis.

Liđiin šaddet muorjjit. Láddan skáhpemuorjjit leat ruoksadat. Dat leat hui rihččagat. Go buolašta, de rihča máistta nohká. Murjjiin sáhtta vuoššat dilldi, máihlli ja muorjemeasttu. Go murjjiid vuoššá, de measta buot mirkko jávká. Muhto siepmaniin lea ain veaháš mirkko. Danne ferte váldit siepmaniid eret, jus áigu borrat ollu murjjiid.

Sázas sániid vuollái mat jurddakárttas leat geavahuvvon.

Sáhtát go deavdit eanet dieđuid jurddakártii dál go leat teavstta lohkan?

Tevdne skábi teavstta dieđuid vuodul.

Jurddakárta

Jurddakártta sáhtát maid geavahit maŋŋá go leat lohkan. Sáhtát jurddakártta ráhkadit teavstta logadettiin dahje maŋŋá go leat teavstta lohkan:

- iskat leat go ádden maid leat lohkan.
- buorebut muitit maid leat lohkan
- bisánit go leat lohkan ja deavdit jurddakártta
- ođđasit lohkat teavstta dárkkistit leat go dehálaš sánit mielde

Goas: logadettiin dahje maŋŋá go logat.

Geavahit jurddakártta earáide muitalit.

Mo: guovddáš rámmii čállit bajilčállaga.

Logadettiin čállit juohke teakstaoasis dehálaš sániid rámmaid sisa.

Loga Hubble-teleskohpa-teavstta.

Dolin gehčče planehtaid nástekiikariin. Dál geavahit mátohis stuorra teleskohpaid dutkat násttiid.

Stuorámus teleskohpa lea Hubble-teleskohpa mii johtá eatnama birra. Teleskohpa ádjána 90 minuhta johtit eatnama birra. Teleskohpa fáhte signálaid ja sádde daid eatnamii, gos govvan šaddet.

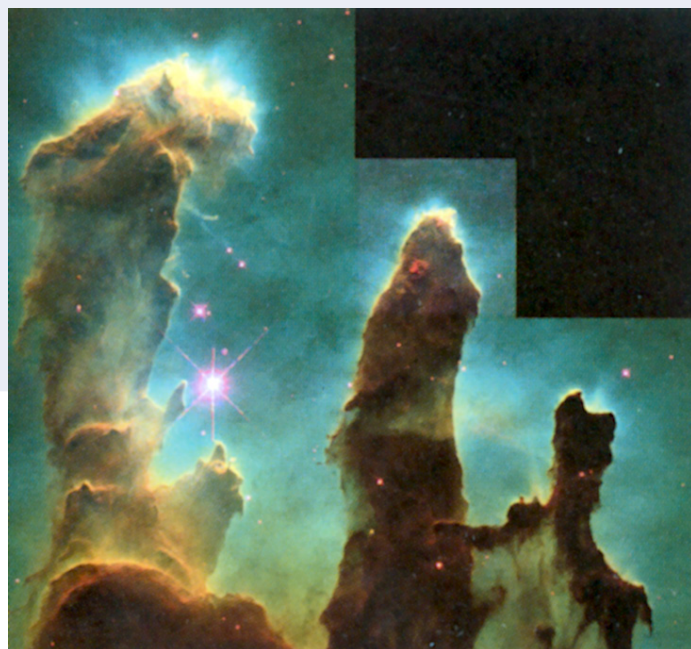
Dát máilmmiávusteleskohpa sáddejuvvui máilmmiávvosii 1991:s. Dat lea badjel 2 mehtera govddu ja badjel 13 mehtera guhku, ja dan stivrejit eatnamis.

Ja muhtumin fertejit astronávttat gomuvuodáskiippain divvut teleskohpa.

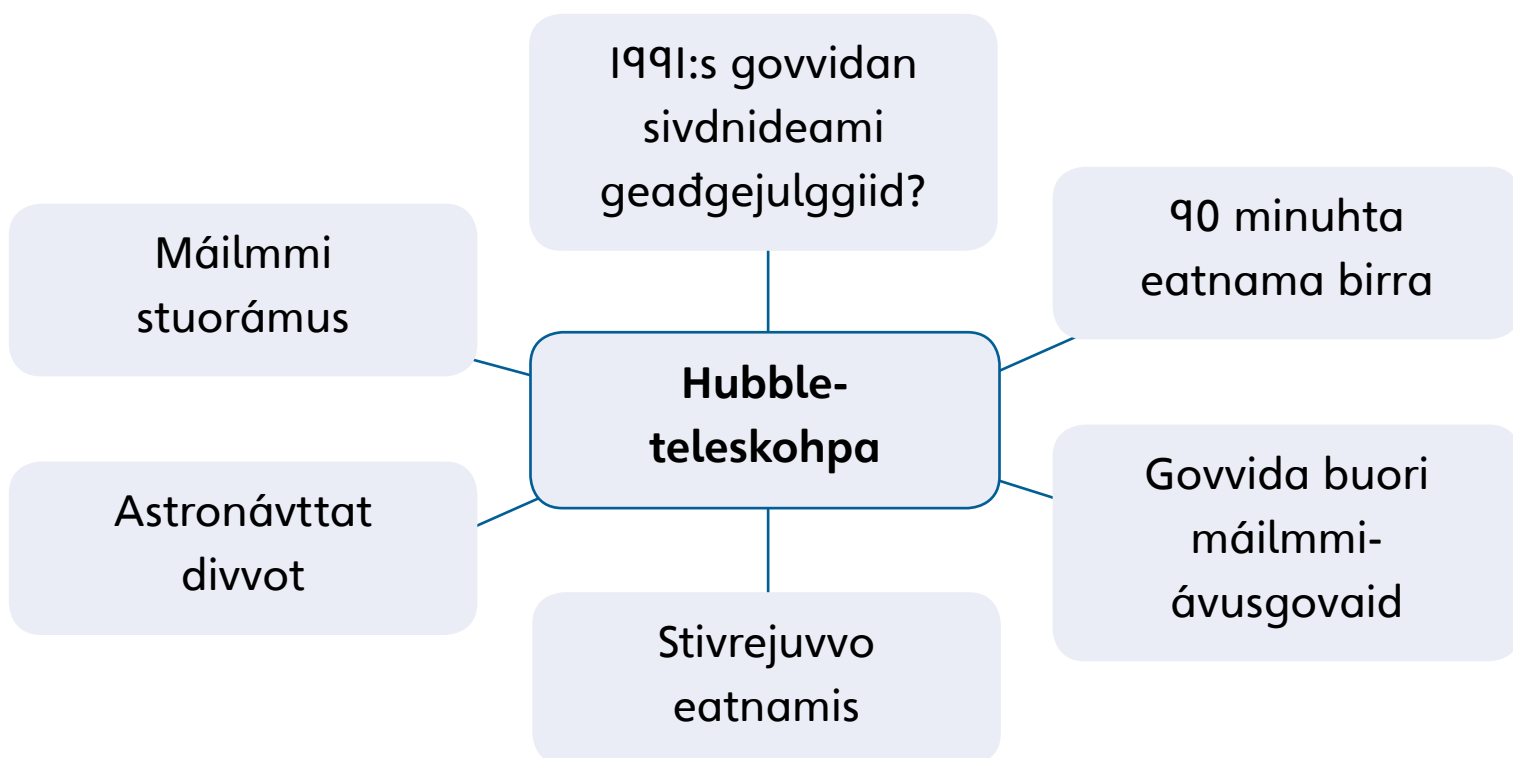
Hubble-teleskohpa lea addán midjiide čielgasamos máilmmiávusgovaid ja lea dagahan ođđa fuomášumiide.

Sivdnideami stoalpput/ geađgejuolggit

Sivdnideami stoalpput leat gássabalvvat gos násttit sáhttet riegádit. Hubble-teleskohpa dat govvidii dán gova 1995:s.

Ná sáhtta leat jurddakárta:

Maid dihtet ovddežis Hubble-teleskohpa birra?

Ohppet go maidege ođđa? Muital maid ohppet.

Goas sáhtta jurddakárta-lohkanstrategiija geavahit?

Máilmmiávusdutkit/gomuvuođadutkit

Máilmmiávusdutkiid bargosadji lea máilmmiávus. Muhtun dutkit dutket násttiid ja planehtaid. Sii árvvoštallet man guhkki eatnamis lea násttiide, ja man boarrásat násttit leat.

Dát dutkit leat astronomat. Astronomat geavahit mátohis stuorra teleskohpaid. Sii sáhttet govvidit násttiid mat leat mánvggaid miljárddaid miillaid eatnamis eret.

Eará dutkit mátkkoštit máilmmiávvosii. Sii leat astronávttat, kosmonávttat dahje máilmmiávusmátkkošteaddjit. Máilmmiávusdutkit fertejit leat čeahpit hástalusaid čoavdit ja leat hui buori vuoimmis ja nu sii šaddet ollu hárjehallat.

Gomuvuođaskiippat loktanit máilmmiávvosii veahkkerakehtaid vehkiin ja seivot dego girdinmašiinnat. Gomuvuođaskiippat ja rakehtat dovnot máilmmiávusdutkiid máilmmiávusstašuvdnii.

Máilmmiávvošis lea riikkaidgaskasaš máilmmiávusstašuvdna man namma lea ISS. Doppe barget máilmmiávusdutkit miehtá máilmmi, ja sii barget doppe guhtta mánu ovdal go fas máhccet eatnamii.

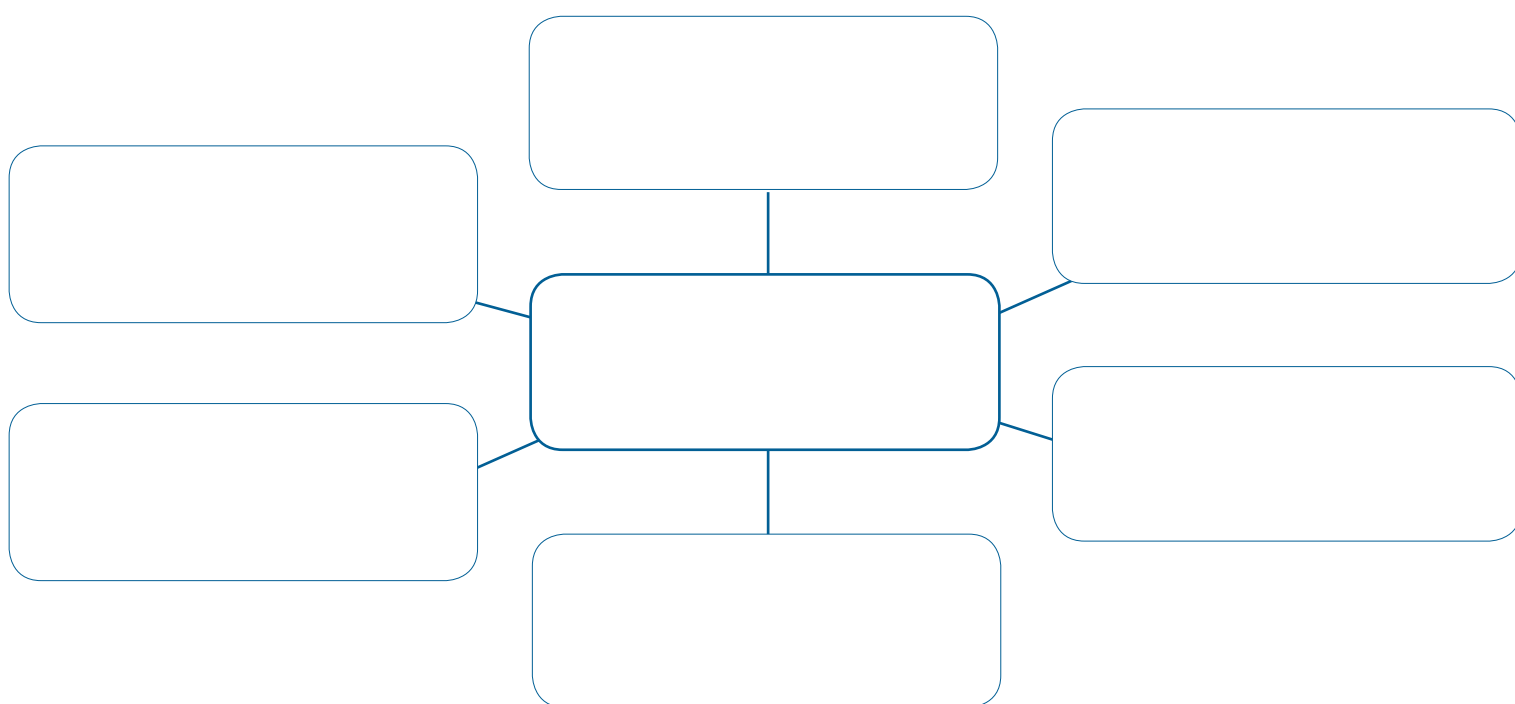
ISS:s dutkit dahket iskosiid. Sii dutket dálkki ja birrasa ja mo olbmorumaš gierdá máilmmiávuseallima. Dutkit leat eanaš áiggi stašuvnnas, muhto fertejit muhtumin bargat olggobealde.

Satellihtat johtet eatnama birra ja daid stivrejit eatnamis. Dain leat mánggalágán doaimmat. Eatnamis sáhttá ringet telesatellihtaid bokte. Dálkesatellihtat sáddejit dieđuid boahhtevaš dálkkiin.

Deavdde jurddakárta.

Čále guovddáš rámmii bajilčállaga. Maid dieđuid ožžot don máilmmiávusdutkama birra. Merke teavsttas dehálaš sániid ja čále daid rámmaide.

Bargi guvtteshoavkkus. Geavat jurddakárta ja bájut jurddakárta vuodul teavstta váldosisdoalu nubbái.

Digaštalli:

- Mat dehálaš sánit fertejit leat jurddakárttas?

Buohtastahte iežat jurddakárta eará ohppiin.

- Mii lea seamma? Ivdne ruvttá ruoná ivnniin.
- Mii lei nuppi oahppis mii dus ii lean? Čále.

Ledje go váttes sánit teavsttas. Čále ja oza daidda čilgehusa.

Dárkkistit bajilčállagiid ja govaid

Bajilčállagiid ja govvateavsttaid lohkan ja govaid geahččan ovdal go lohkgoadđat muitala dutnje man birra teaksta lea.

Ovtastuvvon teavsttain leat dávjá govat, govvateavsttat ja bajilčállagat.

Goas: ovdal go logat.

Mo: geahččat govaid ja lohkat bajilčállagiid.

Dás galggat pyramiiddaid birra lohkat. Bajilčállagat, govat ja govvateavsttat čilgejit man dehálaččat násttit ledje egyptalaččaide.

Loga bajilčállaga. Sáhtát go dál jo árvidit man birra teaksta lea?

Govain leat dávjá govvateavsttat, main oažžu dehálaš dieđuid.

Pyramiiddat

Pyramiiddain leat feaskárat mat leat seamma linnjás go nástegovva Osiris, mii nama lea ožžon egyptalaččaid jápminipmilis.

Egyptalaččaide ledje násttit nu dehálaččat ahte sii heivehedje dáluid násttiid vuodul. Pyramiidasiiiddut leat davás, máttás, oarjjás ja nuorttas. Feaskárat mat ledje davás guvlui, ledje dássálagaid muhtun erenoamáš násttiiguin.

Giza

Go pyramiiddaid huksejedje hávdebáikin faraoid várás sullii 4500 jagi dassái, de ledje dat máilmmi stuorámus huksehusat.

Spábbačiekčanskuovat

Heike ja Mathias viehkaba.

- Doabmi, gánddat! hárjeheaddji huiká.
- Buorre go olliide. Dalle eahppi dárbbáš leat liigečiekčín.
- Mun háliidan čiekčat njunnošis! Mathias geažuha.
- Mun maid! Heike dadjá.
- O, vuoi! Mathias huikkáda.
- Mii lea? Heike jearrá.
- Mun lean vajálduhtán skuovaid!
- Huff, man váivi ...
- Dalle gal lea álki mearridit. Heike čiekčá njunnošis.

Gilvu álgá. Heike oažžu spáppa ja viehká moala guvlui. Son áigu justa čievččastit ...

Heike čin ku eret šiljus.

- Maid dál? hárjeheaddji jearrá.
 - Mathiasis eai leat skuovat.
 - Mathias oažžu mu skuovaid váldit, Heike vástida.
 - Leat veaháš stuorrát? Mathias dadjá.
 - Mii geahččalat, hárjeheaddji vástida.
- Čiekčan manná loahpa guvlui.
- Spáppa deike! Mathias huiká.
 - Čievččas! áhčči huiká.
 - Moaaaaalla!
 - Váivi go roasmmohuvvet, Mathias dadjá.
 - Buorre moala maid nahkehit, Heike dadjá.
 - Buorit skuovat, dát du skuovat!

Makkár dovdu lea
Mathiasis dál?

Dál galggat ieš geahččalit. Loga ja hála bajilčállaga ja gova birra ovdal go teavstta logat.

OPS!

Guivi: «Siessá, muittát go dan čáppa gova maid balahat cuovkanit?»

Siessá: «Muittán diedusge, muhto manne jearat?»

Guivi: «Dál it dárbbáš dan šat balahit!»

Vástit.

Loga bajilčállaga. Maid jurddašat go bajilčállaga logat?

Geahča gova. Mii lea dáhpáhuvvan?

Manne siessá ii dárbbáš šat balahit gova?

Gos vástádusaid gávnnat?

- ☐ bajilčállagis
- ☐ teavsttas
- ☐ govas

Čále hállanbulljarassii heivvolaš teavstta.

Manne lea vuogas lohkat bajilčállaga ja govaid geahččat ovdal go logat? Sáhttet leat máŋga vástádusa.

- ☐ Veahki oažžut áddet man birra teaksta lea.
- ☐ Vai olles teavstta it dárbbáš lohkat.
- ☐ Danne go oahpat áššiid birra maid teaksta ii muitat.

Ráhkadit DÁL-skovi

Muhtumin sáhtta leat ávkkálažžan DÁL-skovi ráhkadit ovdal go teavstta logat.

Skovis leat golbma kolonna maid galgá deavdit.

DÁL-skovi sáhtta geavahit jurddašit:

- Maid fáttás diedát ovdalis (D)?
- Maid áiggošit diehtit fáttá birra (Á)?
- Maid leat oahppan (L)?

Goas: ovdal go lohkgoadát ja maŋŋá go leat lohkan.

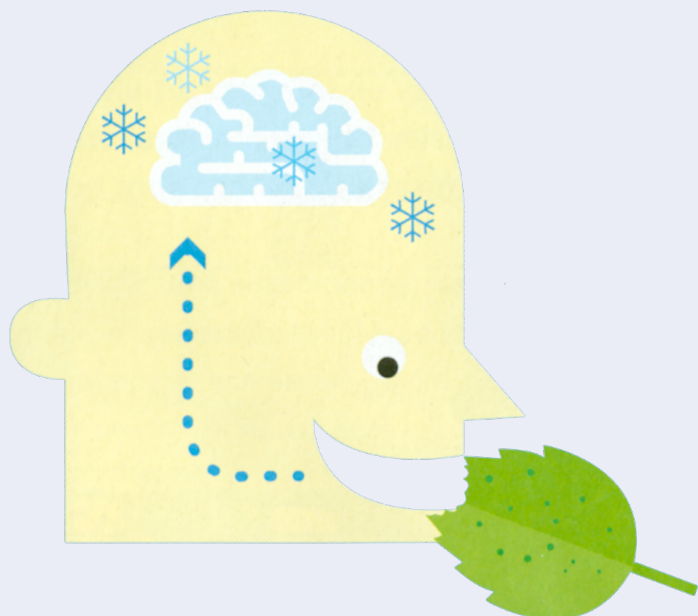
Mo: deavdit vuosttaš kolonna ovdal go lohkgoadát.

Deavdit nuppi kolonna ovdal go lohkgoadát.

Deavdit goalmát kolonna go leat lohkan.

Gárvves skovvi sáhtta leat ná:

Diedán dán	Áiggošin diehtit	Lean oahppan
• Bihppor-minttas lea njálgga máistta. • Bihppor-minta-njálggis galmmiha. • Bihppor-minta lea njálggat.	• Mii bihp-porminta lea? • Manne bihppor-minta lea njálggat? • Manne galmmistá go bihp-porminta-njálgá borra?	

Jus njamat jieknabihtá, de dovddat mo njálbmi galbmo ja jápmasa veaháš. Njálmnis leat dovddaseallat mat dovdet galbmasa, ja mitalit vuoignašiidda, ahte dus lea juoga galmmas njálmnis. Geahččal mat njammat peppermintalastta. Dalle maid njálbmi galbmo ja jápmasa veaháš, justa

seammaláhkái go jieknabihtá njammet – vaikko peppermintalasttas lea sistetemperatuvra. Mo nu ges sáhtta? Vástádus lea ahte peppermintalasttas lea mentola.

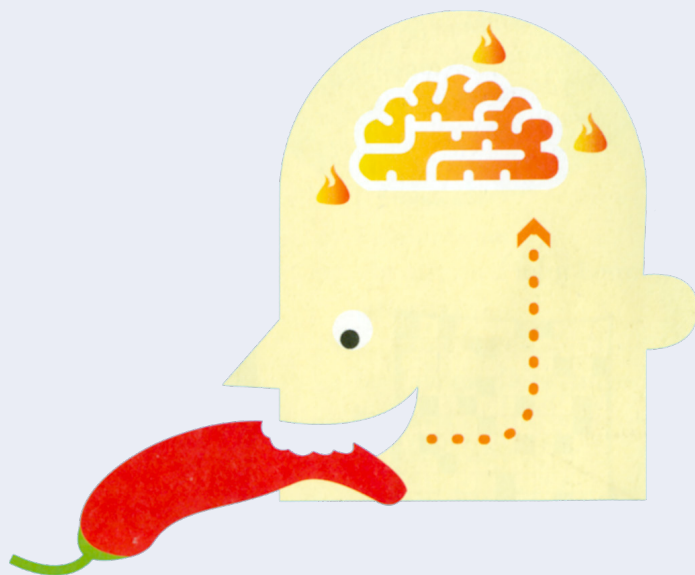
Dájuha vuoignašiid

Go galbma-dovddaseallat dovdet galbmasa, de sáddejit dieđu vuoignašiidda: dát lea galmmas.

Mentola dájuha seallaid sáddet dieđu ahte lea galmmas – vaikko ii leat, ja jápmásahtta seammaláhkái go galmmas.

Danne geavahit mentola bákčasiid váidudit.

Mis leat maid dovddaseallat mat dovdet lieggasa. Gávdnojit kemihkalaš ávdnasat mat dájuhit daid dovdat lieggasa, ovdamearkka dihtii capsacin, mat gávdnojit chilibihpporiin.

Deavdet ovttas LEAN OAHPPAN-kolonna.

- Ožžo go buot gažaldagat vástádusa? Jus eai, manne?

Dál galggat ieš geahččalit dán *DÁL-skovi-lohkanstrategiija Fargga ii dárbbáš šat bániid bovrehit-tekstii*.

DÁL- skovvá i deavddát dan maid diedát ja maid áiggošit diehtit bártneidkšuma birra.

Sáhtát čállit dan maid oahpat dađi mielde go logat teakstaosiid.

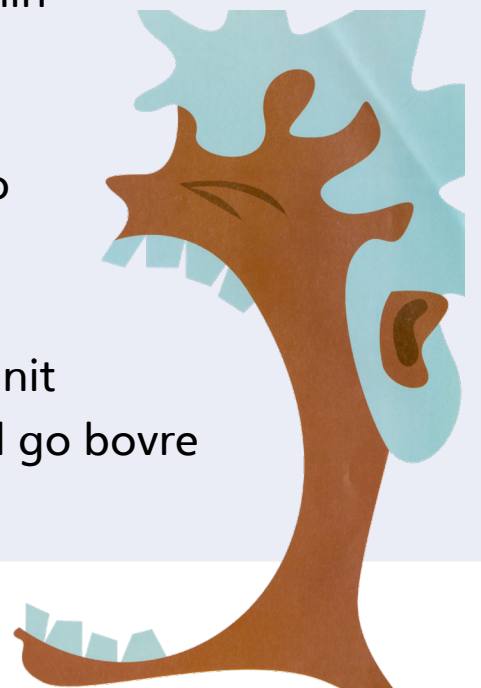
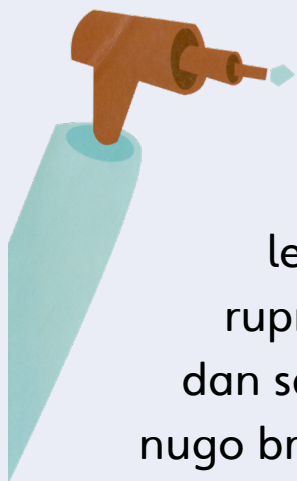
Diedán dán	Áiggošin diehtit	Lean oahppan

Loga teavsttaid.

Fargga ii dárbbáš šat bániid bovrehit

Balat go vuolgimis bártneidkšoma lusa? Ii leat dat áidna. Mánngasis lea bártneidkšomavttirballu. Dalle lea buorre diehtit ahte čoavddus lea dastán.

Bániit leat gokčojuvvon ávdnasiin man namma lea emállja. Dat lea livttis, šealgat ja vielgat, ja lea rupmaša garrasamos ávnnas. Muhto dan sáhttet biebmoávdnasat bilidit, nugo bruvsa ja eará suvrra juhkamušat ja borramušat. Dát sáhtta dagahit ahte bániit ráigánit ja misket. Bártneidkšomavttir divvu bániid go bovre billašuvvan osiid ja dasto deavdá ráiggiid.

Stuorra-Británnia dutkit leat ožžon bániid iežaset divvut. Dan ođđa teknikkas biddjo láivves rávdnji báni vuostá. Rávdnji oažžu báni hukset fas emálja – bovrema, bátnedoavttirbalu ja bákčasiid haga.

Moatti jagi geahčen

Dutkit árvvoštallet bátnedoaktáriid sáhttit geavahišgoahtit dán ođđa teknihka golmma jagi geahčen. Dalle mii oažžut illudišgoahtit bátnedoaktára lusa vuolgut oažžut «ođđa» bániid – bákčasiid haga.

Jorgalan girjjis: *Nysgjerrig Per 4/2014*

Geahča LEAN OAHPPAN-kolonna. Ožžot go vástádusa buot iežat gažaldagaide? Buohtastahte iežat DÁL-skovi eará ohppiin.

Leat go dudnos seammalágán vástádusat?

- Mii lea seamma? Sázas ruoná ivnniin.
 - Mii lei nuppi oahppis mii dus ii leat? Čále.
-
- Ságastalli: Maid leahppi teavsttas oahppan?
 - Ledje go váttis sánit teavsttas? Čále ja oza daidda čilgehusa.
-

Sátne	Čilgehus

Geahččat teakstaosiid

Muhtun teavsttat leat ovtastuvvon mánggain osiin, ja buot oasit mitalit juoidá ja leat seamma dehálaččat teakstasisdollui. Go dákkár teavsttaid oainnat, de lea vuogas geahčadit teavstta ovdal go lohkgoadát. Nie oaččut bajilgova das man birra teaksta lea.

Goas: ovdal go logat.

Mo: geahččat buot osiid mat teavsttas leat oažžut bajilgova.

Bajilčála mitala man birra teaksta lea.

Liekkas vai galmmas?

Beaivváš ligge eatnama, meara ja áimmu.

Beaivváža haga livččii leamaš menddo galmmas olbmuide eallit eatnamis.

Eanaš guovlluin ii báitte beaivváš, go lea idja.

Danne lea ge galbmasat ihkku go beaivit. Dálvet leat beaivit oanehaččat, ii ge beaivváš báitte nu guhká. Ja eanaspáppa davimus davviguovlluin ii báitte beaivváš skábman. Danne lea dain guovlluin galbmasat dálvit go geassit.

Termomehter

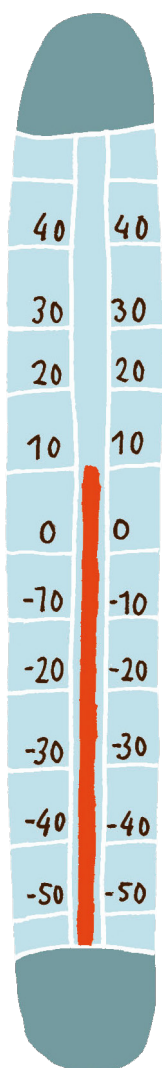
Mii sáhttit mihtidit man liekkas dahje galmmas áibmu lea. Dalle geavahat *termomehtera*.

Termomehteris sáhtta leat lohkolinnjá.

Lohkolinnjás sáhttit lohkat galle *gráda* liekkas dahje galmmas lea.

Sulii gasku lohko-linnjá lea nulla (0). Go šaddá galbmasat go nulla gráda, de jiekŋu čáhci.

Go lea buollašat go nulla gráda, de leat buolašgrádat. 15 buolašgráda mii čállit ná: -15°C . Go lea lieggasat go nulla gráda, de leat lieggagrádat. 22 lieggagráda čállit ná: 22°C

Geahča govaid
gávnnahit maid
muitalit.

Geahča
govaid ja loga
govvateavsttaid.

Máilmmi lieggasamos báiki lea Sahara-
sáttomeahcis Afrihkás. Doppe lea mihtiduvvon 58
lieggagráda – suoivanis!
Máilmmi galbmasamos guovlu lea Antárktis
Máttapolas. Doppe lea mihtiduvvon 89
buolašgráda.

Dál galggat ieš geahččalit *Geahččat teakstaosiid-lohkanstrategiija*. Geahča
teavstta ovdal go lohkgoadát, vai oaččut bajilgova siiddu iešguđet osiin.

- Main osiin leat teaksta ovttastuvvon?
- Gos teavsttas leat dieđut ... birra?
- Gos oaččut dieđuid ...?

Hárjehala *Geahččat teakstaosiid-lohkanstrategiija* eanet boahtte siidduin.

Oza ja gávnnagažaldat ja jurddaš iešgažaldat

Gávdnojit máŋggalágán gažaldagat tekstii.

Muhtun gažaldagaide gávnnat vástádusa dakkaviđe go teavstta logat. Dáid gažaldagaid namma lea *oza ja gávnnagažaldat*. Eará

gažaldagaide fertet ieš jurddašit ovdal go vástádusa gávdná. Dáid gažaldagaid namma lea *jurddaš iešgažaldat*. Fertet maid dárkkistit sáhttá go govva veahkehit gávdnat vástádusa.

Oza ja gávnnagažaldat
dán tekstii sáhttá leat:
Maid Emma bargá?

Oza ja gávnnagažaldat dán tekstii sáhttá leat:

- Maid Emma bargá?

Jurddaš iešgažaldat tekstii sáhttá leat:

- Man báikkis eadni ja Emma leaba?
- Gávdno go vástádusa teavsttas?

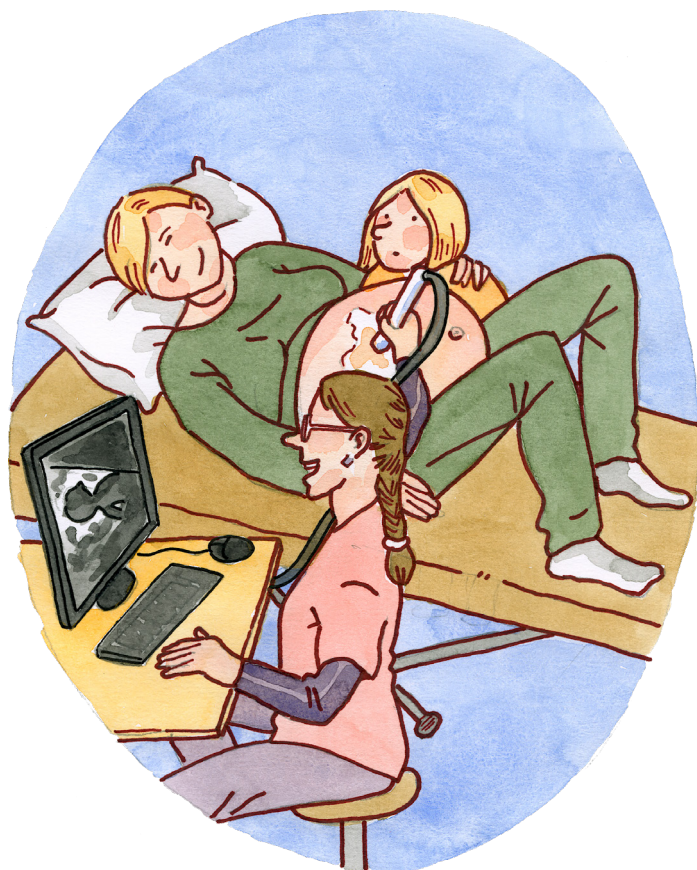
(bnuhcciviesus)

Odne lea Emma eatni mielde. Eadni galgá ultrajietnaiskosii.

Doavttir vuoidá čađačuovgi vuoidasa eatni čoavjái. Emma iská várrugasat čuvddiin. Vuoiddas lea galmmas.

Doaktáris lea muhtunlágán nađđa giedas mas lea jođas.

Dán áđa namma lea jietnaoaivi, dadjá doavttir.

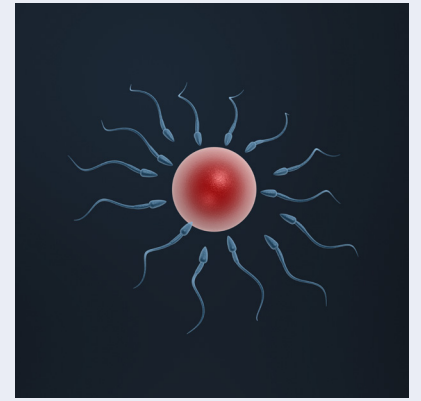

Mánná čoavjjis

Olmmo eallin álgá unna seallažis mii lea eatni siste. Áhči sagahansealla sagaha eatni mannesealla.

Dán sahkanan manneseallas šaddagoahtá mánná.

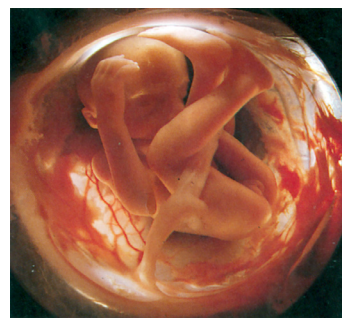
Mánná šaddá eatni goatu siste. Mánná mii lea goatu siste, lea ohki. Goatu siste lea liegga čáhci. Čáhci suddje ogi. Mánná oažžu biepmu ja oksygena eatnis nábi bokte. Áhpehisvuohta bistá 40 vahku. Doavttir sáhtta ultrajetnaiskosis oaidnit máná. Ja jietnaoaivvi bokte sáhtta dihtoršearpmaš oaidnit máná oaivvi, váimmu, giedaid ja julggiid. Sáhtta maid oaidnit lea go ohki nieida vai gánda. Gova sáhtta čálihit nu ahte eadni oažžu gova.

Ohki lea 4-vahkkosaš.

Ohki lea 9-vahkkosaš.

Ohki lea
18-vahkkosaš.

Ohki lea
38-vahkkosaš.

Vástit.

- Mo mánná šaddagoahtá?
- Mii lea goatu?
- Man guhká lea ohki eatni čoavjjis?
- Manne doavttir iská ultrajienain?

Dál galggat ieš geahččalit geavahit *Oza ja gávnná-gažaldagat- ja jurddaš ieš-gažaldat-strategiijaid.*

Loga teavstta.

Jiekŋaguovža

Jiekŋaguovža lea máilmmi stuorámus guovža.

Jiekŋaguovžžas lea assás, vilges náhkki, mii suddje dan galbmasa vuostá. Jiekŋaguovžža njálgaseamos biebmu lea njuorju. Varris jiekŋaguovžžat bivdet árktalaš jiekŋagalbma čázis.

Njiŋŋelas jiekŋaguovžžat ges bearráigeheččet čivggaid.

Guovžžaeadni roggá ráiggi muohttagii. Jiekŋaguovžža guokte čivgga bissot biejuš dassáži go leat dan mađe stuorrát ahte máhttet vázzit. Jiekŋaguovžža čivggat bissot eatni luhtte dassáži go leat guokte jagi boarrásat. Dalle máhttet ieža birget.

Vástit gažaldagaide.

- Manne jiekŋaguovžžas lea assás náhkki?

- Gos jiekŋaguovžžat gávdnojit?

- Gosa jiekŋaguovžža čivggat riegádit?

- Manne čivggat leat eatni luhtte guokte álgojagi?

Geahča gažaldagaid. Riekkis ruoksadin gažaldagaid mat leat *gávnná gažaldagat*. Riekkis alihin gažaldagaid mat leat *jurddaš ieš-gažaldagat*.

Čoahkkáigeassit sisdoalu

Ovdalis leat oahpahallan ohcat dehálaš sániid teavsttas ja bájuhit teavstta. Go bájuhat teavstta iežat vuogi mielde, de lea álkit áddet ja muitit maid leat lohkan. Bájuhit mearkkaša muitalit teavstta iežat sániiguin.

Goas: maŋŋá go logat.

Mo: loga teakstaosiid oktii ja muitat iežat sániiguin.

Girdisáhpán lea njiččehas ja áidna ealláš mii máhttá girdit.

Gávdnojit badjel duhát sierralágán girdisáhpána. Unnimus lea uvlle made.

Lea idjaealli ja bivdá ihkku. Dat ođdet joavkkuin lieggasa dihtii.

Girdisáhpánat

Girdisáhpán lea **njiččehas**. Leat **smávva** eallážat soajáiguin. Girdi-sáhpán lea **áidna njiččehas** mii sáhttá girdit.

Máilmmis leat badjel **duhát sierralágán** girdisáhpána. **Unnimus** girdisáhpán ii leat stuorát go uvlle.

Girdi-sáhpán lea **idjaealli**. Dat mearkkaša ahte dat **bivdá ihkku** ja oadđá beaivit. Girdi-sáhpánat ođdet **joavkkuin**. Nie dollet **lieggasa** ja sestet energiija.

Dál galggat ieš ges geahččalit čoahkkáigeassit sisdoalu-lohkanstrategiija. Merke merkentuššain sániid mat du veahkehit muitit sisdoalu, ja hárjehala bájuhit maid leat lohkan, eará oahppái luohkás.

Girdi-sáhpánat davviriikkain ellet divrriin, maid bivdet girddedettiin. Girdi-sáhpán sáhtta borrat gaskal 1000 ja 3000 divrri ijas. Lea erenoamáš váibmil čuoikkaide. Lieggariikkain ellet girdisáhpánat mat borret šaddoosiid ja njammet njálgga sáhpi rásiin.

Girdi-sáhpán ii oainne seamma bures go olmmoš. Dat ii oainne ivnniid dahje smávva detáljjaid.

Mánnga girdisáhpána deivet ihkku girdit go beljiid geavahit. Dat

ráhkadit mánnggalágán alla jienaid, ja go jienat deivet muora, de jietna dávista dego skádja, ja dalle diehtá molsut girdinháltti.

Dálvit girdisáhpánat čáknjet dálveadjágassii ruvkkiide, hoaluide, eana-kealláriidda dahje eará báikkiide gos lea liehmus, ii ge galmmas. Muhtun girdisáhpánat girdet bárbmui lieggasat riikkaide dálvit.

Geavat čoahtkkáigeassit sisdoalu-lohkanstrategiija ja čoahtkkáigease teakstasisdoalu.

Ná sáhtát hárjehallat bájuhit go leat lohkan.

- Loga teakstaosiid ovttaid mielde
- Jurddaš mii du mielas lea dehálamos mitalit
- Sázas vuollái ja čále oanehaččat maid juohke teakstaoasis háliidat mitalit

Dálki lea dat mii dáhpáhuvvá áimmus. Ja áibmu sirdašuvvá oppa áiggi. Dálki maid čuovvu mielde. Galbma áibmu sáhtta bossut DavvipolasMátta-Norgii. Dalle šaddá galbmasat Mátta-Norggas. Dahje liegga áibmu sáhtta bossut davás guvlui. Dat buktá lieggasa Davvi-Norgii.

Áimmus lea maid čáhci. Njuoska áibmu lihkada biekka mielde. Go čáhci áimmus šaddá čáhcegoaikkanassan, de balva riegáda. Balvvain boahtá arvi, muohta, šlahti ja čuorpmas. Ja nie boahtá čáhci eatnamii.

Beaivváš dat ligge nu, ahte sáhtta orrut eatnamis. Beaivváš dat ligge áimmu ja lihkahahtta dan. Beaivváš lea muhtun láhkai dálkki «mohtor».

Dálki lihkada oppa áiggi.
Áibmu fievrriid čázi ja lieggasa miehtá máilmmi – buot áđaide main lea heagga.

Alladeatta ja vuollegisdeatta
Áibmu lea oaidnemeahtun. Liikká lea das veaháš deatta. Áibmu min bajil deaddá eatnama vuostá. Doppe gos áibmu lea assái ja mas lea lossa deatta, lea alladeatta. Alladeatta mearkkaša dábálaččat fiinna dálki.

Doppe gos áibmu lea asehaš ja mas lea unnit deatta, lea vuollegisdeatta. Vuollegisdeatta mearkkaša heajos dálki. Dálkediđuin meteorologa muitala mo alladeaddaga ja vuollegisdeaddaga sirddašit.

Sázas sáni dahje sániid vuollái, mat du mielas teavsttas leat dehálaččat.

**Čále oanehaččat maid juohke teakstaoasis áiggut mitalit. Geavat
čoavddasániid dahje oanehis cealkagiid.**

**Loga maid juohke teakstaoassái leat čállán, unnimusat guktii.
Gidde girjji ja geahččal muitit maid leat čállán.
Divtte girjji leat gitta ja bájut teavstta guvttešjoavkkus.
Digaštalli joavkkus. Mii dudno mielas lea dehálamos mitalit teavsttas?**

Mu lohkanovdáneapmi

Fonologalaš didolašvuohta	Sátne-dekoden	Lohkan-njuovžilvuohta	Lohkan-áddejupmi	Lohkan-beroštupmi
Mun máhtán geavahit čiegus giela. (11)	Mun máhtán lohkat eanaš dábálaš sániid johtilit, jidnema haga. (13)	Mun ollen lohkat tekstema TV:s. (8)	Mun logan beroštumiin ja guhkká. (17)	Mun muitalan ja kommenteren dávjá maid áviissat čället. (12)
Mun hálddašan fonemalonohallama. (10)	Mun máhtán lohkat sániid, nugo <i>boazu</i> , <i>šillju</i> . (12)	Mun nagodan lohkat olles girjji mas lea unnán teaksta ja unnan govat. (7)	Mun máhtán kritihkalaččat ja reflekterejeaddji vugiin lohkat. (16)	Mun lean álggaheamen lohkandoaimmaid jahkeceahkis. (11)
Mun hálddašan álkkes fonemaaddišuvnna. (9)	Mun máhtán lohkat sániid mat eai gávdno, nugo <i>spáike</i> , <i>gilmar</i> . (11)	Mun nagodan lohkat olles girjji mas lea álkkes teaksta ja ollu govat. (6)	Mun nagodan lohkat girjjiid, main leat eanet go 100 siiddu unnán govaiguin. (15)	Mun dovddan mánja girjji ja girječállii. (10)
Mun máhtán juohkit sáni jietnadagaid mieldie – analysa. (7)	Mun máhtán lohkat sániid nugo <i>speallu</i> , <i>albbas</i> , <i>spárka</i> . (10)	Mun logan sárggusráidduid mat lea mánáid várás. (5)	Mun máhtán áviisa teavsttaid lohkat ja áddet. (14)	Mun lean ángiris lohkki. (9)
Mun máhtán jidnet ¹ njeallje jietnadaga – analysa. (6)	Mun máhtán lohkat amas sániid. (9)	Mun divun iežan logadettiin. (4)	Mun nagodan bearráigeahččat iežan lohka. (13)	Mun háliidan ovdal lohkat go eará doaimmain bargat. (8)
Mun máhtán ráhkadit sáni mearreduvvon jietnadagaiguin. (5)	Mun máhtán lohkat sániid nugo <i>gánda</i> , <i>girku</i> , <i>girdi</i> . (8)	Mun máhtán cealkagiid lohkat nugo <i>Bussá, mii lea bolffas</i> , <i>lea Bolfi</i> . (3)	Mun máhtán ohcat fáhta iešguđetlágán gálduin. (12)	Mun logan áinnas earáide. (7)
Mun máhtán identifiseret seammá jietnadaga iešguđetlágán sánis. (4)	Mun máhtán lohkat sániid nugo <i>stállu</i> , <i>spábba</i> , <i>glássá</i> . (7)	Mun máhtán álkkes cealkagiid lohkat nugo <i>Nillá sukká Sáviin</i> . (2)	Mun máhtán sárgut dáhpáhuskártta muitalusa sisdoallui. (11)	Mun finan ieš dávjá girjerájus. (6)
Mun máhtán identifiseret álgojietnadaga álkkes daddjon sánis. (3)	Mun máhtán lohkat sániid nugo <i>mála</i> , <i>manni</i> , <i>mánnu</i> . (6)	Mun máhtán dábálaš sániid lohkat nugo <i>áidi</i> , <i>mánná</i> , <i>dállu</i> . (1)	Mun máhtán sárgut dáhpáhuskártta muitalusa sisdoallui. (11)	Mun liikon girjjiid oazžut skeaŋkan. (5)
Mun máhtán markeret galle stávvala sánis leat. (2)	Mun dovddan dábálaš sániid nugo <i>ja</i> , <i>mun</i> , <i>son</i> . (5)		Mun máhtán sárgut dáhpáhuskártta muitalusa sisdoallui. (11)	Mun välljen heahkkalaččat ² okto lohkat. (4)
Mun máhtán riimmaid gullat ja ieš riibmet. (1)	Mun geahččalan lohkat odđa sániid go logan sáni álggu ja árvidan reastta. (4)		Mun máhtán sárgut dáhpáhuskártta muitalusa sisdoallui. (11)	Mun áinnas luoikkahan girjjiid jahkeceahki girjerájus ruoktot. (3)
	Mun dovddan sátnegovaid galbbain ja páhkain. (3)		Mun máhtán sárgut dáhpáhuskártta muitalusa sisdoallui. (11)	Mun liikon ahte mii ovttas lohkat. (2)
	Mun máhtán iežan nama lohkat ja eará namaid maid dovddan. (2)		Mun máhtán sárgut dáhpáhuskártta muitalusa sisdoallui. (11)	Mun áinnas háliidan guldalit máidnasiid ja muitalusaid. (1)
	Mun máhtán eanet go gávcei bustáva nama. (1)			

Jorgalan girjjiis *God leseutvikling* Ingvard Lundberg ja Katarina Herrlin. Cappelen 2008

Oahppi čállinovdáneapmi

Riektačállin	Cealkkahuksehus ja teakstahábmen	Doaibmi čállin	Teakstabuvtta-deapmi	Čállinberoštupmi ja -motivašuvdna
18 Lea rabas, njuovžilis sátnestávenstrategiija – geavaha jietnadeami, njuolggašaid, analo-giija ja visuála dárkká-stusa. 17 Máhtta dalán muittus viežžat sániid dahje sátnesiid (lea automatiserejuvvon čállimii jođus). 16 Čállá hárvve goallossániid boastut. 15 Máhtta sániid juohkit stávváliidda. 14 Máhtta muhtun sániid čállit mat eai čuovu jietnadeami. 13 Hálddaša dávja dup-palkonsonánttaid. 12 Hálddaša jietnadat-čuovvu guovtte- ja gol-mastávvalsániid čállima. 11 Hálddaša jietnadat-čuovvu ovtastávvalsániid čállima. 10 Ii seagut unna ja stuorra bustávaid. 9 Lea fuomášan sátnegaskkaid. 8 Máhtta stávet sániid iežas áddejumi mielde, dávja guodddá vokálaid (nugo mnn – mánná). 7 Nagoda sáni vuosttaš bustáva čállit. 6 Máhtta namas čállit tevnnegiidda. 5 Máhtta muhtun bustávaid riekta čállit. 4 Čállá sahtedohko bustávasekveanssaiid – pseudo-teaksta. 3 Čállá pseudobustávaid (mat leat albma bustávaid láhkai). 2 Mahkáščállá linnjaid mielde. 1 Mahkáščállá	14 Máhtta čállit teavstta mii ieš birge ja náke govahallat vuostáiváldi eavttuid. 13 Máhtta govahallat vuostáiváldi ja heivehit teakstahábmema vuostáiváldi ja áigumušii. 12 Máhtta čállit oktilis, guhkit ovdanbuktima, rukses árppuin, bajilčál-lagiiguin ja loahpain. 11 Máhtta dihtoriin čállit ja ávkkástallat teakstabuvttadan-programma-funkšuvnnaid. 10 Máhtta teavstta rig-gudit girjás adjektivvaguin. 9 Čájeha čállimis automatiserema ja njuovžil-vuoda, máhtta guhkit teavsttaid čállit, muhtumin teavsttaid, main leat mánga siiddu. 8 Máhtta oktiičatnat cealkagiid / oaidnit cealkagiid oktavuoda (geavahit čanastansániid). 7 Rievddadallá sátnevál-ljema ja garvá diđolač-čat stereotiippaid. 6 Rievddadallá cealkkahuksehusaid guhkes ja oanehis cealkagiiguin. Čájeha álgonávcca revideret iežas čállinbuktagiid. 5 Oažžu mielde oalge-cealkagiid dahje bidjá aiddostahttimiid. 4 Lea eanaš riekta cealkkahuksehus, cealkkahukkkodat ja oalle mol-sašuddi sátneválljen. 3 Máhtta geavahiš-goahit rihku, čuoggá ja stuorra bustáva, muhto meaddá dávja. 2 Máhtta čállit álkes cealkagiid álkes cealkkahuksehusaiguin, mas lea subjeakta, verbála ja objeakta. Hállangiel-lamohkohallamat leat dábálaččat. 1 Máhtta čállit álkes sániid, muhto dávja hállangiel geahpádu-saiguin.	21 Máhtta teavstta gieđahallat ja diđolaččat gielan bargat heivehit teavstta jurddašuvvon vuostáiváldi ja juksat čállima áigumuša. 20 Máhtta čállit fáktateavstta iežas sániiguin ja oktiiheivehit fáktáid iešguđet gálduin. 19 Máhtta prošeakta-bargo-raporttaid čállit. 18 Máhtta sátnádit jea-rahallangažaldagaid omd. valáštalái dahje buvdabargái. 17 Máhtta plánat fáktatáčállima ja geavahit doarjjasániid ja jurdda-kártta. 16 Máhtta čoahkkinnrefe-ráhta čállit. 15 Máhtta girjeárvoštallama čállit manja go lea lohkan girji. 14 Máhtta čállit vástádusaid oahppogirji oahppanávvdnasa gažaldagaide. 13 Máhtta beaivegirji čállit. 12 Máhtta lihpu čállit diehtotávvalii, omd. láhpon bussá birra. 11 Máhtta čállit luohkkái dieddhusa lágideami birra. 10 Máhtta čállit giitn-breava. 9 Máhtta álkes breava čállit bearašlahtui dahje oahppásii. 8 Máhtta čállit moat-telinnjat poastakoartta ustibii dahje bearaš-lahtui, mii muitala mas mánná lea mielde. 7 Máhtta oanehis teaks-tadieđuid čállit. 6 Máhtta álkes dieduid dihtoriin čállit. 5 Máhtta oanehis die-đuid čállit bearašii maid omd. henge galbmás-káhpeuksii. 4 Máhtta čállit álkes poastakoartta dahje juovlakoartta dearvva-hanfrásaiguin. 3 Máhtta čállit gávpe-muitolihipu dahje sával-datlisttu. 2 Máhtta uksagalba-lihipu čállit («Dáppe orru ...», «Bures boahtin», «Deike boahtit lea gildo-juvvon») 1 Máhtta namas čállit tevnnegiidda.	11 Máhtta divttaid čállit main lea miellalahki. 10 Máhtta čállimis ovdanbuktit/dovddahit dovdduid, sihke iežas ja earáid birra. 9 Máhtta leat gelddolaš ja leaikkastallat. 8 Ráhkada bienalaš bir-rasa ja olbmuid govvi-deami. 7 Máhtta čállit jáhke-hahti dialoga. 6 Máhtta hukset mui-talusa, hámmadagain ja struktuvrrain. 5 Čállá eanet detállja-miellagovvadásaid dik-tejuvvon persovnnaid ja dáhpáhusaid birra. 4 Máhtta hábmet oane-his, álkes, muhto eanet oktilis muitalusa mas leat 25–30 sáni. 3 Máhtta bájuhit álkes čálalaš dáhpáhusa, muhto rahčá váldit lohki perspektiivva. Unnánat go 20 sáni. 2 Máhtta dievasmahttit tevnne čálalaš čalm-mustemiiguin. 1 Máhtta muitalit oane-his njálmmálaš muitalusa maid oahpaheadji čállá, muhto ieš ii vel máhte čálalaččat sátnádit.	8 Čájeha stuorra čállin-movtta, čállá guhká ja viššalit. 7 Čállá dávja ja stuorra movttain. 6 Čállá beaivegirji. 5 Čállá áinnas e-poastta. 4 Čállá oalle dávja eal-lasit (poastakoarttaid, dearvvuodaid, dieduid). 3 Čájeha muhtumin muhtunlágán čállin-beroštumi ja čállá eallasi. 2 Čállá hárvve, muhto muhtun háviid eallasi. 1 Háliida áinnas sánuhit muitalusaid dahje fea-rániid.
6 vuosttaš ceahki hálddaša mánná dábálaččat ovdal go álgá skuvlii.				
Oahppi namma Geavat iešguđet ivnniid juohke ivdnemii, vai čielgasabbot oainnát oahppi čállinovdáneami. Geavat omd. merkentuša. Beaivat ruvttáid mielde.				

Mu čállinovdáneapmi

Riektačállin	Cealkkahuksen ja teakstahápmen	Doaibmi čállin	Teaksta-buvttadeapmi	Čállinberoštupmi ja motivašuvdna
Go stáven váttes sániid, de sáhtán jidnet ¹ dahje geavahit njuolgadusa. Máhtán maiddái buohtastahttit eará dahje sullasaš sániin, ja oaidnit sánis lean go riekta čállán. (18)	Mun máhtán čállit teavstta mii lea logahahtti vaikko geasa, nu ahte vaikko gii dan sáhtta lohkat. (14)	Mun máhtán dikšut / muohkkádit ² teavstta ja barggan didolaččat gielain heivehit teavstta dihto lohkkái. (21)	Mun máhtán čállit divttaid, mat ovddidit mielladili ³ . (11)	Mun čájehan stuorra ilu go čálán, ja mun čálán guhkká ja viššalit. (8)
Mun máhtán álkit viežžat muittus sániid dahje sátneosiid. (17)	Mun máhtán čállit iešgudetlágán teavsttaid iešgudetlágán lohkkiide, nu ahte sii áddejit maid čálán. (13)	Mun máhtán fáktateavstta čállit iežan sániiguin ja viežžat fáhta iešgudetlágán gálduin. (20)	Mun máhtán sihke iežan ja earáid dovdduid ovdanbuktit čáledettiin. (10)	Mun čálán dávjá ja iluin. (7)
Mus leat háreve goallós-sátneameattáhusat. (16)	Mun máhtán čállit oktilaš guhkes teavsttaid čielga dáhpusain bajičállagiin ja loahpain. (12)	Mun máhtán raportta čállit prošeaktabarggu birra. (19)	Mun máhtán ovdiddit gelddolašvuoda dahje leaikkastallama. (9)	Mun čálán áinnas e-poastta. (5)
Mun máhtán sániid juohkit stávvaliidda. (15)	Mun máhtán dihtoriin čállit ja geavahit teakstagiedahallan-programma. (11)	Mun máhtán hápmet gažaldagaid ovdal go jearahallan olbmuid iešgudetlágánge bargosajis. (18)	Mun čálán dárkilit ja govvideaddjivugiin olbmuid ja birra birra. (8)	Mun čálán hui dávjá, áinnas poastakoarttaid, dearvvuodaid ja dieduid. (4)
Mun máhtán váttes sániid stávet riekta. (14)	Mun geavahan govvejeaddji sániid go čálán. (10)	Mun máhtán doarjjasániid geavahit dahje jurddakárta, go čálán fáktateavstta. (17)	Mun máhtán ovdiddit jáhkeheadji dialoga. (7)	Mun muhtumin čálán ieš, gohčokeahtta. (3)
Mun nagodan dávjá čállit duppalkonsonánttaid riekta. (13)	Mun čálán johtilit ja sihkkarit, ja muhtumin čálán mánga siiddu mitalusaid. (9)	Mun máhtán čállit girjealmmuhusa muhtun girjái maid lean lohkan. (15)	Mun máhtán čállit mitalusa mas lea álgu, dáhpus ja loahppa. (6)	Mun in čále nu dávjá, muhto muhtumin lea somá. (2)
Mun máhtán čállit guovttestávval sániid ja muhtumin maiddái golmmastávval sániid. (12)	Mun nagodan cealkagiid heivehit. (8)	Mun máhtán čállit almmuhusa muhtin ášši birra mii galgá dáhpuhuvvat. (11)	Mun máhtán čállit guhkit mitalusa miellagovviusain ja áššiin maid ieš hutkan. (5)	Mun áinnas háliidan, ahte earát čället maid mun mitalan. (1)
Mun máhtán čállit oanehis sániid. (11)	Mun geavahan ollu iešgudetlágán sániid, inge vállje ovttu seammá sániid. (7)	Mun máhtán beaivegirjji/ loggagirjji čállit. (13)	Mun máhtán čállit fuomášit mitalusa ja dan čállit, muhto ii šatta nu guhkki. (4)	
Mun in seagut unna ja stuorra bustávaid čáledettiin (10)	Mun čálán sihke oanehis ja guhkes cealkagiid. (6)	Mun máhtán čállit lihpu maid diehtotávvalii henge, nugo bussá birra mii lea láhpon. (12)	Mun máhtán čállit fuomášit mitalusa ja dan čállit, muhto ii šatta nu guhkki. (4)	
Mus leat sátnegaskkat. (9)	Mun nagodan cealkagiid heivehit. (8)	Mun máhtán čállit almmuhusa muhtin ášši birra mii galgá dáhpuhuvvat. (11)	Mun máhtán čállit fuomášit mitalusa ja dan čállit, muhto ii šatta nu guhkki. (4)	
Mun stáven sániid mu vuogi mield. (8)	Mun geavahan ollu iešgudetlágán sániid, inge vállje ovttu seammá sániid. (7)	Mun máhtán čállit almmuhusa muhtin ášši birra mii galgá dáhpuhuvvat. (11)	Mun máhtán čállit fuomášit mitalusa ja dan čállit, muhto ii šatta nu guhkki. (4)	
Mun nagodan dávjá sáni vuosttaš bustáva čállit. (7)	Mun geavahan ollu iešgudetlágán sániid, inge vállje ovttu seammá sániid. (7)	Mun máhtán čállit almmuhusa muhtin ášši birra mii galgá dáhpuhuvvat. (11)	Mun máhtán čállit fuomášit mitalusa ja dan čállit, muhto ii šatta nu guhkki. (4)	
Guhtta vuosttaš jahke-ceahki leat dábálaččat čadahuvvon ovdal go mánná skuvlii álga.	Mun nagodan cealkagiid heivehit. (8)	Mun máhtán čállit almmuhusa muhtin ášši birra mii galgá dáhpuhuvvat. (11)	Mun máhtán čállit fuomášit mitalusa ja dan čállit, muhto ii šatta nu guhkki. (4)	

Jorgalan girjjis *God leseutvikling* Ingvar Lundberg ja Katarina Herrlin. Cappelen 2008

Mii lea?

Mat iešvuodat das
leat?

Mo lea oaidnit?

Govva:

DÁL-skovvi

Diedán	Áiggošin diehtit	Lean oahppan

Mo doahpigiiguin bargat – mánggakolonnanotáhta

[illegible]

Allafrekveanta sánit

ja	maid	vaikko	duot	guhká
leat	buorre	dihtii	dasto	dáfus
dat	birra	mo	golbma	dávjá
go	dahje	danne	dás	vuostá
dát	dušše	dáppe	maŋjit	mielas
mun	okta	ovdal	mánja	beare
don	sihke	nugo	dákkár	somá
son	gos	man	nuorra	birra
mii	ollu	šat	boaris	ovddeš
sii	vel	ovddas	unni	álgu
dii	guokte	jus	ovttas	unnán
moai	mielde	buot	dego	maŋjil
doai	fas	ge	muđui	diedus
soai	ain	gal	dálá	diibmá
de	bures	hui	ná	ikte
muhto	eret	vai	guhte	ovdalaš
nu	juohke	dalle	gean	áigá
gii	doppe	diet	eanet	
ieš	álgit	ovdan	álki	
eará	eske	ges	álo	
dál	muhtun	han	garas	

Doaibma	Ovdamearkkat
Vuostálasvuohka	muhto, dattege, ain, dan dihte, nuppe dáfus, vaikko, dan sadjái go, nuppe láhkai
Buohtastahttin	ja, buohtastahttit, ovttaláhkásašvuodas ..., seamma vuogi mielde go, seammá go, seammás, dahje
Áigi	dál, dastán, maŋŋá, -dettiin, álggos, loahpas de, dalle, ihttin, ovdal, dan áiggis, dáid áiggiid, dolin, dán rájes, dan rájes, ikte, odne, maŋŋelaš, dan maŋŋá
Ovdamearkkat	ovdamearkka dihte, nu go, seammá láhkai go, govvida, čájeha, lassin, dan sivas, dan geažil, dihto
Sivva–váikkuhus	danne, dan dihte, jus ... de, boađus das
Báiki	bajábealde, gurut bealde, lahka, ovddabealde, bajil, gaskka, gasku, birrasis, vuolde, siste, olgun, duohken, bálddas
Deattuheapmi	jus vel, dehálat go, dárkkuhit, guovddáš, dehálaš dohkkehit, miedihit, dovddastit
Loahpaheapmi/ čoahkkáigeassu	loahpaloahpas, danne, boađus šattai, viimmat, boađus das lei ..., loahpas, buohkanassii

Doabakárta

Čilgehus:

Synonymat:
Kategoriiija:

Geavat sáni cealkagis

Illustrašuvdna/tevnnet:

Guovttekolonnanotáhta

Fáktá/sátni	Čilgehus

Gažaldat	Reflekšuvnnat ja kommentárat

Čuoččuhus	Duodaštus

OGAVÁ-strategiija

Oaivvis-gažaldat
(reflekšuvdnagažaldagat):

**DÁSSI 4 – Ieš
okto-gažaldat**
Teaksta ii mital
maidige áššis.
Don ferte ieš
jurddašallat.

**DÁSSI 3 – Girječálli ja
mun-gažaldat**
Don it gávna vástádusa
njuolgga teavsttas. Don
fertet geavahit dan maid
ovddežis diedát áššis ja
maid teaksta mitala.

Girjegažaldagat
(reproduseren-
gažaldagat):

**DÁSSI 2 – Jurddaš ja oza-
gažaldagat**
Vástádusat gávdnojit máŋgga sajis
teavsttas.

DÁSSI 1 – Justa dál-gažaldagat
Vástádusat leat seamma sajis teavsttas. Don
sáhtát dan čujuhit.

Váhnemiidda ja fuolaheddjiide

Ollesolbmot leat mánáid ovdagovva. Mánáin lohkat ovtta lea vuogas vuohki oažžut positiivvalaš lohkanvásáhusaid.

- *Hála mánáin teavstta birra.* Gehččet ovdamearkka dihtii bajilčállagiid. Man birra gáddibehtet teaksta lea? Gehččet dasto illustrašuvnnaid. Man birra sáhtta teaksta leat?
- Dán bargat ovdaláddejumi oažžut tekstii. Dákkár ovdaláddejumi veahkeha teakstalohkama.
- Čujut logadettiin. Dás sáhttibeahhti mánáin ovtta sániid lohkat čujuhettiin teavstta sániide. Dán vuogi buorit bealit leat ahte jus mánná ii nagot čuovvut lohkama, de sáhtát bisánit vuordit dassáži go mánná áicá gos teavsttas leahppi vai sáhttibeahhti viidáseappot lohkat.
- *Lohkat juohke nuppi cealkaga vurrolagaid.* Dákkár lohkan eaktuda máná olles áiggi čuovvut mielde teavsttas vai diehtá gos teavsttas leahppi. Dasa lassin sáhtta teavstta ovtta lohkan leat vuogas variašuvdna. Sáhtta maidái kombineret lohkama čujuhanlohkamiin jus mánná dárbbáša dan.
- *Lohkat juohke nuppi sáni.*
- *Jiena rievddadallat.* Jietna sáhtta leat seavdnjat, čienjal, bahá, čohkal jna.

Sáhtta leat váttis diehtit ahte lea go teaksta maid mánná lohka, beare váttis. Okta vuohki mo iskat lea geavahit čorbmaiskosa. Mánná lohka siiddu lohkanirjjiis, ja geige suorpma juohke váttis sátnái maid lea váttis lohkat. Jus mánná lea buot vihtta suorpma geigen ovdal go lea olles siiddu lohkan, de lea teaksta menddo váttis. Jus mánná geige ovtta dahje guokte suorpma, de ii dárbbáš leat negatiivvalaš, go mánná galgá maid oahppat ođđa sániid ja doahpagiid.

Lohkangálggaid árvvoštallan

Oahppi namma:	Beaivi:	Beaivi:	Beaivi:	Beaivi:
	Teaksta:	Teaksta:	Teaksta:	Teaksta:
OVDAL LOHKAMA				
Dárkkista go oahppi teavstta ovdal lohkama?				
LOGADETTIIN				
Geavaha go oahppi dasa gulli lohkanstrategiija?				
Maid sániid oahppi imaštallá?				
Maid oahppi bargá go oaidná sániid maid imaštállá?				
Lohká go oahppi njuovžilit?				
Hálddaša go oahppi guhkes sániid lohkat?				
Lohká go oahppi dárkilit vai šluđut omd. gehčosiid?				
Váldá go oahppi lunddolaš bottuid teakstalohkamis?				
MAŊŊÁ LOHKAMA				
Máhtta go oahppi čilget sániid teavsttas?				
Ráhkada go oahppi gažaldagaid tekstii?				
Máhtta go oahppi vástidit álkes gažaldagaide mas diehtu gávdno teavsttas?				

MANŇÁ LOHKAMA

Máhttá go oahppi vástidit gažaldagaide mat čájehit ahte máhttá reflektaret maid teaksta muitala?				
Máhttá go oahppi relateret teakstasisdoalu iežas árgabeaivái?				
Čájeha go oahppi ovdamáhtu ja iežas vásáhusaid?				
Máhttá go oahppi bájuhit teakstasisdoalu?				

Njálmmálaš gálggaid árvvoštallan

Oahppi namma:	Beaivi:	Beaivi:	Beaivi:	Beaivi:
	Teaksta:	Teaksta:	Teaksta:	Teaksta:
JITNOSIT LOHKAN				
Váldá go oahppi lunddolaš bottuid?				
Máhttá go oahppi jiena rievddadallat?				
Máhttá go oahppi deattuhit iešguđet sániid lohkama oktavuodas?				
OVDANBUKTIN DAHJE MUITALEAPMI				
Máhttá go oahppi dan maid galgá ovdanbuktit?				
Geavaha go oahppi veahkkereaidduid?				
Ovdanbuktá go oahppi teavstta haga?				
Máhttá go oahppi teavstta váldosisdoalu go bájuha?				
Máhttá go oahppi ovdanbuktit veahki haga?				
Oažžu go oahppi ovdan mitalusa?				
SÁGASTALLAN JA DIGAŠTALLAN				
Guldala go oahppi earáid?				
Máhttá go oahppi iežas oaiviliid ovdanbuktit?				
Máhttá go oahppi vuoru vuordit?				

OPPALAČČAT

Lea go oahppis čalbmeoktavuohta guldaleddjiiguin?				
Ovdanbuktá go oahppi čielgasit?				
Lea go oahppi ráhkkanan?				
Hállá go oahppi mánusa haga?				
Geavaha go oahppi mimihka?				
Addá go oahppi buorre ruovttoluottadieđu mielohppiide?				

Oahppiid čálalaš gálggaid árvvoštallan

Beaivi:	Oahppi	Oahppi	Oahppi	Oahppi	Oahppi
Čállá «mahkáš čállima» sárgosiiguin dahje bustávamearkkaiguin, maid ieš lea gávnnahan, ja máhttá mitalit, maid lea čállán					
Čállá «mahkáš čállima» dábálaš bustávaiguin, dahje loguiguin, ja máhttá mitalit maid lea čállán					
Čállá gurotguovllus olgešguvlui					
Čállá «mahkáš čállima» dihtoriin, ja máhttá mitalit, maid lea čállán					
Čállá namas gieđain					
Čállá namas dihtoriin					
Máhttá mitalit ja čállit alla frekveanta sániid (bearašnamaid jna.)					
Ovdanbuktá oaiviliiddis čálalaččat stávenvugiin, maid ieš lea fuomášán					
Jidne ja geahččala jorgalit bustávaid jietnadahkan					
• oažžu muhtun konsonánttaid mielde • oažžu muhtun vokálaid mielde • čállá jietnadatčuovvu sánis, sániid eanaš riehta					

Lohkan buot fágain – fágateakstalohkan

OVDAL LOHKAN-MUDDU – plánet ja ráhkkanit

LOHKANSTRATEGIIJAT	OAHPPANSTRATEGIIJAT – muhtun vejolašvuodát
Ulbmillašvuohta	- Lohkama ulbmil - Lohkanvuohki lohkanulbmila vuodul - Oahppanulbmil ja eavttut (áddet maid oahppat galget ja mii sis vurdo)
Oahpásmuvvat teavsttain	- Geahčadit teavstta – manlágán teaksta? Man guhkki? - GÁLBE-geahčastat - GÁB: geahččat govaid/álggahusa/bajilčállagiid
Duogášdieđuid ovdanbuktit	- Ságastallanvuorru «álggaheddiiguin»: <i>Go dán oainnán, de jurddašan ... Dát muittuha mu ...</i> - Ráhkadit jurddakártta – maid ovdalis dieđán áššis? - DÁL-skovi geavahit (<i>D: dieđán ovddežis, Á: áiggošin diehtit</i>) - Čállit logga
Sirret teavstta – ráhkadit čálalaš bajilgova	Jurddakártta iešguđet dásis bajilčállagiin Nannennotáhta – sisdoallolistu dásseerohusain ja ivdnekodain
Odđa sánit ja daid mearkkašumit	- Odđa sániid birra ságastallat - Skovvi odđa sániiguin ja mearkkašumiiguin (guovtte- dahje golmmakolonnat skovvi) - Strukturerejuvvon jurddakárta/sátnekárta

LOGADETTIIN-MUDDU – rievdadit ja heivehit

LOHKANSTRATEGIIJAT	OAHPPANSTRATEGIIJAT – muhtun vejolašvuodát
Lohkat olles kapihttala bisánkeahttá	- Koarralohkan - Oahpaheaddji jitnosit lohka bisánemiiguin
Lohkat teakstaosiid mielde Rievdadit ja giedahallat teavstta dieđuid	- Oahppanságastallan - Lohkanjoavkkut rollaiguin – rollakoarttat «Álggaheaddjit»/»Starters» - Lohkanbliánta giedas - Merkentušša - Jurddakárta - Čoavddasánit ja čoavddacealkagat - Mun dieđán-cealkagat ja Mun dieđán-teavsttat - Ráhkadit gažaldagaid – OGAVÁ-strategiija - Odđa sánit – jurddakárta / sátnekoarta / guovtte- dahje golmmakolonnat skovvi - Logga čállit

MANŇŇÁ LOHKAMA-MUDDU – dárkkistit ja árvvoštallat

LOHKANSTRATEGIIJAT	OAHPPANSTRATEGIIJAT – muhtun vejolašvuodát
Njálmamálaš čoahkkáigeassu	• Ságastallan guvttešjoavkkuin/joavkkuin/ovttas • Oahppanságastallan • Dramatiseren • Logaldallat/ovdanbuktit
Čálalaš čoahkkáigeassu	• Čoahkkáigeassu • Nannennotáhta • Strukturerejuvvon jurddakárta • Seaidneaviisa/PowerPoint-ovdanbuktin • Fágateavstta čállit
Reflekšuvdna • Mo lean bargan? • Maid lean oahppan?	• Reflekšuvdnaságastallan/iešárvvoštallan/ustitárvvoštallan • Oahppanságastallan • Reflekšuvdnalogga – DÁL (L: lean oahppan)

Guovddáškonsonántahárjehallan

Báktin skirvalii vuos ____vrr____ ala ja de ____ndd____ guoktá bartta lusa.
 Sii eai ____dj____nan das ____hk____, dasgo Rásmos lei oatnelanbottas
 ____nj____stan ____vss____ lohkkii ja ____dj____lan ____vd____ga
 lássabeallása duohkáii.

Nu sii attihedje Hanjá____g____ guvlui ja ____dj____ bajás dassái go
 ____rgg____hedje ____rr____ Bikkágorsaráigge.

Sii vuhtte sabet____tt____ mannan iežaset ____vdd____beali ja sávve ahte
 ____vss____šedje Efra ____vd____ Reatkavuomi.

Go sii ____rgg____jedje Beahce____id____, de Efra sabet____dd____
 ____rgg____hii Skilčejoga guvlui, eret ____idd____. Báktin bissehii
 mohtor____lkk____.

Paltto, Kirsti. 2007. *Ája*. Davvi Girji

Oahpaheaddji čállinplánejeaddji

Ulbmil	Manŋá čállima	Čáldettiin	Ovdal čállima
Mii lea čállima ulbmil?	Mo galget oahppit čájehit ahte leat joksan ulbmila?	Maid ferte čáldettiin guovdilastit vai oahppit galget sáhttit iežaset máhtu ovdanbuktit buoremus vuogi mielde?	Maid ferte guovdilastit ovdal čállima vai oahppit olahit ulbmila?